

LELKIPÁSZTOR

• EVANGÉLIKUS TEOLÓGIAI SZAKFOLYÓIRAT •

8-9



PAP KINGA MARJATTA

*A teremtésbe rajzolt hit
Nem emberi létezők evangélikus
énekeinkben*

TÓTH BENCE

*A Logosz Földön kívüli
inkarnációjának lehetősége*

MOLNÁR LILLA

*Feszültségek hálójában
Az emberi élet értéke a Tórában*

PÁNGYÁNSZY ÁGNES

*Minden életkérdés mögött
egy hitkérdés áll*

Kedves Olvasó!

Pap Kinga Marjatta tanulmánya az Isten dicséretét zengő teremtettség teljességéből kiindulva dogmatikai és ekkleziológiai kulcsfogalmak alapján elemzi a jelenleg használatban lévő hivatalos evangélikus énekeskönyvek szövegeiben megjelenő, elsősorban növényi szimbólumokat. A növényi életciklust követő gondolatmenet zárásaként a természeti létezők evangélikus énekszövegekben megfogalmazódó eszkatologikus jövőképe kerül elénk.

A Logosz Földön kívüli inkarnációjának lehetősége című tanulmányában Tóth Bence arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen következményei lennének a Földön kívüli értelmes élet felfedezésének Krisztus inkarnációjának tekintetében.

Molnár Lilla dolgozata az emberi élet értékének exegetikai vizsgálatáról szóló doktori értekezésének részlete, amelyben a szerző megalapozza az emberölés kérdésének megközelítését azzal, hogy egymás mellé helyezi a gyilkosság eseményének előzményeihez és következményeihez kapcsolódó tórabeli igeszakaszokat. Ezzel a módszerrel reflexióra hívja az emberi élet értékéről és az élet elvételéről gondolkodó olvasót.

Az igehirdetési előkészítők a *Szentháromság ünnepe utáni tizenharmadiktól a huszonegyedik vasárnapig* segítik az igehirdető készülését.

Örömteli olvasást kíván

a szerkesztő

Augusztus–szeptemberi számunk szerzői

Béres Tamás lelkész, egyetemi tanár – Budapest

Eszlényi Ákos lelkész – Csömör

Fabiny Tamás elnök-püspök, egyetemi tanár – Budapest

Farkas Etelka lelkész – Oroszlány

Gáncs Tamás lelkész, adjunktus – Budapest

Hafenschér Károly lelkész, professor emeritus – Révfülöp

Hegedűs Attila lelkész, doktorandusz – Sopron

Koczor Tamás lelkész, teológiai referens – Budapest

Korányi András püspökhelyettes, rektor, egyetemi tanár – Budapest

Kovácsné Sterczér Rita lelkész – Budapest

Laborci Géza nyugalmazott lelkész, intézményvezető – Nyíregyháza

Lázárné Skorka Katalin espereshelyettes, iskolalelkész – Mezőberény

Molnár Lilla lelkész, adjunktus – Budapest

Pap Kinga Marjatta doktorandusz, bölcész – Budapest

Pángyánszky Ágnes lelkész, egyetemi docens, intézetvezető – Budapest

Pongrácz Máté lelkész, doktorandusz – Győr-Ménfőcsanak

Reuss András nyugalmazott lelkész, egyetemi tanár – Budapest

Schaller Bernadett lelkész – Nagymányok

Simon Réka lelkész, doktorandusz – Bük

Süller Zsolt lelkész – Tordas

Szabó B. András lelkész, adjunktus – Budapest

Tóth Bence fizikus, teológus, habilitált egyetemi docens – Budapest

Varga Tamás esperes – Rábászentandrás

Vári Krisztina Ágnes beosztott lelkész – Budapest

A Lelkipásztorban publikált tartalmakra a Creative Commons BY-NC-ND 4.0 licenc feltételei érvényesek.



Lelkipásztor – Evangélikus teológiai szakfolyóirat

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: Orosz Gábor Viktor

Rovatszerkesztő: Jasper-Makay Emese – Szakács Tamás

A szerkesztőbizottság tagjai

Angyal-Cseke Csaba

Csáky-Pallavicini Zsófia

Fabiny Tamás

Johann Gyula

Kodácsy-Simon Eszter

Kondor Péter

Korányi András

Kőszeghy Miklós

László Virgil

Pángyánszky Ágnes

Percze Sándor

Szabó B. András

Varga Gyöngyi

Szerkesztőség

1141 Budapest, Rózsavölgyi köz 3.

Tel.: 469-1050, e-mail: gabor.orosz@lutheran.hu

Felelős szerkesztő: Petri Gábor

Olvasószerkesztő: Miklósné Székács Judit

Műszaki szerkesztő: Török Andrea

Borítóterv: János Nikolett

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója

www.lutherkiado.hu

1085 Budapest, Üllői út 24. Tel./fax: 317-5478, e-mail: kiado@lutheran.hu

Felelős kiadó: Antal Bálint

Előfizetési díj egy évre: 17 500 Ft; fél évre: 8750 Ft. Egy szám ára: 1650 Ft.

Külföldi előfizetések: szomszédos országokba (postaköltséggel együtt)

évi 18 300 Ft (68 €), egyéb külföldi országokba 21 100 Ft (78 €).

Nyomdai kivitelezés

Virtuóz Nyomdaipari Kft.

Felelős vezető: a kft. ügyvezetője

ISSN 0133-2821 (nyomtatott)

ISSN 2786-2585 (online)



2 1 3 3 2 8 2 1 1 2 4 0 8 4 1



A fák bölcsessége

1Krón 16,33

■ FARKAS ETELKA

Akár egy tanmese címe is lehetne. Csakhogy nem az: nagyon is valóságos, és nagyon is konkrét. Ennek ellenére *így* ritkán érzékeljük.

S ha már fák: egyértelmű, hogy irány az erdő! Még felületes az igehalló kíváncsiságom, hogy itt és most kaphatok-e ízelítőt az ujjongásukból, vagy várnom kell az élményre addig az utolsó napig. Az Úr eljöveteleig. Ha ugyanis *csak akkor* fognak ujjongani, én aligha rájuk fogok figyelni! A jelenben azonban más. Amúgy is szívesen fogadom az ujjongást okozó istenélményeket, meghallgatom őket embe-
rektől, állatoktól, természeti jelenségektől... A fáktól eddig erre nem számítottam.

Az erdő közel van: valójában csak a kertkapun kell kilépni. Hm. Lehet, hogy eddig is hallottam már némi ujjongásfélét tőlük – a kerítés ezen oldalán állva? Vagy az inkább a siránkozásuk volt, amikor a szél suhogva tombolt köztük? Esetleg egykedvű ágrecsegéssel vették tudomásul a mókusok viháncolását az ágak között? Mit szóltak vajon a madarak élénk koncertjeihez a hajnali derengés vagy a naplemente idején? Netán ne is várjam, úgymajd csak az isteni ítéletre reagál az ujjongásuk?

Ahogy bukdácsolok a letört ágak között, bozótos, őzek járta terepen, mintha a lélek mélyére tévedtem volna. Sokadszorra is megtorpanásra késztet az *ítélet* szó. Amikor ítéletet mondanak fölöttem – hát az nem éppen ujjongásra indít! Hányszor és hányféleképpen éltem már át! Hessenteném el, de már tolonganak elém feltartóztathatatlanul. Egyrészt persze ezek emberi ítéletek. Ítéletek a hétköznapok törvényei szerint, a Tízparancsolat szerint, a nagy parancsolat, no meg a szeretet parancsa szerint. Kevésbé szavakban, inkább elvárásokban, hátat fordításokban, a lekicsinylés apró jeleiben. Emberi ítélet a sok siránkozás is – mert nem mindig a Lélek áldott szele süvít körülöttünk; az egykedvűség az Élet-jelek iránt; az ösztönös életöröm hallható formái meg olyan idegenek bírnak lenni... Másrészt: nem vagyok fa. Nem tudok fául gondolkozni, érezni. Reagálni sem.

Apropó: vajon a fák fölött is mond Isten ítéletet? Ha igen, ők is tudják-e előre, hogy ítélet várható? Mint ahogy bennünket, embereket beavatott Isten a jövő e titkába? Vagy az egész teremtett világot érintő ítélet méltóságjeljes szemlélői maradhatnak, a hegyekhez és a hullámokhoz hasonlóan? Kívülállókként ugyan mi okuk lenne az ujjongásra? Sosem-gondoltam-rá titok ez. Ha viszont tényleg ujjonghatnak, könnyű nekik! Mert ez azt jelenti, hogy a fák tudnak valamit. A teremtés harmadik napja óta tudják az éggel és a földdel együtt, „*hogy uralkodik az Úr!*” (1Krón 16,31) Az nem biztos, hogy sikerülne igazolniuk, valószínűleg értekezésre sem számíthatunk tőlük, de rendíthetetlenül tudják. Mint ahogyan azt sem felejtetik, hogy mi a teremtésbeli küldetésük: „*fajtájának megfelelő gyü-*

mölcsöt” teremni, „*amelyben magva lesz a földön*”. Mi mást is tennének? Ezért – az ő szemszögükből – egészen egyértelmű, hogy mivel jár Isten uralkodása rájuk vagy a teremtett világra nézve. A mélységbe gyökerezve, ég felé kutató ágacskákkal, kósza lebbenésű levelekkel élük meg ezt nap mint nap. Akkor, amikor vihar süvít az ágaik között, akkor is, ha éltető esőt kapnak. Akkor is, ha napsugár csillog a hajnali harmatcseppeken, akkor is, ha felzúg a láncfűrész motorja közvetlenül a törzsük mellett. Uralkodik az Úr. Vitathatatlan tény.

Biztos, hogy még mindig *csak a fákról* gondolkodom? A lélek mélye... Mit kell átlépnem az odajutáshoz? Látom-e vagy legalább érzem-e a határt? S ha igen, van-e bátorságom ahhoz, hogy átlépjem? Nemde biztonságosabb és kiszámíthatóbb *ez az oldal*? Némi átszűrődő hanggal is beérhetem *odaát-ról* – csak hogy tudjam annak elevenen létezését. Ám a lélek mélye az ember számára sem rejt kevesebbet, mint a fák számára: a teremtettségbeli küldetés titkát. No és az „*uralkodik az Úr*” valóságát.

Az egyik fánál elidőzöm, nekidöntöm a hátam. Átélem a benne lévő, sőt belőle áradó erőt. Van benne valami üzenetértékű. Új szemlélődési irányt kapok általa. Most másként szűrődik át a lombon a fény, a kék ég, a felhőtöredékek. Semmi sem változott az elmúlt perchez képest, mégis új helyzet lett. Alig pár perc kell, jön a vágyott „*ízeltő*” is. Leírhatatlan – de tényleg illik rá az „*ujjongás*” szó. Nem feltétlenül csak a fa részéről... S máris azon gondolkodom: hogyan fokozható *ez*, mikor eljön az Úr?

Miért is kellene fokozni? Hiszen itt *van az Úr!* Eljött, és kimondta ítéletét már vagy kétezer éve! Az ítélet fája a Golgotán állt... Kimondta „*hét szóban*”. Igen, az utolsó közülük az volt, hogy „*elvégeztetett*”. Kemény ítélet. Mennyivel lágyabb és idillinek tűnő, amikor még csak a jászolbölcső fája szolgált fekhelyéül abban a földi világban, ami akkor éppen az „*idők teljességének*” korát élte. Ujjongtak-e a kereszt és a bölcső fáit? Vajon *ezek a fák* itt tudnak erről bármit is? Vagy ösztönösen, a többi teremtménnyel együtt „*sóvárogva várják az Isten fiainak megjelenését*”? (Róm 8,19) Akik megváltott életük szépségével és tisztaságával – ha egyelőre, csupán pillanatokra is, de – felidézik az elveszett édenkertet, a napi széljárás Isten-léptű rendjét? Vele pedig hirdetik: nem örökre vesztettük el! Isten uralkodik, és eljön úgy is, hogy már csak az ujjongás hiányozzék a teljességhez!

Hirtelen elcsendesül minden. Az erdő visszafojtja a lélegzetét. Itt van az Úr. Lehetetlen nem meghallani: a csendnek ez a hangja bizony *ízeltő abból* az ujjongásból! Boldog tiszteletadás annak, aki uralkodik. Hangolás és hangolódás *arra* az ujjongásra. S vele – egy rövid időre – átlényegülés is valamibe, ami feltartóztathatatlanul közeledik.

Egészen kiváltságosnak érzem magam, hogy megosztották velem ezek a fák a bölcsességüket. Nem is csodálkozom, hogy amint újra átlépek a kertkaput, azonnal hiányozni kezd, amiben részem lehetett az imént. Hirtelen aktuálissá válik a gyerekkori játék, amelyben meg kellett egyikünkről mondanunk: mi lenne, ha például virág lenne. Bízom benne, hogy a „*mi lenne, ha növény lenne?*” kategóriában minél többen megkapnánk a titlust: fa. Mert a fák már tudják! Játék híján pedig tudom, hogy sokakkal együtt fölöttem e pillanatban is hangzik Isten életítélete.



A teremtésbe rajzolt hit

Nem emberi létezők evangélikus énekeinkben

■ PAP KINGA MARJATTA

Evangélikus Hittudományi Egyetem
doktorandusz
E-mail: kuninga@gmail.com



DOI: 10.61894/LP.2024.99.8-9.1

- **A tanulmány az Isten dicséretét zengő teremttség teljességéből kiindulva dogmatikai és ekkleziológiai kulcsfogalmak alapján elemzi a jelenleg használatban lévő hivatalos evangélikus énekeskönyvek szövegeiben megjelenő, elsősorban növényi szimbólumokat. A verses énekek eredeti nyelvű változatára is kitérő körkép az énekeskönyvi „kánon” peremén létező, illetve más országbeli evangélikus énekeskönyvekben közölt párhuzamos szövegeket is érint. A növényi élelciklust követő gondolatmenet zárásaként a természeti létezők evangélikus énekszövegekben megfogalmazódó eszkatologikus jövőképe kerül elének.**

Kulcsfogalmak: teremttség / szimbólum / kánon / eszkatológia / reménység

Isten igéje, az evangélium üzenete teljességét tekintve bármelyik emberi nyelvre lefordíthatatlan valóság. Így az énekeskönyvek – még az egy nyelvűek is – több nyelven szólnak, hogy ha töredékesen is, de átadhatóvá váljon a nyelvek között elrejtett üzenet. A nyelvi szimbólumok alkalmazása¹ is ebben nyújt segítséget.

A természeti képek alkalmazása a poétikus szövegekben az élővilágba helyezett ember természetes értelmezési kerete, megjelenési formái azonban erősen kultúrafüggőek. Az Újszövetség növényi metaforáinak egy lehetséges elemzése (GEMÜNDEN 1993 nyomán SZŰCS 2023, 104–105. o.) két alapvető képi mezőt rajzol fel: a fa–termés, illetve a vetés–növekedés–aratás gondolatkörét. Bár az alábbiakban nem minden elemében a német teológus által felvázolt beosztást követjük, a közösség, az ítélet, a fejlődés és a mulandóság általa kiemelt jelentésmezői itt is tetten érhetők.

Az evangélikus énekeskönyv-megújítás folyamatában egyszerre kerülnek mérlegre a jelenleg használatban lévő hivatalos énekeskönyvek (EÉ és GyLK) szöveges tartalmai, és nyílik meg a lehetőség a hiánytémák beemlése előtt.² Nemzetközi (INKALA–KOMULAINEN 2016; NIEUWERTH–PAVLOVIC–SHAW 2022)³ és hazai (KODÁCSY 2020; BÉRES 2021; SZŰCS 2023) megközelítések egyaránt jelzik azt az egyházi oldalról is jelentkező kortárs igényt, amely indokolja a teremtéssel kapcsolatos kérdéskör korábbi kiadványoknál hangsúlyosabb tárgyalását.

¹ Elsődleges és másodlagos (metaforikus) szimbolizáció, vö. KAPITÁNY–KAPITÁNY 2017, 5–6. o.

² A szerző a szerkesztőbizottság és a szövegi bizottság tagjaként, valamint rekordozóként vesz részt az evangélikus énekeskönyv-megújítás munkájában.

³ A tematikus énekgyűjtemények sorában például: *All Creation Sings*. Augsburg Publishing, Minneapolis, 2020. <https://www.augsburgfortress.org/promos/all-creation-sings/>. (Megttekintés: 2024. május 16.)

A következő, néhány konkrét tárgykörre koncentráló szövegelemzésekben arra keressük a választ, hogy a mögöttünk álló évszázadokban milyen funkciót kaptak az énekszövegekben előforduló természeti utalások. Ezt követően néhány rövid példával közelítünk annak a komplex kérdésnek a megválaszolásához, hogy a közeljövő énekeskönyvében milyen résztémákon keresztül jelenhet meg a teremtésvédelem, a természettel fenntartható módon együtt élni kívánó keresztény ember tudatos felelőssége, a teremtettek egységének megélése és az ökológiai szempontból átgondolt eszkatologikus váradalom. Az egyelőre nyitott kérdés, hogy a megújuló énekeskönyv – mint az éneklő közösség hivatalosan elfogadott szöveggyűjteménye – társteremtményekről szóló szövegeiben hol húzódnak a metaforikus nyelvhasználat teológiailag védhető határvonalai.

A teremtett világ zengi Isten dicsőségét

A teremtmények hálaadó kórusa több helyütt szerepel a Szentírásban (pl. Zsolt 104, 147, 148). A 148. zsoltár verses parafrázisa Kanizsai Pálfi János (1585?–1641) nyomán megtalálható az *Evangélikus énekeskönyv*ben:

„Földi és égi tűz,
Fehér hó és záporosó,
Északi, déli szél,
Levegőég, könnyű szellő,
Tél, tavasz, nyár, ősz érkezése,
Így az esztendő minden része
Őt magasztalja, őt dicsérje!

Ti termő, szép hegyek,
Hímes mezők, füves halmok,
Erdők és gyümölcsfák,
Patakok és folyópartok,
Állatok minden sokasága,
Tengerek titkos, mély világa:
Mind az Úristen nevét áldja!” (EÉ 50,2–3)

A fordulatosságot szövegtörténetből⁴ csak néhány vonást emelek ki: a jelenlegi számozás szerinti harmadik vers gyümölcsfái Kanizsai Pálfinál „vad, szelíd gyümölcsfák”, míg a Detsi-kódexben akkurátus szerkesztői betoldás révén „vad, oltott gyümölcsfák” formában szerepelnek. A rövidített, modernizált formájában is üde ének eredeti formája számos további kincset rejt magában.

Az élővilág riasztó résztvevőit és az emberi társadalom által kreált, nem természeti képződményeket is kiemelő eredeti szerzői szándékot nem szívlelték meg a későbbi korok énekeskönyv-szerkesztői – noha ezek is részt vehetnek Isten dicséretében:

„Barlangok fenekén
nyúgovó mérges Sárkányok,
sötét havaókban
lakozó vad Oroslányok,
tys íszonyú nagy Czet halak,
tenger íbvényit kik járátok,
Áldaítség az Úr azt mondgyátok.” (Kanizsai 4)

⁴ Részletesen lásd Angyal-Cseke Csaba kivételes alaposággal adatolt énekeskönyvi rekordját: Dicsőült helyeken (50). *Evangélikus énekek*, <https://evangelikus-enekek.glide.page/dl/da05f4/s/2eb615/r/NtGcobdHRymaKpKfbBxodg>. (Megtekintés: 2024. április 18.)

„Chábszárok, s' Királyok,
és földi fők hatalmasok,
Nemzetes nagy Urak,
gazdagok, és szabadosok,
bírák, tanáchook, és polgárok,
kik az köznépnek törvényt ísabtok,
ti-is az Urat mind áldgyátok.” (Kanizsai 8)

Figyelemre méltó a Kanizsai-féle hetedik versszak sorsa is, amit a kortárs református kiadvány megőrzött ugyan, de erősen módosult formában:

„Meg úyúlt tavasbsbal
hangos éneklő madarak,
íszép úy énekekkel
áldgyátok nevét az Úrnak,
kis philemile, ki torkának
az rekedéísek nem árthatnak,
nyúych dichéretet az nagy Urnak.” (Kanizsai 7)

„E földön lakozó minden állat boldogsága,
A szárnyon repdeső madaraknak vidámsága,
A halak s férgék sokasága,
Egyszóval az élők világa
Mondja, mily nagy az Úr jósága!” (ÚjRÉ 196,6)

A deuterokanonikus iratok is tükrözik a holisztikus istencicséret szándékát. Dániel könyvében (Dán 3,51–90) a három ifjú keretes szerkezetű énekben buzdít a dicsőítésre. Az első szakasz az Úr mint dicsőséges király magasztalása („Áldott vagy...”). Az 57. verstől kezdődő második szakasz az Úr műveit hívja, hogy csatlakozzanak a dicsőítők köréhez: „Áldjátok az Urat [...], dicsérjétek és mindenekföíött magasztaljátok őt mindörökké!” A himnikus szárnyalású szakaszt zsoltárszerű záradék zárja: „Adjatok hálát az Úrnak, mert jó, mert irgalma örökkévaló. Áldjátok az Urat, az istenek Istenét, jámborok mindnyáján, dicsérjétek és adjatok hálát neki, mert irgalma öröökön-örökké tart.” (Dán 3,89–90; Káldi-Neovulgáta)

A népi vallásosságban gyökerező paraliturgikus hagyományok szintén őrzik a velünk növekvő természet Istenhez fordulásban segítő szerepét. Akárcsak az Ószövetség fák köré csoportosuló kultuszi helyei esetében (vö. Szűcs 2023, 111–112. o.), a finnugor népek ősi szent helyeire is jellemző, hogy ugyanezek a berkek, források, fák, kövek a kereszténység felvételét követően is szerepet kaptak az egyéni vagy közösségi vallásgyakorlás helyszíneiként. Az inkeri egyház⁵ jelenkori történetéből közismert, hogy a szovjet időszakban világi vezetéssel titkon megtartott erdei istentiszteletek biztosították a hitélet folyamatosságát. De az ellenreformáció árnyékában felnőtt lengyelországi

⁵ <https://elci.ru/>. (Megtekintés: 2024. április 18.)

evangélikus közösségek is a mai napig ápolják a Beszkidek erdőségeiben eleik által létrehozott erdei imahelyek hagyományát.⁶

Az Istenhez forduló mindenség gondolata a kanonizált egyházi gyűjtemények peremén élő énekszövegekben is megjelenik. Pekka Kivekäs (1937–) hittantanár, énekszerző öt saját szövege⁷ és tizenhárom fordítása található a jelenlegi finn énekeskönyvben. Kivekäs aktívan részt vett a finnországi finn és a svédországi finn énekeskönyv-megújítás szövegi munkájában. Noha a szerző korábbi szövegeivel már feszegette az egyházi felsőbbbség szabta határokat (pl. az 591-es ének eredeti formáját az 1985-ös zsinat tévtanításnak ítélte), az itt idézett vers tartalmát tekintve a legbátrabb:

Teremtmények kara

Van Istennek énekese, ha nem dalol is az ember:
fájdalomfű⁸ faluszélen, fakopáncsnak⁹ kopogása,
puha mohák szent igéi, vörösáfonya éneki.

Szól Istennek dicsérete, ha nem is a Káinéktől:
kisegérké¹⁰ kara zendül, szúbogarak szolmizálnak,
búzafajták¹¹ súgnak-búgnak, arany nyárfa¹² szava csendül.

Jársz, nagy Isten, hallasz, Isten, füled mihozzánk lehajtod,
medvemancsoknak markába, halrajoknak¹³ hajlékába,
sötét tónak mély torkába, vadlúdszárnyak árnyékába!

Járd be, Krisztus, világ Váltása, kezed kegyelmével érintsd
a gyengénhalló köveket, aggódó nehézkesekeket,
hogy a mi lelkünk élővé váljon, nyelvünk megoldódjon!

Add, hogy a hála szárnyaljon, szóljon szívünk szólama
úgy, mint búzába kéken elrejtett virág is virulna,
mint a berkenye vöröse ősnek dicsó újulásán! (A szerző fordítása)

⁶ A természetes szent helyek adott hitrendszeren túlmutató jelentőségét mutatja, hogy korunk szekuláris környezetében is védelemet élveznek. Észtországban például közösségi részvétellel térképes alkalmazást fejlesztenek a mintegy nyolcszáz nagyobb és kétezer kisebb (!) ismert szent hely természeti védeltségének biztosítása és a kulturális örökség megőrzése céljából. Vö. <https://hiiepaik.ee/vaata/kaardistame-eeesti-puhapaigad-esitlus/>. (Megtekintés: 2024. április 18.)

⁷ EVL 55,1–2, 4–6, 175, 417, 591, 961.

⁸ Lábjegyzetben a pontos megfelelők: gilisztaúzó varádcis.

⁹ Fekete harkály.

¹⁰ Erdei egér.

¹¹ Gyepes sédbúza.

¹² Rezgő nyár.

¹³ Csapósüger.

Olli Kortekangas a 2019-ben íródott *Missa brevis* ciklus Gloria tételén belül hozza a verset a következő latin nyelvű keretbe helyezve: „Dicsőség a magasságban Istennek, és a földön békesség, és az emberekhez jóakarát.” Így válik a népi formába öntött kortárs szöveg Laudamus-parafrazissá.

A továbbiakban az Isten dicséretét zengő teremtetség teljességéből kiindulva dogmatikai és ekkleziológiai kulcsfogalmakat társítunk az énekszövegekben megjelenő, elsősorban növényi szimbólumokhoz. A verses gyülekezeti ének formai kötöttségekkel járó keretbe szorítja a szövegalkotót, így a vonatkozó zenei tételek vizsgálata során az énekszövegek eredeti nyelvének vizsgálatára is kiterünk.

Növényi szimbólumok az egyház tanításának szolgálatában

Jézus leszármazása és műve

Inkarnáció – Vessző, sarj

Jézus kétféle nemzetségtáblázata (Mt 1, illetve Lk 3) tudatos csoportosítással vázolja fel a tágabb genealógiai mintázatokat. PODANI definíciója alapján a leszármazási viszonyokat leképező fagraf, azaz kladogram „legelső [...] belső szögpontja a gyökér helyét mutatja, ez az összes taxon legfiatalabb közös őse” (1997, 197. o.). Ez tehát a Mt 1 olvasatában (Dávid személyét fontos csomópontként kiemelve) Ábrahám, Lk 3 szerint pedig Ábrahámától továbbvezetve maga Isten.

A növényi felépítésre utaló bibliai locusok között gyakran szerepel a gyökér képe, emellett „nagy számú példát találunk a törzs, az ág, a gally, a vessző, a sarj vagy a szár különféle változatos előfordulásaira is” (SILBERSTEIN 2002, 25–28. o. nyomán SZŰCS 2023, 102. o.). Ezek a szimbólumok érhetők tetten énekeinkben is.

„Es ist ein Ros entsprungen
auß einer wurtzel zart
Als vns die alten sungen
auß Jesse kam die art
vnnd hat ein blümlein bracht
mitten in kaltem winter
wol zu der halben nacht.”¹⁴ (Speyer, 1599)

„Egy zsenge rózsatorőről
Vessző sarjadt, nemes.
Ének zeng rég időből:
Jesszének ága ez!
S ím, bimbó nyílt hegyén
Dermesztő hideg télben,
Éj kellős közepén.” (EÉ 157,1)

¹⁴ Egy zsenge rózsatorőről (157). *Evangelikus énekek*, <https://evangelikus-enekek.glide.page/dl/doi5f4/s/2eb615/r/eGnUK-BGQwG6G9VT5wq35A>. (Megtekintés: 2024. április 17.)

Mint Thurnay Viola rekordíró megállapítja,¹⁵ Scholz László fordítása szövegűen követi az eredeti német kifejezéseket. Az énekszerző tartalmi mondanivalója az ószövetségi próféciák beteljesedésére helyezi a hangsúlyt,¹⁶ akárcsak a GyLK 802-es tétele esetében, amely Szegedi Gergely (1511–1570) költeménye alapján szintén Ézsaiás 11,1–10-en alapul:

„Szent Ézsaiás így ír Krisztusnak szent születéséről,
Hogy egy vesszőszál felnövekedik Jessze gyökeréről.

Ennek gyökerén egy virágocska, úgymond, nevelkedik,
Kin az Istennek, ő szent Atyjának lelke megnyugoszik.” (GyLK 802,1–2; Várad 1566)

Az „úgymond” szócska közvetlenül utal az idézés tényére.¹⁷ Jessze Dávid apjának, Isainak a névváltozata, így kapcsolódunk a nemzetségtáblázatok logikájához.

Az énektörténetben előrehaladva érkezünk meg a *Dicsőítünk, Krisztus, aki szenvedtél* (EÉ 199) című tételhez, amely a *Laus tibi Christe* középkori szöveg továbbgondolása. A témánkba vágó szakasz – „Szűz Mária drága, tiszta Virága” (2. vsz.) – eredeti szerzője Hermann Bonnus (1504–1548).¹⁸ A német szövegből nem kimutatható a szlovák közvetítéssel énekeskönyvünkbe beépült gondolat. Vietorisznál „Szűz Mária egyszülötte, Jézusunk” (Viet 136,2) formában szerepel, az eredeti szlovák átköltés szintén a *syn jednorozeny* (egyetlen fiú, Tran 137,2) kifejezést hozza. Így ezt a növényi képet Túrmezei Erzsébet fordítói munkájának köszönhetjük (TRAJTLER 2009, 31. o.).

Kereszthalál – Drága fa

Böjt 2. vasárnapjának heti éneke, a *Királyi zászló jár elöl* markáns középkori háttérű tétel. Mint KARASSZON Venantius Fortunatus (530–610) meroving udvari énekszerző egy másik szövege, a *Pange, lingua* kapcsán kiemeli, a szerzőnél tudatos az *arbor* és a *lignum*, az élő fa és a faanyag kifejezés felcserélése (2008, 40. o.). A költő „a keresztfát nevezi *arbornak* (érdemes tudni, hogy ebben korabeli képzőművészeti alkotások is támogatják, amelyekben a keresztfa kivirágzik, leveleket hoz, nyilván annak a szimbolizálására, hogy Krisztus áldozatának gyümölcsei vannak, amelyeket mi élvezünk). [...] Ezzel a finom nyelvi trükkel a vers egy alapvető teológiai igazságot érzékeltet: azt, hogy a bűnbeesés és Krisztus kereszthalála a lehető legszorosabban összefügg egymással, sőt, még többet: azt, hogy a kettő diagonális ellentéte egymásnak.”

A kérdéses szöveghely a *Vexilla regis prodeunt* (Király zászlói lengenek) latin himnusz eredeti szövegében és a jelenleg használatos katolikus és evangélikus népénektárban:

„Arbor decora et fulgia,
ornata Regis purpura,
electa digno stipite
tam sancta membra tangere.”¹⁹

¹⁵ Lásd uo.

¹⁶ Finta Gergely megállapítása in: ECSEDI 2017, 177. o.

¹⁷ Hubert Gabriella megállapítása uo. 175. o.

¹⁸ Vö. Finta Gergely uo. 257–258. o.

¹⁹ *Vexilla Regis*. Thesaurus Precum Latinarum, <https://www.preces-latinae.org/thesaurus/Hymni/Vexilla.html>. (Megtekintés: 2024. április 17.)

„Ó fényességes, drága Fa,
király vérével bíboros,
te méltó törzsről származol,
hogy érintsd szentelt tagjait.”²⁰ (ÉE 213,5; ford. Babits Mihály)

„Rajtad tündöklök, drága fa,
Királyi vérnek bíbora.
Ó, választott jeles faág,
Ki szent testét karoltad át!” (EÉ 189:4, ford. Sík Sándor)

A keresztfá mint az üdvtörténet elején felbukkanó életfa tükörképe (Szűcs 2023, 112. o.) életújító erőt képvisel. Ezt a képet hozza Pécseli Király Imre (1590–1641) énekszövege is:

„Paradicsomnak te szép élő fája,
Ó, drága Jézus, Istennek Báránya,
Te vagy lelkünknek igaz Megváltója,
Szabadítója.” (EÉ 365,1)

A nemzetközi téren is ismert ének nyelvváltozatai többféle irányból közelítenek a fák fájához (kiemelések tőlem):

„Du, schöner *Lebensbaum* des Paradieses...” (EG 96; ford. Dieter Trautwein – Gyöngyösi Vilmos) – „a paradicsom szép életfája”
 „There in God’s garden stands the *tree of wisdom*...” (L 2017,60; ford. Erik Routley) – „a tudás fája”
 „En sus jardines, Dios ya ha plantado / para salud de todas las naciones, / sabiduría, compasión, belleza y / conocimiento.” (L 2017,60; ford. Gerardo Obermann) – „Isten minden nép üdvösségére elültette kertjében a bölcsességet, az együttérzést, a szépséget és a tudást.”
 „Þú lifsins tré í lundi Paradísar...” (IZL 722; ford. Sigríður Guðmarsdóttir) – „élet fája a Paradicsom kertjében...”

Feltámadás – Mag

A földbe vetett búzaszem jánosi példázatán alapuló *Now the Green Blade Riseth* ('Most kel a zöld sarj') a böjti-húsvéti időszakban gyökerező, de az egyházi évben tágabb asszociációs térrel rendelkező tétel. A gabonaszem földben való elrothadása, majd új élete az Újszövetség egyik legerőteljesebb feltámadás- és Krisztus-szimbóluma (Szűcs 2023, 114. o.).

Erre alapozta John Macleod Campbell Crum (1872–1958) skót származású, Anglia szívében szolgáló anglikán lelkész énekszövegét, amelyben ritka egyensúlyban találkozik a költőiség és a tiszta teológia. Az ének 1928-ban látott napvilágot, és azóta az 1984-es budapesti LVSZ-nagygyűlés énekgyűjteménye mellett számos lokális evangélikus énekeskönyvbe is utat talált.²¹

²⁰ Király zászlói lengenek. *Liturgikus népénektár*, https://nepenektar.hu/idoszak/szenvedes_ideje/liturgia/40/h/213/kiraly-zaszloi-lengenek-vexilla-regis-prodeunt. (Megtekintés: 2024. április 17.)

²¹ Az énekeskönyvi közlés időrendjében: L 1984,62; SV 204; FSV 854; NOS 205; EVL 941; ISL 159.

Friss erővel támad, megered a mag,
földnek rejtekéből végre kisarjad.
Életre kel, ki holtak között járt:
termő szeretet legyőz ma bűnt, halált.

Harmadnapra fölkelte élő Jézusunk,
sírját hátrahagyta megváltó Urunk.
Jézus az Úr, nem rejti el arcát:
termő szeretet legyőz ma bűnt, halált.

Ott feküdt a sírban, testét megtörték,
így nem viszi véghez megváltó tettét...
Földben pihent, mint elvetett mag, várt:
termő szeretet legyőz ma bűnt, halált.

Lelkünk téli táján zúzmarás a szív,
Jézus érintése új életre hív.
Hol nincs remény, csak belső pusztaság:
termő szeretet legyőz ma bűnt, halált.²²

A más nyelvű szövegváltozatok az alaptéma megtartása mellett egészen új utakat nyitnak az értelmezésben. A *Laudamus*ban közölt svéd vers 1968-ban született Anders Frostenson tollából. Frostenson (1906–2006) korának legjelentősebb svéd énekszerzője, termékeny szövegíró,²³ aki gyakran új megvilágításba helyezi a hit dolgait.²⁴ A *Kornet har sin vila* ('Pihen a mag') az északi ember számára jobban átélhető szituációból indítja a mag elrejtettségét: a mag pihen, alszik a fagyott földben. A továbbiakban az angol eredeti neutrális közlésein továbblépve személyesen szólítja meg az érkező szeretetet, kérve: „jöjj fényeddel, maradj nálunk”.

A svéd szövegváltozat hangsúlyai szinte minden északi evangélikus egyház lokalizált változatában visszaköszönnek. Hadd utaljak itt csak a finn evangélikus énekeskönyvre, amely Crum szövegéből kiindulva jut el a svéd változatig, kettős forrásközléssel adva közre a tételt. Anna-Maija Raittila fordításának formai letisztultsága nagy rutinról árulkodik, azonban a sok új természetkép beemelésével együtt is teológiailag egyértelmű svéd változathoz képest egyre inkább távolodik Jézus személyétől és a húsvéti esemény konkrétságától. A Frostensonnál apró illusztrációként megjelenő nap Raittilánál már központi helyen, az elvont szeretet képeként tündököl. A folyamat illusztrálására a három nyelvváltozat refrénjét idézem saját formahű magyar fordítással:

„Love is come again like wheat that springeth green.” (EN) – Élő szeretet, mit megterem a föld.
„Kärlek med ditt ljus kom, kom och hos oss förbliv.” (SW) – Fénylő szeretet, jöjj, és maradj velünk!
„Aurinkomme, loista! Rakkaus, meihin jää!” (FI) – Fényes nap, világolj, maradj meg bennünk!

Keresztény egység, úrvacsora

Szólító

Scholz László (1911–2005) éneke, a *Jézus a szőlőtő, mi vesszők vagyunk* (EÉ 395) szintén jánosi alapigére épül. Az ének gondolatmenete hűen követi az evangélium 15. fejezetének szövegszerkezetét,²⁵

²² A szerző fordítása, az evangélikus énekeskönyv-megújítás új tételei közé javasolt ének.

²³ A jelenlegi svéd evangélikus énekeskönyvben több mint hatvan szövege szerepel. Az *Evangélikus énekeskönyvben* jelenleg *Még csak rügy fakad a fákon* (EÉ 329), illetve *Nem látták benned, csak az ács fiát* (EÉ 393), valamint a bibliáorai énekek közt *Átölel minket jóságod, Teremtőnk* (EÉ 556) kezdetű énekei találhatók meg.

²⁴ VALJUS, Tomi – URPONEN, Jenni 2021. Virsi 941. Vehnänjyvä nukkuu. *Virsikirja.fi*, <https://virsikirja.fi/virsi-941-vehnanjyva-nukkuu/>. (Megtekintés: 2024. április 17.)

²⁵ Vö. Fekete Anikó in: ECSEDI 2017, 363–364. o.

ugyanakkor túlmutat Krisztus személyén, és az egyéni bűnvalló karakter mellett a Jézushoz kapcsolódó, belőle táplálkozó közösség képét erősíti.

„Őrajta csüngök én,
Jó kapcsom a hit,
Vérében bízom én,
S ez megigazít.
Szent tőke gyümölcse az ő vére –
Nem juthatok kárhozat tüzére.” (EÉ 395,4)

A növényi szimbólumra épülő komplex kép szívhez szóló tartalmát erősíti a dallami kapcsolat által előhívott szövegpárhuzam is. A szlovák hagyományból átvett dallam (*Kde jsi muj premilý* [Hol vagy, kedvesem], lásd 25. jegyz.) a jelenkor evangélikusai számára 381-es énekünket hívja elő, benne közvetlenül ide kapcsolható gondolatokkal:

„Eggyé lenni kíván
A szívem veled,
Élnie különben
Tovább nem lehet.
Nélküled mit sem ér egész élttem,
Veled halálom is nyereségem.” (EÉ 381,3)

Az ígéhely szemantikai összefüggései világosak: a szimbolikus közlés „formailag is szorosan kötődik Jézusnak ahhoz a kijelentéséhez, mely szerint ő az élet kenyere [...], ebben a párhuzamban pedig az úrvacsora szimbolikájának elemeire ismerhetünk rá” (SzŰCS 2023, 114. o.).

Kenyér

A kenyér bibliai összefüggésekben Isten gondoskodó szeretetére és a megosztás emberi közösséget teremtő momentumára (uo.), ugyanakkor Isten megszólító és testben megjelent, az úrvacsorában ma is kézzel fogható Igéjére utal. Ezt a komplex valóságot hozza közel a *Saapua yhteiseen pöytään*²⁶ kezdetű kortárs finn úrvacsorai ének szövegvilága. Pirjo Vahtola (1950–) lelkész, énekszerző három szövege került be a finn énekeskönyv kiegészítő kötetébe, közülük ez a tétel a legmagasabb:²⁷

Közös az asztal és közös a kenyér,
megtörök úgy, mint Krisztusnak teste,
kenyérben, borban, kenyérben, borban –
jelen van Istennek teljessége,
Krisztus köztünk.

Közös az asztal és közös a teher,
életnek terhe, tegnapnak árnya,
holnapnak gondja, holnapnak gondja –
jelen van Istennek teljessége,
Krisztus köztünk.

²⁶ KOIVURANTA, Samuli – URPONEN, Jenni 2021. Virsi 959. Saapua yhteiseen pöytään. *Virsi kirja.fi*, <https://virsi.kirja.fi/virsi-959-saapua-yhteiseen-poytaan/>. (Megtekintés: 2024. április 17.)

²⁷ A másik két esküvői ének annyiban kortárs, hogy szövegük idősebb korban kötött, illetve válást vagy hosszú együttélést követő házasságkötés esetére is alkalmazható.

Közös az asztal és közös az öröm,
életnek fénye, világossága,
bátor reménye, bátor reménye –
jelen van Istennek teljessége,
Krisztus köztünk.

Közös az asztal és közös az egész:
hordozzuk együtt életnek súlyát
tegnapnak gondját, holnap reményét –
így lesz meg Istennek teljessége,
Krisztus köztünk.²⁸

Az első versszakban megtört kenyér egyértelműen utal Krisztus megtört testére. A szentség, az élet terheinek és örömeinek megosztása a negyedik versszakhoz érve továbblépésre indít. Itt az oltártól eltávolodva már a hétköznapi fogyasztásra alkalmas rozskenyeret (átvitt értelemben a hétköznapiak monoton ismétlődését és teendőit) is meg tudjuk osztani egymással. A megosztás gesztusa továbbvezet a következő egységre, ahol a hívó közösség mint organikus egység válik hangsúlyossá.²⁹

Az egyház

A hit virága, növekedés a hitben – Rügy, ág, levél, fa

Az élő növény, egyben az ígéret kibontakozását az elrejtett mag énekénél már említett Frostenson énekszövegében, ezúttal Scholz László magyarításában figyelhetjük meg:

„Tron sig sträcker efter frukten,
när i blomning trädets går,
den ser skörden redan vitna
på de fält där nu man sår.” (SV 559,1; az eredetiben C. Lindström dallamára)

„Még csak rügy fakad a fákon,
Már gyümölcsért nyúl a hit.
Látja rónák dús kalászatát –
Járva zöld vetéseit.” (EÉ 329,1)

A rügy, ág, levél, fa Scholz László saját énekszövegében az organikus közösség, a sokszínűség képeként jelenik meg:

„A másik ember más, mint én,
Akárhon él a föld színén.
És mégis ember mindahány –
A levél mind levél a fán.

Egyetlen fának lombjai:
Össze kell nekünk tartani!
Táplál egy hű, közös gyökér,
Ereje ághegyig fölér.” (EÉ 472,1–2)

A jelenleg rendelkezésemre álló forrásokból nem megállapítható, de érdekes lenne utánanézni, hogy a két, Scholz László keze alól kikerült szöveg születési ideje hogyan viszonyul egymáshoz – adhatott-e

²⁸ A szerző fordítása, az evangélikus énekeskönyv-megújítás új tételei közé javasolt ének. Vö. Vacsoraasztalhoz érve megosztod – Kertész Eszter magyarítása. In: BENCE–ECSEDI–PÓCS 2020, 158. o.

²⁹ A növényi együttélés (*assemblage*) és a *koinónia* párhuzamairól lásd Szűcs 2023, 160. o.

ötletet egyik a másikhoz. A *Tron sig sträcker efter frukten* svéd dallama azonos témafővel indul, mint Rezessy László alkotása: a rokon téma és az atipikus dallamfordulat okán biztosra vehetjük, hogy az énekek tudatosan „beszélgetnek” egymással.

A fa a 2017-es windhoeeki (Namíbia) nagygyűlés áhítatainak központi szimbóluma volt, utalva a helyi szokásra, ahol a fák alatt gyűlnek össze, hogy megosszák egymással a hit ajándékait. A teremtéstől az életadó keresztfán át a Jelenések könyvének életfájáig ívelt a megtartó bibliai fák íve, de Zákheus vadfügefája vagy az Ézsaiás 55-ben tapsoló fák sem maradhattak ki a sorból. Különösen kreatív képzettársítást hoz a *Silence my soul* (L 2017,13), amely Rabindranath Tagore aforizmáját öltözteti fülöp-szigeteki zenei köntösbe: „Silence my soul, these trees are prayers. I asked the tree: »Tell me about God«; then it blossomed.” (Csendesülj el, lelkem, ezek a fák imádságok. Megkértem a fát: mesélj nekem Istenről! Akkor kivirágzott. – A szerző fordítása)

Utolsó ítélet – Aratás

A növényvilágra utaló képek az utolsó idők ábrázolásában is megjelennek. Az aratás, a betakarított termés mint a beérő hit képe köszön vissza Túrmezei Erzsébet énekfordításában:³⁰

„O daß doch bald ein Feuer brennte!
O möcht’ es doch in alle Lande gehn!
Gib zu der Ernte doch die Hände!
Gib Knechte, die in treuer Arbeit stehn!
O Herr der Ernte, siehe doch darein:
die Ernt’ ist groß; die Zahl der Knechte klein.” (EG 241,2; *Wach auf, du Geist der ersten Zeugen*)

„Ó, bárha lángod fellobogna
S ébredne föl sok nemzet fényinél,
Bár egyre több hűséges szolgál
Aratna, míg le nem borul az éj!
Urunk, a roppant, ért vetésre nézz:
A munka sok, a munkás oly kevés!” (EÉ 467,2)

Még gazdagabban bontja ki ezt a szimbólumrendszert az elsősorban zeneszerzőként ismert John Rutter (1945–) aratási hálaadó éneke, a *Look at the World*³¹ (Gyönyörű mind). Az evangélikus énekeskönyvmegújítás új tételei közé általam javasolt énekből csak az évkörre utaló 3. verset idézem:

„Think of the spring, think of the warmth of summer
Bringing the harvest before the winters cold.
Everything grows, everything has a season,
Til’ it is gathered to the fathers fold.”

³⁰ TRAJTLER 2009, 33. o. Az eredeti szöveg szerzője Karl Heinrich von Bogatzky (1690–1774).

³¹ Magyar változat: https://csecsy.hu/konyvek/enekeskonyv/gyonyoru_mind. (Megtekintés: 2024. április 17.)

„Kikelet jön, s kivirul minden élet.
Amikor nyár lesz, oly dús az ért kalász.
Ha jön az ősz, s a gyümölcs mind beérett,
Jöhet a tél, mert áldást rejt a ház.” (Ford. Kulcsár Tibor)

Az aratás mint utolsó ítélet képét kissé elvontabb formában festi elénk Scholz László *A második kérdés* című verse, amely az időskor énekeinek sorában az énekeskönyv-megújítás első próbafüzetének egyik tétele:³²

„Bölcs terved lappangó titok,
De nyilván bontakozni fog
S megérik, hogyha jó a nyár:
A vég, mely titkokat kitár.
Addig békés türelmet adj
Ám restül szunnyadnunk se hagyj,
A messzi tán közel – Országod jöjjön el!” (PR1 024,3)

Hogyan tovább, teremtés?

A növényi képek metaforikus alkalmazása a fenti keretrendszerben világosan nyomon követhető. A természeti létezők eszkatologikus jövőképe, ezzel együtt a metamodern reménység kérdése (VERMEULEN–AKKER 2010, 5–6., 12. o.) ugyanakkor homályba burkolódik.

Az evangélikus énekeskönyv-megújítás új tételei közé elsőként javasolt ének³³ világosan jelzi a téma aktualitását. Az *O God, you planted a garden* (Te ültetted, Isten, az Édent) kanadai szerzője, Andrew Donaldson (1951–) nyomasztó képekkel rajzolja meg a kert mai állapotát:

„Eager to grasp the ways of power,
We built, we paved, we fenced, enslaved;
Now all earth cries out for release.”

„Növekszik Bábel fala megint,
A vasbeton, a kő, a rács,
És sóhaj száll feléd: irgalom!” (EÉ 901,4; ford. Kertész Eszter)³⁴

A világ végességének élménye már egy korábbi nemzedékben is megfogalmazódik. Huub Oosterhuis (1933–2023) korábbi jezsuita szerzetes szövegei mély megértésről tanúskodnak. Az 1958-ban íródott *Zolang er mensen zijn op aarde* (‘Míg ember él a földön’) tételt a Protestáns Egyházak Európai Közös-

³² Most hitben járunk itt, Uram (24). *Evangélikus énekeskönyv – Próbafüzet 1.*, <https://enekeskovnyv-megujitas.lutheran.hu/probafuzet/enek.php?index=024>. (Megtekintés: 2024. június 27.)

³³ Te ültetted, Isten, az Édent (901). *Evangélikus énekek*, <https://evangelikus-enekek.glide.page/dl/doi5f4/s/2eb615/r/F5qd9jMsRQO-3-iPBlxRlw>. (Megtekintés: 2024. április 17.), első magyar nyelvű megjelenés: FS 2016, 4.

³⁴ Vö. Szűcs 2023, 110. o.: „A békés együttélést, a tulajdonságok és képességek különbözőségéből eredően különböző módon megszerezhető javak cseréjét az örömtelen haszonszerzés, a kölcsönösség szempontjait messzemenően nélkülöző tárgyasítás váltja fel.”

ségének *Colours of Grace* (A kegyelem színei) énekgyűjteménye is közli. A korrekt, biblikus gondolatmenet néhány elemét idézem:

„Zolang er mensen zijn op aarde,
Zolang de aarde vruchten geeft,
Zolang zijt Gij ons aller Vader;
Wij danken U voor al wat leeft.

Gij voedt de vogels in de bomen,
Gij kleedt de bloemen op het veld.
O Heer, Gij zijt mijn onderkomen,
en al mijn dagen zijn geteld.” (CG 2006:32,1.3)

Amíg csak ember él a földön,
S gyümölcsöt hoznak a fák,
Atyánk vagy addig, s mindörökkön
Te nevednek mondunk hálát.

Enni te adsz a madaraknak,
Élteted mezők virágát,
Lelkem tenálad megnyugodhat,
Hisz tudod napjaim számát. (A szerző fordítása)

Az ének szerény elterjedtségéhez bizonyosan hozzájárul, hogy a nemzetközi kötet egy kortárs holland énekszerző zeneileg kevésbé magvas dallamát közli, míg Oosterhuis maga³⁵ a 140. genfi zsoltár dallamát (nálunk EÉ 81) preferálta.

A *Die chaos schiep tot mensenland* ('Káosz közt teremtette a földet') szintén Huub Oosterhuis éneke 1985-ből (BECKER 2003, 492. kk.). A változatos ritmusképlet és az azonos alapú minore–maggiore váltással véget érő dallam³⁶ a témához illő zenei környezetet teremt. A szöveg komplex módon hívja elő az őskáosz közepébe törvényt és evangéliumot író Isten („saját kezével írt minket szabaddá”), az emberiség eredete és jövője és a halálon túlnyúló szövetség kérdéseit.

Az eredeti holland szöveg:

Die chaos schiep tot mensenland
Die mensen riep tot zinsverband
Hij schreef ons tot bescherming
Zijn handvest van ontferming,
Hij schreef ons vrij, met eigen hand.
Schrift die mensenoorsprong schrijft,
Woord dat trouw blijft.

Dat boek waarin geschreven staan
Gezichten, zielen naam voor naam,
Hun overslaande liefde,
Hun overgaande liefde,
Hun weeën die niet overgaan.
Schrift die mensendagen schrijft,
Licht dat aan blijft.

Zijn onvergankelijk testament
Dat Hij ons in de dood nog kent.
De dagen van ons leven
Ten dode opgeschreven
Ten eeuwig leven omgewend
Schrift die mensentoeekomst schrijft,
Naam die trouw blijft.

³⁵ Vö. Zolang er mensen zijn op aarde. *Kerklidewiki.nl*, https://kerklidewiki.nl/Zolang_er_mensen_zijn_op_aarde. (Megtekintés: 2024. április 23.)

³⁶ Az *O God, you planted a garden* hasonló zenei megoldást alkalmaz a „Lead us in your way of justice” ('Vezess az igazság ösvényein') refrénnél. Feltehetőleg mindkét dallamszerző a nem várható, de hihető fordulat, az élő reménység kifejezéseként nyúlt a hangnemváltás eszközához.

A német fordítás (Frans Doevelaar):

Der Chaos schuf zu Menschenland,
Der Menschen hier zusammenband,
Er schrieb sein Wort, gegeben
zum Schutz für unser Leben.
Er schrieb uns frei mit eigner Hand.
Schrift, die Menschenursprung schreibt.
Wort, das treu bleibt.

Das Buch, das jeden Namen nennt,
Gesichter, Seelen, Menschen kennt,
die Liebe, so lebendig,
die Liebe, so vergänglich,
die Wehn, die nie zu Ende gehn.
Schrift, die Menschentage schreibt.
Licht, das hell bleibt.

Sein unvergänglich Testament:
daß Er uns auch im Tod noch kennt – die Tage, die wir leben,
auf Tod hin festgeschrieben,
zum ewig Leben hingelenkt.
Schrift, die Menschenzukunft schreibt.
Er, der treu bleibt.

Per Harling (1948–) kilencvenes évek elejéről származó éneke, a *För livets skull* (Az életért, L 2023, 86–87. o.) néhány nemzetközi gyűjtemény mellett csak a szerző hazájában szerepel lokális énekeskönyvben (SV 788), azonban lendületes dallamával és a gondolatritmus megerősítő erejével magával ragadó módon tanúskodik az életadó reménységről.

Az életért felfénylik az igazság.
Az életért kisarjad a remény.
Az életért lesz út és világosság:
Ha végre lépni mersz – az életért.

Az életért a gyenge is kiállhat.
Az életért a küzdő célhoz ér.
Az életért öröm forrása árad:
Ép lesz a tört világ – az életért.

Az életért vetik be a mezőket.
Az életért terem még zöld vetés.
Az életért jusson az éhezőnek:
Csak így miénk a föld – az életért.

Az életért, hogy Isten gyermekké lett.
Az életünkért élt és halt halált.
Egy életért az üdvösség miénk lett:
Sugározzuk tovább – az életért.³⁷

Végezetül

A fentiekben a hálás teremtettség tág fogalmkörétől indulva a növényi és a kozmikus életciklus állomásait vettük sorra. Végigkövettük az inkarnáció, a kereszthalál és a feltámadás, a keresztény asztalközösség és a hitben való növekedés beteljesülésig vezető ívét és ezek leképezését az elsősorban növényi szimbólumokat alkalmazó énekszövegekben. A teremtettség előtt álló perspektívát a pusztulás és a káoszból ma is rendet teremtő Istenben rejlő reménység szövegeiben igyekeztünk megragadni.

³⁷ A szerző fordítása, az evangélikus énekeskönyv-megújítás új tételei közé javasolt ének.

Érdemes áttekinteni a tárgyalt tételek tér- és időbeli hovatartozásának arányait. A vizsgálat kezdetén fennálló óvatos előfeltételezés azt vetítette előre, hogy a természeti képek vonalán haladva főként régi magyar eredetű, illetve északi és az amerikai kontinensre visszavezethető újabb szövegekkel találkozunk majd. A fenti huszonegy énekszöveg döntő többsége azonban a Lutheránus Világszövetség régiós felosztását követve közép-nyugat-európai (8), illetve közép-kelet-európai (6) eredetű. További négy északi tétel mellett egy-egy dél- és észak-amerikai, illetve ázsiai eredetű ének szerepel a vizsgált anyagban. Az énektörténeti korszakokat leképező repertoárcsoportok közül a reformáció kora és a 20. századi, valamint a kortárs tételek emelkednek ki gyakoriságukkal.

A korábbi évtizedek énekgyűjteményeiben hangsúlyos területek és korszakok mellett tehát korábban feltáratlan területek, illetve aktív testvéregyházaink újabb keletű repertoárja is méltán érdemes az énekeskönyv-szerkesztők figyelmére. Hazai szempontból figyelemre méltó tény, hogy az énekszerző és énekköltő Scholz László témához kapcsolódó szövegeinek aránya jóval hangsúlyosabb a teljes énekeskönyvben elfoglalt szerepénél.³⁸ három saját verse és két fordítása szerepel a fenti összeállításban.

Az élővilág sokféleségének énekszövegekben is tükröződő gazdagsága további részletek kibontására inspirál. Az EÉ és a GyLK verses énekanyagában, illetve a genfi zsoltárokból feldolgozásra érdemes további tárgycsoportok: nap, hold, csillag, felhő, szél; könny, vér, víz, pára, köd; rét, mező, puszta helyek, föld; továbbá specifikus botanikai tételek és az állatvilág szereplői.

A konkrét említések jelentésmezejének feltérképezése, a biblikus és dogmatikai utalások kibontása mellett szimbolikus gondolatkörök (pl. Jézus vére mint virág, a keresztből kinövő rózsza), a fordítói szövegkezelés különböző módzatai (lásd a 286-as ének hattyúvá lokalizált vadkacsáját), illetve a néphagyomány és a költői szövegek határterületei (pl. „Már minálunk föltámadott Bárány csilaga”³⁹) is továbbgondolásra érdemesek.

Faith Mirrored in Creation

Non-human Beings in Lutheran Hymnody

- **The article offers a close reading of Lutheran hymn texts related to non-human creatures. Drawing on the image of the entire world rejoicing in God, the analysis matches the core concepts of incarnation, crucifixion and resurrection, the common table and growth in faith to textual symbols referring to the phases of plant life cycle. Official hymn texts are complemented by poetic texts from the verges of the canon, including examples from Lutheran hymnbooks beyond Hungary. Hymns related to the uncertain future and metamodern hope for creation round off the discussion.**

Keywords: creatures / symbol / canon / eschatology / hope

³⁸ A bibliai fejezetet nem számítva 527 énekszöveget tartalmazó EÉ-ben tizenegy fordítás és tizenhat saját szöveg, a GyLK-ban egy saját szöveg található Scholz Lászlótól (vö. FINTA 2016, 135. o.).

³⁹ Kodály Zoltán: Újesztendőt köszöntő. In: ERDEI 2011, 87–93. o.

Bibliográfia

Rövidítések

- CG = *Colours of Grace. Gesangbuch. Hymnbook. Livre de cantiques.* Strube Verlag GmbH– GEKE, München, 2006.
- EÉ = *Evangélikus énekeskönyv. A Magyarországi Evangélikus Keresztény Egyház énekeskönyve.* Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1981. <https://enekeskonyv.lutheran.hu/>
- ÉE = *Éneklő Egyház. Római katolikus népénektár – liturgikus énekekkel és imádságokkal.* Szent István Társulat, Budapest, 1985.
- EG = *Evangelisches Gesangbuch.* Bärenreiter, Kassel, 2007.
- EVL = *Virsikirjan lisävihko.* Kirjapaja, Helsinki, 2016.⁴⁰ <https://virsikirja.fi/> (901. tételtől)
- FS = *Ti vagytok a föld sója. Közép-európai Keresztény Találkozó. Budapest. 2016. július 7–10. Énekfűzet. Liederheft. Śpiewnik. Zpěvníček.* Magyarországi Evangélikus Egyház, Budapest, 2016.
- FSV = *Svensk psalmbok för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland.* Fontana media, Helsingfors, 1986. <https://psalmbok.fi/>.
- GyLK = *Evangélikus istentisztelet. Gyülekezeti liturgikus könyv.* Luther Kiadó, Budapest, 2007. <https://gylk.lutheran.hu/>.
- ISL = *Sálmabók.* Sálmabókarnefnd þjóðkirkjunnar Skálholtsútgáfan, Reykjavík, 2022. [https://kirkjan.is/salmabok/\\$Hymn/List/](https://kirkjan.is/salmabok/$Hymn/List/).
- L 1984 = *Laudamus. Hymnal for the Lutheran World Federation. Gesangbuch für den Lutherischen Weltbund. Fifth edition.* Budapest, 1984.
- L 2017 = International Worship Planning Committee (szerk.) 2017: *Worship, Bible Studies and Hymns. LWF Twelfth Assembly, Windhoek, Namibia, 10–16 May 2017.* The Lutheran World Federation, Switzerland. https://lutheranworld.org/sites/default/files/2022-02/12a-liturgy_and_worship_square_sunday_en_low.pdf.
- L 2023 = WIT, Tom – PAB, Kinga Marjatta – LANGE, Dirk (szerk.) 2023. *Reconciled and Renewed Assembly Worship. LWF Thirteenth Assembly Krakow, Poland 13–19 September 2023.* The Lutheran World Federation, Geneva.
- NoS = *Norsk salmebok 2013. For kirkje og hjem. For kyrkje og heim.* Vigmostad & Bjørke AS, Stavanger, 2013.
- SV = *Den svenska psalmboken.* Verbum Förlag AB, Uppsala, 1986.
- Tran = TRANOSCIOUS, Georgius 1923. *Cithara Sanctorum. Pisně duchovní staré i nowé...* Békéscsaba. https://medit.lutheran.hu/files/tranoscius_bekescsaba_1923.pdf.
- ÚjrÉ = *Református énekeskönyv.* Kálvin Kiadó, Budapest, 2022. <https://enekeskonyv.reformatus.hu/digitalis-reformatus-enekeskonyv/>.
- Viet = TRANOVSZKY György 1935. *Cithara Sanctorum. Régi és új egyházi énekek...* Ford. VIETORISZ József. Magyar Luther-Társaság, Budapest. https://medit.lutheran.hu/files/tranoscius_vietorisz_cithara_sanctorum_1935.pdf.

Szakirodalom

- BECKER, Hansjakob – FRANZ, Ansgar – HENKYS, Jürgen – KURZKE, Hermann – REICH, Christa – STOCK, Alex (szerk.) 2003. *Geistliches Wunderhorn. Grosse deutsche Kirchenlieder.* Verlag C. H. Beck, München.
- BENCE GÁBOR – ECSEDI ZSUSZA – PÓCS MIKLÓS (szerk.) 2020. „Általa élünk”. *Úrvacsorai kórusművek.* Kántorképző és Egyházzenei Intézet – Luther Kiadó, Fót–Budapest.

⁴⁰ Az első, külön füzetben történt kiadást követően ma már az 1986-os énekeskönyvvel egybekötve kapható.

- BÉRES Tamás 2021. „Gyönyörű egyetemes közösség”. In: *Isten és a világ. Vendégségben az ige asztalánál. Ökumenikus konferencia*. Pannonhalmi Főapátság – Bencés Kiadó, Pannonhalma. 65–74. o.
- ECSEDI Zsuzsa (szerk.) 2017. *Énekkincstár. Evangélikus énekeink kézikönyve*. Luther Kiadó, Budapest.
- ERDEI Péter (szerk.) 2011. *Kodály-vegyeskarok. Bővített és átdolgozott kiadás*. Editio Musica, Budapest.
- FINTA Gergely 2016. „Ha Krisztus Lelke egyesít, bontsuk ki bátran színeit”. 20. századi szerzőink és szövegíróink énekei énekeskönyvünkben. In: Szabó Lajos (szerk.): *Teológia és nemzetek. Az Evangélikus Hittudományi Egyetem oktatóinak tanulmánykötete*. Evangélikus Hittudományi Egyetem, Budapest. 132–142. o.
- INKALA, Anna-Kaisa – KOMULAINEN, Jyri (szerk.) 2016. *Armon horisontit – Huomisen luterilaisuus*. Kirjapaja, Helsinki.
- KAPITÁNY Ágnes – Kapitány Dezső 2017. *A szimbólumok és a szimbolizáció kérdései a kulturális antropológiában*. ELTE TÁTK – MAKAT, Budapest. (Antroport Könyvek 17.)
- KARASSZON Dezső 2008. „...nyisd meg a mi ajakinkat...” *Bevezetés a magyar református egyházzene világába*. Magyarországi Református Egyház Kálvin Kiadója, Budapest.
- KODÁCSY Tamás 2020. Isten teremtésbe szőtt bölcsessége. A teológiai biodiverzitás. *Credo*, XXVI. évf. 2020/3. sz. 4–12. o.
- NIEUWERTH, Kees – PAVLOVIC, Peter – SHAW, Adrian (szerk.) 2022. *Every Part of Creation Matters. A discussion paper*. Globethics.net, Geneva. (CEC Series No. 8.) <https://doi.org/10.58863/20.500.12424/4255762>
- PODANI János 1887. *Bevezetés a többváltozós biológiai adatfeltárás rejtelmébe*. Scientia Kiadó, Budapest. <https://podani.web.elte.hu/AK6-Kladisztika.pdf>. (Megtekintés: 2024. április 16.)
- SZŰCS Kinga 2018. Amit a növényektől tanulhatunk – a növényi létforma és tapasztalati világunk. *Korunk*, XXIX. évf. 1. sz. 26–33. o.
- SZŰCS Kinga 2023. *Nyitottá válni. Növényi etika és teológia*. L'Harmattan Kiadó, Budapest. (Környezet és társadalom.)
- TRAJTLER Gábor 2009. Evangélikus énekeskönyv 1982. *Lelkipásztor*, 84. évf. különszám. 20–45. o.
- VERMEULEN, Timotheus – AKKER, Robin van der 2010. Notes on metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture*, 2. évf. 1–14. o. <https://doi.org/10.3402/jac.v2i0.5677>

A Logosz Földön kívüli inkarnációjának lehetősége

■ TÓTH BENCE

Nemzeti Köszolgálati Egyetem
habilitált egyetemi docens
E-mail: bence.toth@lutheran.hu



DOI: 10.61894/LP.2024.99.8-9.2

- Milyen következményei lennének a Földön kívüli értelmes élet felfedezésének Krisztus inkarnációjának tekintetében? Ha ezek a lények bűnösök, érvényes-e Jézus földi kereszthalála a földönkívüliekre is, vagy szükséges, hogy az ő fajuk alakját is felvegye, és értük is meghaljon? Egyáltalán mi az inkarnáció célja? A szerző ezekre a kérdésekre keresi a választ tanulmányában, és mivel mind az egyszeri, mind a többszöri inkarnáció mellett erős érvek szólnak, ezen álláspontok teológiai megalapozásának bemutatását is célul tűzte ki. Végül kitekintést nyújt egy elhanyagolt, azonban a kérdés kapcsán figyelmen kívül nem hagyható kérdésre: a Földön vajon csak az emberi faj intelligens, vagy bolygónkon is élhetnek más, megváltásra szoruló fajok?

Kulcsszavak: inkarnáció / Földön kívüli élet / bűn / kinyilatkoztatás / megváltás / intelligencia

Bevezetés

2024 elején asztrofizikus körökben röppent fel a pletyka, melyet azután a nemzetközi média is átvett és felfűjt (THOMAS 2024), miszerint a James Webb-űrtávcsővel Földön kívüli élet jeleit figyelhették meg. Az égítést a Földtől százhuszonnégy fényévre található K2-18 jelű vörös törpecsillag K2-18b bolygója, amelynek légkörében bizonyos, a Földön csak élő szervezetek által előállított vegyületek meglétét már 2023-ban észlelhették.

A szóban forgó kutatásra hajlandóak dollármilliókat költeni az adófizetők pénzéből, hiszen azt az emberiséget ösidők óta foglalkoztató kérdés megválaszolása motiválja: egyedül vagyunk-e az univerzumban?

Már az ókori görög atomista filozófusok (Leukipposz, Démokritosz, Epikurosz, Anaxarkhosz) is gondolkodtak végtelen számú világról, amelyeket végtelen sokféle élet népesít be. Órigenész szintén sok világot képzelt el, de nem párhuzamosan, térben elkülönülve, hanem időben egymás után következően. Aquinói Tamás főművében, a *Summa Theologicá*ban arra a következtetésre jut, hogy Isten nem teremtett több világot; hasonlóan a nyolc és fél évszázaddal korábban élt Augustinushoz, aki a *De civitate Dei*ben írja le ezt (CROWE 2008, 14–20. o.). Giordano Bruno ellen az inkvizíció azt a vádat emelte (többek között), hogy világok sokaságának létét állítja; el is ítélték és 1600. február 17-én Rómában megégették. Philipp Melanchthon azonban, mivel nem talált bibliai utalást más világokra vagy más csillagrendszerek lakóira, élete végéig az egyetlen teremtés híve maradt (LOSCH 2016, 265. o.).

Ezek a kiragadott példák ugyanakkor csak a kérdés filozófiai megközelítései voltak, mivel megfelelő eszközök hiányában nem volt lehetséges ezen gondolkodók számára a kísérleti bizonyítás vagy cáfolat. A Marsot 1877-ben távcsővel megfigyelve azonban Giovanni Schiaparelli olasz csilla-

gász csatornákat vélt látni a vörös bolygón. Ezeket ő olaszul *canal*nak nevezte, amit angolra nem *channel*nek fordítottak, ami folyóölgvet jelent, hanem *canal*nak, ami viszont a mesterséges csatorna megnevezése, és többek között ezért is az értelmes marsi élet létét évtizedekig kézpénznek vette mindenki. Hogy optikai csalódásról volt szó, az minden kétséget kizáróan csak az 1960-as évek elején, az űrrepülés elindulásával vált biztossá. Az első szisztematikus kísérletsorozatot Frank Drake, a Cornell Egyetem csillagászprofesszora vezette 1960-ban, és a SETI (Search for Extra-Terrestrial Intelligence) azóta is különböző módokon próbálja az értelmes élet jeleit felfedezni az univerzumban.¹

Nem szeretnék itt a Drake-egyenlet² érvényességéről, a Fermi-paradoxonról³ vagy annak lehetséges magyarázatairól (WEBB 2002) értekezni, mivel ennek a témának az asztrofizikában könyvtári irodalma van, és minket most elsősorban nem ez érdekel; hanem feltételezem, hogy *van* Földön kívüli *intelligens élet*, és Krisztus áldozatának univerzalizmusáról vagy Földre korlátozottságáról szeretnék gondolkodni. Feltételezem tehát az általános kinyilatkoztatás meglétét; a kérdés a speciális kinyilatkoztatás megléte a Földön kívül (ZUBEK 1961, 396. o.). Nem tudjuk ugyanis megmondani, hogy Isten milyen formában akarja kinyilatkoztatni magát, és Istent nem köti az emberiségnek tett speciális kinyilatkoztatás formája (LOSCH–KREBS 2015, 237. o.). De szükséges-e Krisztus „kis zöld emberként”⁴ való inkarnációja? A Földön kívüli értelmes lények bűnösök, vagy nem (WILKINSON 2013, 159–163. o.)? És ezzel együtt (vagy ennek ellenére) megtörtént, megtörténhetett-e ott az inkarnáció?

Jézus és a Logosz

A kérdés tárgyalását fogalmi tisztázással kell kezdeni. Magyarul általában szinonimaként használjuk (sajnos gyakran a teológiai szakirodalomban is) a „Jézus” és a „Krisztus” szavakat. A Messiás megnevezésére a „Jézus Krisztus” szókapcsolatot már szinte vezetéknev-keresztnev párként értjük. Témánk szempontjából azonban lényegi kérdés ezen szavak jelentéstartalmának tisztázása.

A történelmet több messiási figura alakította, elég, ha csak Dávid királyra vagy a zsidók babiloni fogságból való visszatérését elrendelő Círuszra gondolunk. „A” Messiás azonban egyetlen konkrét személy, az, akit Isten megígért, és akiről a próféták megjövendölték, hogy megszabadítja népét a bűneitől. A héber *masiah* (מָשִׁיחַ) szó azt jelenti: felkent, ennek görög megfelelője a *khrisztosz* (ΧΡΙΣΤΟΣ), aminek magyaros alakja a Krisztus.

¹ Jelenleg 4120 csillagrendszerben 5535 exobolygót ismerünk, amelyek közül 62 lehet lakható.

² Az először 1961-ben felírt Drake-egyenlet a Tejút lakott bolygóinak számát adja meg matematikai valószínűségi alapon. Felállítójáról, a már említett Frank Drake-ről neveztek el.

³ Az olasz származású Nobel-díjas fizikus, Enrico Fermi 1950 nyarán tette fel a kérdést egy fizikus barátaival (köztük Teller Edével) folytatott beszélgetés során: „Hol vannak?” Arra utalt ezzel, hogy a Tejút Naphoz hasonló csillagainak egy része körül Földszerű bolygóknak is kell keringenie az úgynevezett lakható zónában, amelyek egy részén intelligens élet is kialakulhatott, amelyek némelyike eljuthatott a csillagközi utazást is lehetővé tevő technikai színvonalra. Mivel a Tejútban több milliárd, a Napnál jóval öregebb napszerű csillag található, és már viszonylag alacsony utazási sebességgel is néhány millió év alatt átszelhető a galaxisunk, ami elhanyagolható annak több mint tízmilliárd éves életkorához képest, valakinek már meg kellett volna látogatnia minket odakintről. Mivel ennek nincs semmiféle jele, felmerül a kérdés: hol vannak?

⁴ Angol nyelvtérületen a *little green men* a földönkívüli intelligens lények sztereotip nagyfejű, nagy szemű, zöld bőrű ábrázolásának megnevezése.

A Szentháromság második személye az örökkévaló Ige, a Logosz (λόγος). Ő hordozza az Isten-ség teljességét. Amikor a Logosz „megüresítette önmagát, szolgai formát vett fel, emberekhez hasonlóvá lett, és emberként élt” (Fil 2,7), akkor nevezzük a nevét Jézusnak. Jézusban öltött testet az örök Ige, pontosabban Jézus a Logosz megtestesülése. A hívők Jézusban ismerik fel a Messiást, a Krisztust, akit az Atya arra kent fel Szentlelkével, hogy elvégezze a megváltói munkát.

A Logosz tehát egy „bővebb” fogalom, az istenség teljességével rendelkező állapotában jelöli a Szentháromság második személyét, míg a Jézus név a történelem egy adott időtartamára (mintegy harminc évre) a Szentföldön testet öltött személyt jelzi, aki halála és feltámadása után eltávozott a Földről az Atyához.

Értelmes élet

Amint már kiemeltem, és ezt a következőekben is szem előtt kell tartanunk: csak értelmes Földön kívüli lényekről beszélünk. Hogy az inkarnáció megvalósulhasson, ahhoz ugyanis a „befogadó” faj egyedeinek négy személyiségjeggyel kell rendelkeznie, hogy befogadhassák a megtestesülő Logoszt: intelligencia, szabadság, éntudat és személyiség (O'MEARA 2012, 4. fejezet).

Három elképzelhető szituáció lehetséges ugyanis az univerzumban (LOSCH 2016, 267–269. o.). Az első, hogy a Földön kívül egyáltalán nincs élet. Ebben az esetben az egész kérdésfelvetés akadémikus. A második, hogy csak egyszerű, nem intelligens élet (pl. mikrobák, növényyszerű lények, stb.) létezik „odakint”. Ez ugyan már felveti a „második genezis” (PETERS 2011, 647. o.) kérdéskörét, azonban témánk szempontjából irreleváns, sőt ahogy James Heiser, az Észak-amerikai Evangélikus Egyházmege püspöke fogalmazott, ez Isten nagyobb dicsőségét hirdetné a világban (HEISER 2006, 47. o.; LOSCH–KREBS 2015, 234. o.), minél több életet találunk az Univerzumban, annál inkább; azzal együtt, hogy a bibliai teremtéstörténet még csak nem is utal arra sehol, hogy csak a Földön létezik élet (PETERS 2009, 6. o.).

A harmadik lehetőség, hogy van értelmes élet az Univerzumban. Ebben az esetben lehet, hogy ez az élet olyan messze van tőlünk, hogy soha nem fogjuk felfedezni. Ebben az esetben az első szituáció érvényes, azaz számunkra ők nem léteznek. Lehetséges azonban, hogy felfedezzük intelligens élet létét, de nem tudunk kapcsolatba lépni velük. Így természetesen elméletileg sem tudunk tőlük kérdezni vallásukról, hitükről (ha van), de valamennyit megismerhetünk róluk akár ezen a területen is abból az információból, amit az ürbe kibocsátva akarva-akaratlan megosztanak magukról. Előállhat továbbá az a szituáció is, hogy kapcsolatba tudunk lépni velük. Bár nem mindegy, hogy barátként vagy ellenségként fognak ebben a szituációban viselkedni irányunkban, elméletileg itt már célzott kérdéseket is fel tudunk nekik tenni, és kölcsönös kommunikáció esetén van lehetőségünk konkrét válaszokat is kapni a vallásukról.

Az inkarnáció célja

Egy kérdést kell még megvizsgálunk röviden, mielőtt rátérnénk az inkarnációk számának a kérdésére. A keleti és a nyugati teológiában ugyanis eltérő felfogás alakult ki arról, hogy miért öltött testet Isten Jézusban (bár, mint látni fogjuk, több nyugati teológus is a keleti gondolkodásmódot követte, követi).

A bűnök miatt

A nyugati felfogás alapvetően Anselmust követi, aki szerint az ember bűnössége volt a testet öltés fő oka: az Ádám bűne által megromlott embert Krisztus megváltói munkájának kellett helyreállítania, mivel csak így volt lehetséges az ember üdvözítése (DELIO 2007a, 252. o.). Nála tehát az inkarnáció gyógyír a bűnre, Isten helyreállító munkája az emberiség történelmében, amelynek célja Jézus engesztelő halála.

Ezt az álláspontot képviseli PANNENBERG is, aki azt írja *Rendszeres teológiájában*, hogy „annak, hogy az Atya a világba küldi a Fiút, aki emberré lesz, a világ üdvössége a célja” (2006, 2: 299. o.). Kiemelem, hogy a *világról* beszél, mivel ennek jelentősége lesz az ő gondolkodásában, ugyanis (ahogy mindjárt látni fogjuk) ezt a gondolatot továbbviszi a földönkívüliek üdvösségével kapcsolatban.

De mi lenne a helyzet akkor, ha az ember, illetve a szóban forgó földönkívüliek sosem vétkeztek volna? Ha ez egyáltalán lehetséges számukra, akkor lenne-e szükség a speciális kinyilatkoztatásra (ZUBEK 1961, 397–398. o.)?

Az isteni önkinyiltakoztatás miatt

Itt kell kapcsolódnunk Duns Scotus megközelítéséhez: szerinte nem azt kell vizsgálni, hogy mi lett volna, ha a bűneésés sosem történik meg, hanem hogy mi volt Isten *eredeti* célja az inkarnációval. Azzal együtt, hogy nem hagyja figyelmen kívül a bűn kérdését és a megváltás szükségességét, arra a következtetésre jut, hogy a testet öltés Isten öröktől való célja volt, hogy az embert megdicsőítse, egyesítve minket az isteni természettel (DELIO 2007a, 253. o.). Hozzá hasonlóan Bonaventura és Halesi Sándor középkori angol skolasztikus teológus is úgy tekintett az inkarnációra, mint amely nem önmagában álló, elszigetelt esemény, hanem a teremtés integráns része: egy Krisztus nélküli világ nem lenne teljes világ. Az univerzum nem értelem és cél nélkül való, hanem Istennek célja van vele, ami a Logosz testet öltésében valósult meg (DELIO 2007b, 113–114. o.). A megváltás elsősorban tehát nem a teremtés hibáinak helyreállítása, hanem a teremtés teljességre jutása (DELIO 2007a, 258. o.).

Ugyanezt az irányt képviseli az ortodox teológia is: az inkarnáció egy eszköz volt, hogy Isten a megromlott emberi természetet helyreállítva vezesse az embert a *theiosis*, a megistenülés felé. „Az isteni szeretetnek mindig ugyanaz a célja: az ember megistenülése. [...] A bűnbeesés szükségessé tette a változtatást, de nem Isten céljában, hanem eszközeiben [...]. A bűneink miatti elégtétel nem cél, hanem eszköz, eszköz az igazi célhoz: a megistenüléshez.” (LOSSKY 1978, 110–111. o.)

Az isteni önkommunikáció kifejtésének során Rahner is rátér az inkarnáció kérdésére, és megállapítja, hogy az inkarnáció a bűnbeeséstől függetlenül megtörtént volna, mivel Isten tervében eleve benne volt az inkarnáció általi önkinyilatkoztatás, „eredetileg is akarta a hüposztatikus egység megvalósítását az emberiséggel” (KRESS 1982, 44–45. o.).

Számomra ez utóbbi álláspont az elfogadhatóbb. Amikor az ember szeret valakit, akkor azzal teljesen közölni akarja önmagát. Ha Isten *a* szeretet, akkor természetesnek gondolom, hogy a saját képmására és magához hasonlóan teremtett emberrel a lehető legszorosabb közösséget akarja vállalni: úgy, hogy maga is belép az emberségbe, és testi formában nyilatkoztatja ki magát nekünk. A bűnbeesés miatt valóban szükség volt egy tökéletes áldozatra az engesztelés miatt, ami csak a megtestesült Logoszban volt lehetséges. De ebből logikailag nem következik, hogy ez volt az (egyetlen) *oka* is az inkarnációjának.

Hány inkarnáció?

Ezek után térjünk rá a fő kérdésre: hányszor történhet meg az inkarnáció az univerzumban? Ebben a kérdésben két, egyaránt erős érveket felsorakoztató álláspont van. Egy inkarnáció történt, és ezzel Isten kifejezett egy preferenciát az emberiség felé a többi, Földön kívüli fajjal szemben – vagy az inkarnáció valamilyen formában minden intelligens faj részére megtörtént (LOSCH–KREBS 2015, 238. o.)?

Egy inkarnáció

A testet öltés mint egyszeri esemény még mindig jelenthetné azt, hogy azért nem történt meg máshol, csak a Földön, mert egyedül az emberiség életében volt jelen a bűn, a Földön kívüli létezők bűntelen állapotban élnek, és ezért nincs is szükségük Isten megváltó cselekedetére (LOSCH–KREBS 2015, 238–239. o.). Ha az inkarnáció célját az isteni önkinyilatkoztatásban látjuk, akkor ez természetesen nem jogos érv, ezért most tegyük fel, hogy „*mindenki vétkezett, és nélkülözi Isten dicsőségét*” (Róm 3,23), az űrlények is.

Wolfhart PANNENBERG nem foglal egyértelműen állást a kérdésben, azt mindenesetre leszögezi, hogy „a Názáreti Jézusban az egész univerzumot átható Logosz lett emberré, és ezáltal az emberiség és történelme kulcsfontosságú szerepet nyert az egész teremtés egységének és rendeltetésének szempontjából” (2006, 2: 68–69. o.) – ami az én olvasatomban utalás arra, hogy egyáltalán nem biztos, hogy *szükséges* lenne a Logosznak Jézustól eltérő testet öltése a földönkívüliek üdvözüléséhez.

Ted Peters⁵ még egy lépéssel tovább megy: szerinte Jézus földi halála és feltámadása nemcsak a Föld, hanem az egész univerzum számára határpontot jelentett, amely a más bolygókon élő intelligens lények számára is jóvátételt jelent. Azaz ők is részesülnek Isten megváltásában, még akkor is, ha nem tudnak erről (PETERS 2016, 494. o.). Számomra ez úgy hangzik, mint Karl Rahner anonim kereszténysége, csak kozmikus méretekre kiterjesztve, és ugyanaz vele a probléma, amit már Rahner esetében is felvetettek, miszerint a gondolat paternalista, és „egyoldalú módon tiszteletbeli tagságot ajánl fel azoknak, akik semmilyen ebbéli igényüket nem fejezték ki” (MCGRATH 1995, 404. o.). Ha intelligens földönkívüliekről beszélünk, akik megértenék Isten számukra szóló speciális kinyilatkoztatását, miért a földi Jézus munkája által üdvözülnének, ráadásul esetleg úgy, hogy az egésztől semmit sem tudnak (még akár saját prófétáik kinyilatkoztatása által sem)?

Több inkarnáció

1Móz 1,26 szerint az embert Isten saját képmására és magához hasonlóan⁶ teremtette. Vajon igaz lehet ez más bolygórendszerek lakóira is, vagyis hogy ők is Isten képmása és hozzá hasonlóak (PETERS 2011, 644–645. o.)? Bár erről a két kifejezésről általában Isten antropomorf megjelenésére asszociálunk, azaz elképzeljük, hogy Istennek is van két füle meg egy orra – amilyen külső alakban Jézus is közöt-

⁵ Theodore Frank Peters amerikai evangélikus rendszeres teológus, a kaliforniai Pacific Lutheran Theological Seminary emeritus professzora.

⁶ A héber עִלְמוּתָא וְדְמוּתָא szavaknak a görög εἰκῶν és ὁμοίωσις, valamint a latin *imago* és *similitudo* felel meg.

tünk járt –, de ez nem Isten kivetítése az emberre, sokkal inkább az ember (fizikai megjelenésének) visszavetítése Istenre! A „kép” és „hasonlatosság” valójában ennél sokkal többet jelent: „... az ember értelmi képességét, amelyben Isten bölcsessége tükröződik vissza.” (MCGRATH 1995, 327. o.) Augustinus szerint ez különbözteti meg az embert az állatvilágtól. Az én válaszom a kérdésre tehát határozottan igen, a földönkívüliek is lehetnek Isten képmása; sőt ez volt az egész fejtegetésünk kiindulópontja: ők is értelmes lények, akik be tudják fogadni és fel tudják fogni a kinyilatkoztatást.

Paul Tillich sokkal nyíltabban foglal állást a kérdésben, bár (bölcse) többnyire feltételes módban fogalmazza meg állításait. A Logosz önkinyilatkoztatásával kapcsolatban egyértelművé teszi, hogy a keresztény teológia egyáltalán nem zárja ki, hogy ne lehetnének „más »világok« is, ahol bekövetkezhetnek és észlelhetők isteni önmegnyilatkozások. [...] A testet öltés annak a sajátos csoportnak páratlan esemény, amelynek körében megtörténik, de nem páratlan a szónak abban az értelmében, hogy más egyedi világokban nem történhet meg egy ilyen esemény. Az ember nem mondhatja, hogy a végtelen csak az emberiség körén belül léphet be a végesbe, hogy legyőzze annak létezési elidegenedését. Az ember nem állíthatja, hogy ő a testet öltés egyetlen lehetséges helye.” (TILlich 2002, 309. o.) A Szentháromság dogmájával kapcsolatban hasonlóan egyértelműen kifejti, hogy bár a Szentháromság második személye a Földön Jézusban nyilatkozott ki, más formában máskor és máshol is megtörténhet ez: „Isten arca a történelmi ember számára úgy nyilatkozott meg, mint a Krisztus Jézus arca. [...] Isten] nem vesztette el a szabadságát, hogy más világok számára más módokon nyilatkoztassa ki önmagát.” (Uo. 574. o.)

Ilia Delio⁷ szerint a kinyilatkoztatás megértése nem választható el a Logosz testi megnyilvánulásától, tehát földönkívüli lények esetében is fel kell tételeznünk Isten valamilyen fajta anyagi formában való megnyilvánulását, lett légyen az az életforma bármennyire is eltérő az általunk ismerttől (DELIO 2007a, 258. o.). A potenciálisan eltérő létformából azonban az is következik, hogy a földönkívüliek esetében történetileg teljesen más lesz a megváltás, mivel „az inkarnációknak összhangban kell állniuk az adott intelligens lények testi formájával és vallási kihívásaival” (O’MEARA 2012, 4. fejezet).

A bolygóról bolygóra ugráló Messiás sokak számára abszurd képnek tűnhet. John Polkinghorne⁸ azonban az Athanaszioszi hitvallás „Isten magára vette az emberit” (33) kitétele alapján kifejti, hogy a testet öltés miatt Isten az emberséget bevonta önmagába, a hitvallás vonatkozó *assumptione humanitatis in Deum* latin tétele ugyanis angolul *taking of manhood into God* formában hangzik. E szerint az értelmezés szerint a Szentháromság második személye tehát magára véve az összes létező faj alakját és természetét, ezeket a természeteket is bevon(hat)ja az Istenségbe (POLKINGHORNE 2005, 103–104. o.).

Áthidaló megoldásként felmerülhet, hogy az ember Jézus látogatná meg a földönkívülieket. Az inkarnáció tényéhez azonban szükséges a testet öltés, ezért ez nem számítana további inkarnációnak, hiszen nem egy új, hanem egy már létező formájában jelenne meg ott (O’MEARA 1999, 27–28. o.).

A kérdés hasonlít ahhoz, hogy a katolikus szentségtan szerint csak férfiak szentelhetők pappá. Emellett az alapján érvelnek (nagyon leegyszerűsítve), hogy Jézus és az apostolok is férfiak voltak, és ezért a férfit a szentség lényegéhez tartozik. Felmerül persze a kérdés, hogy Jézus mely másik tulajdonsága tartozik még a szentség lényegéhez, és melyik nem. Zsidósága például nem, hiszen nem csak születésük szerint zsidókat szentelhetnek római katolikus pappá. De embersége a papság lényegéhez tartozik? Olyan értelemben igen, hogy egy kutyát senki sem akar pappá szentelni, és érvényesen meg

⁷ Amerikai ferences harmadrendi szerzetes, biológus PhD, a Villanovai Egyetem (Pennsylvania, USA) teológiaprofesszora.

⁸ Anglikán lelkész, teológus, a Cambridge-i Egyetem fizikaprofesszora.

sem tehetné. De mi a helyzet egy Földön kívüli értelmes lényvel? Ha tudatosan kérné a papszentelet, fel lehetne-e adni neki, vagy a katolikus papság lényege szerint az emberiségé? És a keresztség? Meg lehetne-e keresztelni egy földönkívülit? És a fő kérdés: az inkarnáció lényegéhez tartozik, hogy Jézus ember volt vagy nem? Mert ha nem, akkor nincs elvi akadály, hogy a Logosz másfajta testet is magára öltön. „Ha kis zöld embereknek a Marson szükségük van a megváltásra, akkor Isten kis zöld testet fog öltetni. [...] Meg fogja tenni, ami szükséges. Hisszük, hogy a világunk fontos, de nem feltétlenül kizárólagosan fontos.” (POLKINGHORNE 1996, 20. o.).

Isten a Logosz megtestesülése által beléphet minden lehetséges világrendbe, és kiteljesítheti az adott világrendet (DELIO 2007a, 260. o.). Méltó lenne-e a teremtő Istenhez, hogy annyi potenciálisan lakható bolygót benépesíttetlenül hagyjon, vagy éppen az, hogy ezeken a bolygókon soha ne hirdessék az evangéliumot (BURGESS 1976, 1099. o.)?

Összefoglalás

Sokan a kereszténység összeomlását prognosztizálják, ha a Földön kívül értelmes életet fedeznének fel (McMULLIN 2000, 166. o.), mások ateista nézőpontból is félelemmel tekintenek erre a lehetőségre.⁹ De ahogy Kolumbusz idején az a kérdés merült fel, hogy az újonnan felfedezett nagyszámú ember ember-e egyáltalán, van-e lelkük, üdvözülhetnek-e (O’MEARA 1999, 23. o.), a jövőben lehet, hogy a földönkívüliek üdvössége lesz az aktuális kérdésfelvetés. Ahogy JHVH-ról kiderült, hogy nemcsak Izrael Istene, hanem az egész emberiségé, ugyanúgy lehet, hogy más bolygók más fajainak is az Istene (PETERS 2011, 647. o.).

A Biblia *expressis verbis* nem zárja ki az inkarnáció többszöri megtörténtét. Ha mi, emberek Jézust ábrázoljuk négerként, kínaiként vagy hosszú egyenes hajú, hófehér bőrű európaiként(!), hogy az adott kultúrában élők jobban tudjanak azonosulni a személyével,¹⁰ sokkal inkább el tudom képzelni Istenről, hogy felveszi egy másik faj alakját is, hogy közvetlenül megismertethesse magát velük, és közölhesse velük a teremtés egy részhalmozására nem korlátozható szeretetét.

Kitekintés – Intelligens élet a Földön

A kérdésnek azonban van még egy, általában elhanyagolt aspektusa: mi a helyzet más intelligens földi fajokkal?

Csimpánzokat tanítottak már meg jelnyelvvél kommunikálni, és több száz szavas szókinccsre tettek szert. Bonobók, orangutánok táblára írt jelekkel kommunikáltak, és megértettek több száz kimondott angol szót. Egy kaliforniai gorilla pedig (huszonöt évi tanulás után) több mint ezer szavas jelszókinccsel „beszélt” és több mint kétezer kimondott angol szót értett meg (PRECHT 2012, 213–214. o.).

Ha ilyen és ehhez hasonló kísérletek eredményeire is hivatkozva emberi jogokat akarnak adni az emberszabásúaknak is, akkor komolyan felmerül a kérdés, hogy ezen fajok intelligenciája mennyi-

⁹ Lásd a Kurzgesagt videóját: <https://youtu.be/xAUJYP8tnRE>.

¹⁰ Lásd 2Kor 5,16b: „...ha ismertük is Krisztust test szerint, most már őt sem így ismerjük.”

ben alkalmas arra, hogy erkölcsi ítéletet alkossanak saját cselekedeteikről. Ennek ismeretében pedig azt a kérdést is fel kell tenni, hogy mennyire felelősek saját cselekedeteikért.

Mivel jelenleg a kommunikáció csak néhány, erre megtanított egyeddel lehetséges, és nagyon nehéz komplex fogalmakat közvetíteni mindkét irányban, ezért jobbra csak rendkívül egyszerű kérdések feltevésére tudunk szorítkozni. Mennyire tudatosan követnek el „rosszat” az említett főemlősök? Éreznek-e büntudatot? Értelmezhető-e egyáltalán a bűnösség fogalma az ő esetükben? Fogunk-e tudni valaha kommunikálni más főemlősökkel vagy például delfinekkal?

És ami témánk szempontjából a legérdekesebb: Mennyiben Isten képmásai, hozzá hasonlóak ők? Meg fogjuk-e valaha tudni, hogy Krisztus inkarnálódott-e itt a Földön az ő fajuk képviselőjeként? Ugyanis ha van (legalább nagyon egyszerű) absztrakt erkölcsi érzékük, akkor előállhat az a helyzet, hogy nekik is szükségük van a bűnbánatra és a bűnbocsánatra. Üdvözülhetnek-e a majmok? Testet öltetett-e emiatt a Logosz majomként? Vagy a mi dolgunk lenne feléjük is közvetíteni az evangéliumot?¹¹

Bagatellnek vagy szentségtörőnek hangzó kérdések, de az állati intelligencia kutatása az elmúlt években, évtizedekben annyit haladt előre, annyi újat tudtunk meg különféle fajok kognitív és/vagy emocionális képességeiről, hogy ezen kérdések némelyikének megválaszolása előbb-utóbb valószínűleg elodázhatatlan lesz; de az is kérdés, hogy az a válasz megnyugtató lesz-e.

The Possibility of the Extraterrestrial Incarnation of the Logos

- ▶ **What would be the consequences of finding intelligent extraterrestrial lifeforms in the context of the incarnation of Christ? If these creatures are sinners, is the earthly death of Jesus enough for their salvation, or does the Redeemer have to take the likeness of their species and die for them, too? What is the goal of incarnation after all? In this paper, the author seeks an answer for these questions. And since there exist reasonable arguments for both a single and multiple incarnations, the author aims to present the theological foundations of these views. After these considerations, the paper focuses on a question that has very little literature: is the human species the only intelligent life form on Earth, or are there any other species on this planet in need of redemption?**

Keywords: incarnation / extraterrestrial life / sin / revelation / redemption / intelligence

Hivatkozott művek

BURGESS, Andrew J. 1976. Earth Chauvinism. *Christian Century*, 93. évf. 1098–1102. o.

CROWE, Michael J. 2008. *The Extraterrestrial Life Debate. Antiquity to 1915*. University of Notre Dame Press, Notre Dame.

DELIO, Iliá 2007a. Christ and extraterrestrial life. *Theology and Science*, 5. évf. 3. sz. 249–265. o. <https://doi.org/10.1080/14746700701622008>

¹¹ Lásd 1Móz 1,28b: „Uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain és a szárazföldön mozgó minden élőlényen!”

- DELIO, Iliia 2007b. Cosmic Christology in the Thought of Zachary Hayes. *Franciscan Studies*, 65. évf. 1. sz. 107–120. o. <https://doi.org/10.1353/frc.2007.0000>
- McMULLIN, Ernan 2000. Life and Intelligence Far from Earth. Formulating Theological Issues. In: DICK, Steven J.: *Many Worlds – The New Universe, Extraterrestrial Life, and the Theological Implications*. Templeton Foundation Press, Philadelphia–London.
- HEISER, James D. 2006. *A Shining City on a Higher Hill*. Repristination Press, Malone.
- KRESS, Robert 1982. *A Rahner Handbook*. John Knox Press, Atlanta.
- Kurzgesagt – In a Nutshell: Why We Should NOT Look For Aliens. *YouTube*, 2021. december 14. <https://youtu.be/xAUJYP8tnRE>.
- LOSCH, Andreas – KREBS, Andreas 2015. Implications for the Discovery of Extraterrestrial Life. A Theological Approach. *Theology and Science*, 13. évf. 2. sz. 230–244. o. <https://doi.org/10.1080/14746700.2015.1023522>
- LOSCH, Andreas 2016. Kant’s wager. Kant’s strong belief in extra-terrestrial life, the history of this question and its challenge for theology today. *International Journal of Astrobiology*, 15. évf. 4. sz. 261–270. o. <https://doi.org/10.1017/S1473550416000112>
- LOSSKY, Vladimir 1978. *Orthodox Theology*. St. Vladimir’s Seminary Press, Crestwood.
- McGRATH, Alister E. 1995. *Bevezetés a keresztény teológiába*. Ford. Zsengellér József. Osiris, Budapest.
- O’MEARA, Thomas F. 1999. Christian Theology and Extraterrestrial Intelligent Life. *Theological Studies*, 60. évf. 3–30. o. <https://doi.org/10.1177/004056399906000101>
- O’MEARA, Thomas F. 2012. *Vast Universe – Extraterrestrials and Christian Revelation*. Liturgical Press, Collegeville.
- PANNENBERG, Wolfhart 2006. *Rendszeres teológia*. 1–2. köt. Ford. Görföl Tibor. Osiris, Budapest.
- PETERS, Ted 2009. Astrotheology and the ETI Myth. *Theology and Science*, 7. évf. 1. sz. 3–29. o. <https://doi.org/10.1080/14746700802617097>
- PETERS, Ted 2011. The implications of the discovery of extra-terrestrial life for religion. *Philosophical Transactions of the Royal Society A*, 369. évf. 644–655. o. <https://doi.org/10.1098/rsta.2010.0234>
- PETERS, Ted 2016. Astrobiology and Astrochristology. *Zygon*, 51. évf. 2. sz. 480–496. o. <https://doi.org/10.1111/zygo.12249>
- POLKINGHORNE, John C. 2005. *Science and Providence*. Templeton Foundation Press, Philadelphia–London.
- POLKINGHORNE, John C. 1996. God’s still in his heaven. *The Observer*, augusztus 11. 20. o.
- PRECHT, Richard David 2012. *Ki vagyok én? És ha igen, akkor hány?* Ford. Bozai Ágota. HVG Könyvek, Budapest.
- THOMAS, Sean 2024. Have we just discovered aliens? *The Spectator*, január 8. <https://www.spectator.co.uk/article/have-we-just-discovered-aliens/>. (Megtekintés: 2024. június 10.)
- TILLICH, Paul 2002. *Rendszeres teológia*. Ford. Szabó István. Osiris, Budapest.
- WEBB, Stephen 2002. *If the Universe Is Teeming with Aliens... Where Is Everybody? – Fifty Solutions to the Fermi Paradox and the Problem of Extraterrestrial Life*. Copernicus Books, New York.
- WILKINSON, David 2013. *Science, Religion, and the Search for Extraterrestrial Intelligence*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199680207.001.0001>
- ZUBEK, T. J. 1961. Theological Questions on Space Creatures. *The American Ecclesiastical Review*, 145. évf. 6. sz. 393–399. o.

Feszültségek hálójában

Az emberi élet értéke a Tórában

■ MOLNÁR LILLA

Evangelikus Hittudományi Egyetem
adjunktus
E-mail: lilla.mlnr@gmail.com



DOI: 10.61894/LP.2024.99.8-9.3

- ▶ Az alábbi tanulmány az emberi élet értékének exegetikai vizsgálatáról szóló doktori értekezés egy része, amely megalapozza az emberölés kérdésének megközelítését azzal, hogy egymás mellé helyez a gyilkosság eseményének előzményeihez és következményeihez kapcsolódó tórabeli igeszakaszokat. Ez az egymás mellé helyezés kiábrázolja a feszültségeket az előzmények és következmények oldalán is a narratívák és törvényszövegek közt, ugyanakkor gyűjtőpontba állítja és reflexióra hívja az emberi élet értékéről és az élet elvételéről való gondolkodást. Ennek elengedhetetlen része a vonatkozó szövegek hátterének, az azokat konstruáló hagyományoknak a vizsgálata.

Kulcsszavak: emberölés / tiltás / parancs / áldás / átok

Az emberi élet elvételének aspektusai

Egy emberi élet elvételének az aktusa semmi máshoz nem hasonlítható interakció két vagy több ember között. „A gyilkosság fajsúlyos dolog, mert az elkövetett ártást nem lehet visszafordítani” (BARMASH, 2005, 17.o.), végérvényesen kihat mind az elkövetőre, mind az áldozat(ok)ra és általában a környezetre is. Az ókori Izrael számára az emberölés eseménye nemcsak fizikai kérdésként jelenik meg – valakit eltávolítani, kivonni az élők sorából –, hanem teológiai problémaként is: a másik ember, a felebarátom, a szomszédom, akinek elveszem az életét, éppúgy Isten teremtménye, mint én vagyok.¹ A jézusi „arany szabály” eredője Lev 19,18: וְאִתְּכֶם לֹא תִשָּׂא, amely az élet értékét implicit módon fejezi ki, mégis szerves összetevője a bibliai szövegeknek, a bibliai gondolkodásnak és teológiának egyaránt. Az élet Istentől származik, hozzá tartozik, és nem idegeníthető el tőle, ezért hangsúlyos artikulálni a védelmét. Ennek azonban egy ellenpontja is megjelenik a Héber Bibliában, amikor bizonyos szövegek mondanivalója egyértelműen az emberi élet elvételére, individuumok vagy tárgyasított tömegek („ellenséges népek”) legyilkolására vonatkozik. Az élet elvételének eseménye után a kimenetel, a következmények is kettősek. Elkövetésre kerülnek olyan gyilkosságok, amelyek isteni jutalmat vonnak maguk után, ugyanakkor olyan narratívákat is olvassunk, amelyekben büntetés, átok jár az emberölésért. Az előzmények és következmények gyűjtőpontjain belüli és az egymás közötti feszültséget a következő ábra szemlélteti egy-egy például szolgáló szakasszal:

¹ Hans-Peter Mathys kiemeli az emberi vérontással kapcsolatban, hogy az ószövetségi hagyományok közül egyedül a Papi irat vezeti vissza az emberi vér kiontásának tilalmát Isten teremtő aktusára és azon belül is arra, hogy az ember az isteni képmás hordozója. Ennek következtében az emberölés az Isten uralkodási jogába (Herrschaftsrecht) való legközvetlenebb beavatkozás. MATHYS 1986, 116–117. o.

| Emberölés a Tórában | | | |
|------------------------------------|-------------------|----------------------------|----------------------------|
| Az élet védelme | Parancs az ölésre | Az ölés jutalmazása | Büntetés (átok) az ölésért |
| Gen 9,5–6 Ex 20,13 Deut 5,17 | Deut 7,1–6 | Num 25,6–13 Ex 32,25–29 | Gen 4 |

A Héber Biblia kánonjában a táblázatban elhelyezett szakaszok a „kezdetekben”, Isten és ember kapcsolatának az „indulásakor”, a néppé válás, illetve az Isten választott népévé válás folyamatában programadó szövegekké válnak. Azonban azon olvasók számára, akik nem tartozhatnak az elsődleges címzettek közé, ellentmondásos képet vázolnak fel. A Tóra belső kánonjával kapcsolatban is összetett helyzettel állunk szemben. A Genézis és Deuteronomium között húzódó lineáris ív nem elégséges kritérium annak a feltérképezésére, hogy a Tóra milyen álláspontot képvisel az emberi élet értékéről, az emberölésről és az ehhez kötődő jutalmazásról és büntetésről. Felmerülnek a *kik?*, *mikor?* és *miért?* kérdések, amelyekre nem mindig találhatunk kielégítő válaszokat.

A fenti igeszakaszokat az élet értékének tematikája rendezi egymás mellé, vagy állítja éppen egymással szembe. Ennek a tematikának a mátrixában fontos, hogy milyen szerzők, redaktorok vagy ezek csoportjai hozták létre ezeket a szövegeket, fontos a keletkezés idejének különbsége vagy egyezése és kiemelten fontos a szövegek mögött húzódó szándék és motiváció. Nem hagyható figyelmen kívül azonban az sem, ahogyan ezek a szövegek végül egymással kölcsönhatásba lépnek, és árnyalják a külön-külön artikulált üzenetet.

Az emberi élet értékének vizsgálata a történetkritikai szempontok összetettsége mellett azzal a hermeneutikai adottsággal is szembesül, hogy az élet számonkérhetősége (Gen 9,5–6) és az emberölés tiltása, parancsa, jutalma és büntetése is az isteni kinyilatkoztatás része, a különböző hagyományok és források intenciója szerint Isten szava.

Az emberölés teológiai előzményei és következményei

Alapvető kiindulási pont, hogy egy közösség, egy társadalom hogyan viszonyul az emberi élet értékéhez, ez határozza meg ugyanis, hogy milyen törvényi kereteket, milyen szabályokat hoz létre annak érdekében, hogy védje az életet, és szigorúan ellenőrzött feltételekhez kösse az elvételés esetleges megengedését, ha egyáltalán megteszi ezt. Az élet elvételésének jogilag szabályozott és jogszerűen végrehajtható módja a halálbüntetés, amely ősidők óta, egészen napjainkig² részét képezi a társadalmi rend és a vallási rend megtartását szolgáló szankcióknak.

² A halálbüntetés kérdésében és az eltörlés terjedésében a II. világháború hozott fordulatot. Magyarországon a halálbüntetés eltörlése két lépcsőfokban ment végbe, először a háborús bűncselekmények szankcionálásából került ki, majd 1990-ben az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek ítélte, így a köztörvényes bűncselekményekért sem volt inentől kezdve kiszabható. „Az Abh. indokolása kimondta, hogy »[...] Magyarországon az élethez és az emberi méltósághoz való jog [...] minden embernek veleszületett, sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető joga. A magyar államnak az élethez és az emberi méltósághoz való jog tekintetében is elsőrendű kötelessége, hogy ezeket tiszteletben tartsa és védelmezze. [...]« [...] Jelenleg a halálbüntetéssel kapcsolatban két nagy nemzetközi egyezmény hatálya terjed ki Magyarországra: az egyik az Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény [...], a másik pedig a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának [...] az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XLIV. ülészakán, 1989. december 15-én elfogadott Második Fakultatív Jegyzőkönyve.” TÓTH 2020, 27–28. o.

Az élet értéke körvonalainak megrajzolásában jelen lévő másik összetevő az, hogy hogyan viszonyul az adott közösség, társadalom az élet veszélyeztetését vagy elvételét jelentő cselekedetekhez, azaz hogyan ítéli meg az elkövetett emberölést vagy akár annak csak a kísérletét. Az alábbiak az élet elvételét megelőző és az élet elvételére reflektáló szövegek, hagyományok áttekintését tartalmazzák.

Az emberölés „Isten általi” tiltásának és parancsának feszültsége

Amikor az élet védelmének kereteiről beszélünk, felvetődik a kérdés, hogy ki állítja fel ezeket a kereteket, és mitől (kitől) lesz tekintélye, érvénye ezeknek a kereteknek. Izraelita kontextusban a Tóra az elsődleges keretrendszer, így a törvényadás egyértelműen JHVH-hoz kötődik, aki a Sínai-hegynél nyilatkoztatja ki mindazokat a szabályokat, amelyekhez a szövetség nyomán Izraelnek alkalmazkodnia kell. Tehát a törvények esetében a tekintély és annak tartalma is Istentől származik a szövegvilág számára. A felvilágosodás idején merül fel ennek a tekintélynek, illetve a tartalmi eredők verifikálhatóságának kérdése. A bibliai elbeszélések történetiségéhez kapcsolódó, nagy óvatossággal feltehető kérdések azok, amelyek arra irányulnak, hogy az isteni kinyilatkoztatásként lejegyzett szövegek mennyiben közösségek ideológiái, illetve politikailag motivált interpretációi.³

Allan R. Millard az ószövetségi elbeszélések kritikai vizsgálatának szempontjai közt kiemeli, hogy az isteni rendelkezések, Isten (tágabb ókori keleti kontextusban az istenek) megnyilvánulásai, azaz az isteni kinyilatkoztatás jelenléte a (történelmi) elbeszélésekben teljes összhangban van az ókori keleti népek gondolkodásával és azzal, hogy az ókori keleti ember elfogadja isteneik kontrollját az események felett.⁴ Nem minden feltétlenül propaganda vagy egy speciális nézőpont terméke tehát? Retorikai a kérdés, ugyanakkor mindenkor releváns problémafelvetés az, hogy közösségek, népek kiirtása igazolható-e bármivel is. Nagy általánosítással elmondható, hogy az ókori keleti világ hatalmi rendszerében igen, a modern⁵ világban nem.

A kérdésselvetésnek az ókori Izraelben megtalálható⁶ jelensége a *herem*⁷ (חרם) intézménye, amely a bibliai honfoglalást elbeszélő szövegekhez kapcsolódik, és a lényege, hogy a győztes a legyőzött ellenséget és annak javait a teljes megsemmisítés során felajánlja az őt pártoló, győzelemre vezető JHVH-nak. Az istenség által támogatott (sokszor parancsolt) ellenség elleni had-

³ A bibliai elbeszélések történeti megbízhatóságáról lásd KESSLER 2011, 37–45. o. Kessler amellett érvel, hogy a „bibliai szövegek teológiai jellegük és fikcionális karakterük ellenére messzemenően megbízható tudósításokat tartalmaznak” (uo. 38. o.). A jelenleg vizsgált tóraszakaszok is annak a történeti anyagnak a részét képezik, amelyeket fikcionális jellegű elbeszéléseként vizsgálhatunk. Ezen elbeszélések valóságának vizsgálata összetett kérdés, mert az elbeszélésben megjelenő miliő tükrözheti az elbeszélő kor valóságát, ami egybeeshet, de nem feltétlenül egyezik meg az elbeszélő korának valóságával. Tehát az elbeszélő kor és az elbeszélés korát alapvetően meg kell különböztetni egymástól (lásd uo. 40. o.).

⁴ MILLARD 1983, 44. o. Millard egy asszír példát említ, amelyben a király E/1-ben beszéli el egy város elfoglalásakor okozott pusztítást, vérontást, amelyet isteni parancsra vitt véghez. Nem kirívó, nagyon is elterjedt, hogy az uralkodók hódításai istenek nevében, azok parancsára történnek, ami a lejegyzésen túl további bizonyításra nem szorul.

⁵ A népiirtás (ang. genocide) száz évnél is fiatalabb megfogalmazás, a II. világháború zsidóüldözéséhez kapcsolódik. Nemzetközileg 1946-ban ismerték el bűncselekményként az az évi ENSZ-nagygyűlésen.

⁶ A Kr. e. 9. századból származó móábi Mésa-felirat az egyetlen Biblián kívüli forrás, ahol előfordul a חרם gyök, és ahol a *heremre* utaló gyakorlattal találkozunk, az ókori Keleten másutt nem igazolt a gyakorlat. Ehhez lásd KANG 1989, 81. o.

⁷ Jutta HAUSMANN (2006) az 'átok' kifejezést használja a héber gyök megfelelőjeként. Dolgozatomban a *hërem* átírás egyszerűsített formáját (*herem*) használom. A *herem* témaköréhez lásd: LYONS 2010, aki 20. századi evangélikál kutatók értelmezéseit vizsgálja. A *herem* (keresztény) recepciótörténeti vizsgálatát Christian HOFREITER végezte el (2018).

viselés és győzelem a lejegyzett forrásokban gyakori motívum az ókori Keleten és ezen belül az ókori Izraelben is. A deuteronomiumi hagyományban (Deut 20,1–3) a pap így buzdítja a népet: „Halld meg, Izrael! Arra készültök most, hogy megütközzetek ellenségeitekkel. Ne lágyuljon meg a szívetek, ne féljete, ne rettegjete, és ne rémüljete meg tőlük! Mert Istenetek, az Úr veletek megy, harcol értetek ellenségeitek ellen, és megsegít benneteket.” Ennek a buzdításnak a folytatása az ún. „háború törvénye” a 20,10–18 szakaszban, amely általánosságban egy város ostromakor először a békére való felszólítást írja elő, majd nemleges válasz esetén a város férfiainak megölését és a maradék nép, illetve zsákmány birtokba vételét. A honfoglalás idején az elfoglalni kívánt területeken élő kiirtása a bálványimádás⁸ elkerülésével indokolt („*hogy meg ne tanítsanak benneteket mindazoknak az utálatos dolgoknak az elkövetésére, amelyeket ők isteneik tiszteletére elkövetnek*”, 18). Deut 7 is listázza az elfoglalandó területek hét népét, melyet Isten Izrael kezébe ad, akinek a feladata: אֱתָם תִּהְיֶינָם תִּהְרַגְם – „lesújtani és kiirtani”. A הָרַג gyökkel ezekben a szövegekben az Istennek való felajánlást írják le,⁹ ami az emberek és élő és tárgyi javaik teljes megsemmisítését jelenti, hogy soha senkinek ne legyen semmiféle haszna belőlük.¹⁰ Emberek és állatok kiirtása az ószövetségi, ezen belül is leginkább a deuteronomiumi hagyományban¹¹ (a kánaáni őslakoságra vonatkozóan) tehát egyfajta magasztos és vallásilag legitim keretet kap. Susan NIDITCH ezt továbbviszi, amikor azt mondja, hogy paradox módon a *herem* áldozatként való értelmezése inkább elismeri az emberi élet értékének nagyobb tiszteletben tartását, mint más háborús ideológiák, amelyek lehetővé teszik katonák és civilek önkényes meggyilkolását (1993, 50. o.). Ezzel azt állítja, hogy az emberölés célja, amennyiben az kultikus keretben történik, az élet elvételének tabuját az élet tiszteletévé transzformálja. Nyomatékosan felvetődik a kérdés, hogy a kultusz területén, az Istennek való felajánlás céljaként keretezett emberölés valóban feloldja-e az élet értékével, az élet elvételének tabujával szembeni disszonanciát. Ennek a kérdésnek a feldolgozásához szükséges megvizsgálni azokat a töraszövegeket, amelyek „nyilatkoznak” az élet értékéről és szentségéről; ennek legfontosabb szöveg helye a papi hagyomány részét képező Gen 9,5–6.

A két hagyomány ellentmondása azonban már itt érzékelhető. A deuteronomiumi szerzők nyíltan elítélik az emberáldozatot,¹² de nem tartják problémásnak a *herem* koncepcióját (COLLINS 2003, 7. o.). A Deuteronomium (és a DTM) a *heremmel* kapcsolatban nem merül bele az emberölés kérdésének hermeneutikai vizsgálatába, számára (és a jósági reformot támogatók számára) a legfőbb motiváció a szilárd és tiszta kapcsolódás kialakítása Isten és Izrael között. Az igazságos háború kontextusában a *herem* eszközzé válik, és benne Isten igazságossága (God’s justice) nyilvánul meg (NIDITCH 1993, 56–57. o.). Gerhard von RAD a szent háború jelentőségét az amfikcióniához hasonló szövetség

⁸ A bálványimádás nagy természetességgel használt fogalom, az egyik legfajsúlyosabb az ószövetségi egyistenhit tiltott viselkedéseinek sorában. Jan Assmann ennek eredetét a „mózesi megkülönböztetés” jelenségére vezeti vissza, amelyben az izraelita monoizmus az egyiptomi politeizmus „ellenvallásaként” jön létre. Ez a szembenállás eredményezi, hogy a képkultusz mint legjellegzetesebb egyiptomi vallási gyakorlat az ellenvallásban az egyik legnagyobb bűnné válik. ASSMANN 2003, 18–19. o.

⁹ A hifil törzsben használt gyök angol fordítása ‘ban’, ‘devote’, ‘exterminate’, tehát az átok alá helyezés alatt az elpusztítás által való (istenségnek) szentelés, felajánlás értendő (BDB 355–356. o.). A német ‘bannen’, ‘weihen’ is hasonló jelentéssel bír, hifilben (‘mit dem Bann belegen’ és ‘durch den Bann weißen’) kifejezik, hogy az ige tárgya tiltott a cselekvő számára, és szakrális elkülönítés, felajánlás történik a cselekmény során (lásd HALAT 1: 339–340. o.). A Ges¹⁸ hozzászövegi ‘tabusítás’ jelentést (397–398. o.).

¹⁰ A jelenség részletes vizsgálatát lásd STERN 1991.

¹¹ A részletes vizsgálathoz lásd CAMPBELL–O’BRIEN 2000.

¹² A Deuteronomiumban: 12,31; 18,10; a deuteronomiumi történeti műben pl. Áház és Manassé elítélése gyermekeik elégetése miatt (2Kir 16,3; 21,6).

létrejöttében, illetve e törzsszövetség (mint szakrális közösség) fennmaradásának biztosításában látja (2007, 23. o.).¹³ A szövetség, illetve egy-egy törzs védelme mindennél fontosabb volt a közösség számára, amelyet Jahve tisztelete és az ehhez szorosan kötődő közös szentély tartott össze. A háború mint szakrális cselekmény nemcsak a törzsszövetség védelmét, hanem a kultusz tisztaságát is biztosítani hivatott az ellenség és annak tulajdonának destruktív feláldozásával.

Itt szükséges szót ejteni azokról a visszaélésekről, amelyek a Héber Biblia történeti anyagának azon részeit érintik, amelyekben az élet elvételéről van szó, illetve azokat a szövegeket, amelyek annak a tételnek alapján, hogy az élet egyedül Istenhez tartozik, isteni paranccsal legitimálják az emberölést. Ilyenek a herem-szövegek is. A visszaélés magyarázatában arra a kérdésre szükséges választ adni, hogy mennyiben visszaélés az elbeszélések komolyanvétele és gyakorlati alkalmazása, ha az azokban lévő parancs az élet elvételére legitim, illetve hogy alátámasztható-e ez a legitimitás. A modern alkalmazást lehetővé tevő, extrém esetben előírásként értelmezett legitimáció problémája leginkább abban rejlik, hogy az értelmezők csoportjai azonosítják magukat az isteni kinyilatkoztatás bibliai megszólítottjaival. Ez az azonosulás nem eszkatologikus vagy spirituális, hanem literális jellegű, amely a megsemmisítendő ellenséget önkényesen helyettesíti be a bibliai narratívába. Ennek egyik jelentős példája az angol puritánok, akik a bennszülött amerikai törzseket a kánaániak és az amálekíták elutasításának mintájára tömegesen irtották (BAINTON 1990, 167–169. o.).

Az emberi élet elvétele a *herem* koncepciójában nem önálló kérdés, hanem egy olyan cselekménysor része, amelyben a Deuteronomium számára a Jahve-hit konstruálódik. Isten népe Istentől anyagiakban kifejezett áldást kap,¹⁴ amennyiben hű marad a kijelentéshez, Jahve akaratához, a törvényhez. Ez a teológiai igazolása és motivációja a honfoglalás narratíváiban az idegen (kánaáni) népek megsemmisítésének. Ez a teológiailag megideologizált hatalmi dinamika („pogány” életek érvénytelenítése a „választottak” prosperálása érdekében), amelyre leginkább a posztkoloniális és feminista megközelítés érzékeny. Jon L. BERQUIST rámutat arra, hogy a Héber Biblia kánonja bizonyos értelemben gyarmatosító szöveg, amelyet az imperialista ideológia hoz létre, és ruház fel tekintéllyel (1996, 31. o.). Ez az imperialista ideológia leginkább a Perzsa Birodalmat jelenti, amelynek égisze alatt kezd formálódni a palesztinai kánon. Összetett a helyzet, mert a kánon, amely magán hordja a kolonizáló attitűdöt, gyarmatosított környezetben jön létre, a gyarmatosító birodalom felügyelete alatt. Általános megjegyzés ez az élet értékének vizsgálatában, mégsem maradhat említés nélkül. Kwok Pui-lan megjegyzését a közép-kelet-európai bibliaértelmezés is meg kell hogy fontolja azzal kapcsolatban, hogy „a Szentírást nem tekinthetjük naivan csupán a zsidók és korai keresztények hitére reflektáló vallásos szövegnek. Ehelyett azt olyan politikai szöveggként is kell kezelni, amelyet egy férfiakból álló gyarmati elit írt, gyűjtött és szerkesztett, azzal a szándékkal, hogy megpróbálják újraírni, újrafogalmazni és a történelemmel megbékíteni az egyéni és kollektív identitást a birodalmak árnyékában.”¹⁵

¹³ Az amfikciónia a ógörög városállamok szövetségét jelöli, amelyben a szakrális szövetség egy kultuszhely köré szerveződik. A fogalmat (többek között) Martin Noth alkalmazta mint modellt az óizraeli tizenkét tagú törzsszövetség honfoglalás korabeli kialakulására, amelynek bibliai lenyomata a sikemi gyűlés és elköteleződés a Józs 24-ben. Az elmélet részletes kifejtését lásd NOTH 1930. Az izraeli amfikciónia jelensége inkább hipotézis, mintsem bizonyított tény, mára a kutatás kérdéseinek hangsúlyeltolódásával kevésbé tárgyalt, elavultnak tekinthető (lásd KARASSZON 2009, 71. o.).

¹⁴ Ezt Gerhard von RAD üdvmaterializmusnak nevezi (2007, 1: 185. o.).

¹⁵ „... the Bible cannot be naively seen as a religious text reflecting the faith of the Hebrew people and early Christians. Instead, it must also be seen as a political text written, collected and redacted by male colonial elites in their attempts to rewrite and reconcile with history and to reconceptualize both individual and collective identities under the shadow of the empires.” PUI-LAN 2005, 9. o.

Az emberölést követő „isteni” áldás és átok feszültsége

Az emberölés és az azért járó büntetés első példája a Gen 4 elbeszélése. A „törvény előtti” időkben, pontosabban a bibliai „idők elején” elkövetett gyilkosság egyértelműen isteni rosszállást és büntetést (átkot) von maga után. Ezzel a cselekedettel az emberiség második generációja még mélyebbre kerül az Istentől való elfordulásban: Kain tétével átlépett egy bizonyos határt, megszegett valamilyen szabályt. Testvérgyilkosságról beszélünk, amelyből visszavezethető a legközelebbi családtagok védelme, életük értékének tiszteletben tartása mint – az isteni parancsnak való engedelmesség után – a második „íratlan törvény”, amelyhez az embernek tartania kell magát. Az elbeszélés tetőpontján, az áldozatbemutatás alkalmával valami olyan történik, amit a szöveg „elhallgat”,¹⁶ de aminek végzetes következményei lesznek. Annyit tudunk, hogy Isten Ábel áldozatára rátekin, Kainéra nem, és Kain ezek után rátámad testvérére. Könnyen kipótoljuk saját tapasztalatainkból, hogy a rendelkezésre álló információk alapján itt féltékenységről, frusztrációról, dühről van szó, amelyet ha az ember nem megfelelő módon csatornázza, akkor beláthatatlan következményekkel számolhat.

Kulcskérdés tehát a törvény és a motiváció, mit szabad és mit nem, valamint hogy az ember mit miért tesz. A motivációval szemben, a másik oldalon pedig a végkifejlet megítélése áll, amely a törvény alapján vagy jó, vagy rossz, és amelyen – feltételeznél az ember – a motiváció csak súlyosbíthat. A Héber Biblia elbeszéléseiben azonban azzal a jelenséggel találkozunk, hogy a motiváció módosítja a cselekedet értékelését. Két elbeszélés illusztrálja ezt a jelenséget, amelyekben az elkövetett emberölés – az egyik esetben tömegek mészárlása – olyan tettnek minősül, amely példaértékű és isteni jutalmakat von maga után, függetlenül az elkövetett cselekedet, az emberölés visszafordíthatatlan és – a felvázolt összefüggésrendszerben – törvénysértő természetétől. Ex 32,27–29-ben a léviták Mózes parancsára lemészárolnak mindenkit saját közösségén és családján belül, akik részt vettek a bálványimádásban. Num 25,6–18-ban Fineás, Áron főpap unokája dárdaélre hánnya az izraelita Zimrit és a midjáni Kozbit, akik a honfoglalás előtti izraelita táborban együtt jelennek meg az egész nép előtt. Fineás cselekedetének jelentős biblikus és posztbiblikus recepciója van, amelyben személye és lelkülete példaként szolgál az utókor számára.

Az emberi élet értéke, a *heremmel* kapcsolatban felvetődő kérdésekhez hasonlóan, ezekben az esetekben is megkérdőjeleződik. A léviták mészárlása Mózes parancsára történik, aki az isteni rendelkezések hiteles közvetítője a Tóra elbeszéléseiben, Fineás esetében a jutalmazott gyilkosság esete azonban a verbális parancs, felszólítás elemét teljesen nélkülözi. A fineási indulatot összekapcsolja a szöveg az isteni indulattal – ettől válik ez a történet különlegessé és különösen problematikusá.

A reflexió felé

Az élet értékének és az emberölés előzményeinek és következményeinek vizsgálata egy távoli és összetett rendszert és gondolkodást vázol fel. Az emberi élet elvételének pillanatában az „élet szentsége” sérül. Gen 9,5–6 versei alapozzák meg az emberi életnek ezt a „minőségét”, s teszik tabuvá

¹⁶ Karolien VERMEULEN (2014) a Gen 4 elbeszélését a hiányok, a kétértelműség és a felcserélhetőség szempontjai mentén vizsgálja, és keres irodalomkritikai magyarázatot a felmerülő hiányok kérdéseire. Kain áldozatának elutasítását a kutatás több szempontból kísérlete megmagyarázni: a) az áldozat fajtája; b) az áldozat minősége; c) az áldozatot bemutató foglalkozása; d) Isten váratlan, megokolás nélküli cselekvése, stb. szerint. Ehhez lásd WALTKE 1986; GREENSPAHN 1994; LOHR 2009; NAUTA 2009.

a másik ember életének elvételét az ember számára. Ezek a versek annak a fogság utáni, nagyívű papi visszatekintésnek a részei, amely a saját időszakának identitásformálódását összekapcsolja az özönvíz utáni időszakkal. Az özönvíz szükségessége abban ragadható meg számukra, hogy az ember az élet szentségének megtörésével és sérthetlenségének figyelmen kívül hagyásával alapvetően vétkezett a teremtés isteni rendje ellen. Gen 9,5–6 versei visszautalnak Gen 1,28 imperatívuszára, és kimondják az élet kölcsönös védelmének és az egymás élete iránti felelősségvállalásnak az alapszabályát. Mindez azt jelenti, hogy életet csak az vehet el, aki adni, teremteni tud, tehát az emberi élet elvételének tabuja a papi redaktor számára az istenképűség, az Istenhez tartozáson alapul. Az éltető vér kiontása pedig nem maradhat következmények nélkül, a szemet szemért elv itt poétikus igazságként fogalmazódik meg.

Az élet értékéről való gondolkodásunkat az emberölést megelőző tiltás és parancs és az azt követő áldás és átok elemeinek összetett rendszere formálja. Az Istent kereső, az Istenhez kapcsolódni vágyó ember örök feladata kutatni, hogy hogyan rajzolódik ki ezek közt a feszültségek közt nemcsak az emberi élet értéke, hanem még inkább annak a jelenléte, akitől az élet származik.

In the Midst of Tensions

The Value of Human Life in the Torah

- ▶ **The following study is part of a doctoral dissertation on the exegetical survey of the value of human life, which lays the groundwork for an approach to the question of homicide by juxtaposing passages of the Torah related to the events leading to and the consequences of a homicide. This juxtaposition also highlights the tensions between narratives and legal texts on the side of antecedents and consequences, whereas, at the same time, it focuses and reflects on the value of human life and the taking of human life. An essential part of this is to examine the background of the relevant texts and the traditions that construct them.**

Keywords: homicide / prohibition / commandment / blessing / curse

Bibliográfia

Rövidítések

BDB = BROWN, Francis – DRIVER, S. R. – BRIGGS, Charles 2010. *The Brown–Driver–Briggs Hebrew and English Lexicon. With an appendix containing the Biblical Aramaic.* Hendrickson Publishers, Peabody.

Ges¹⁸ = GESENIUS, Wilhelm 1987–2009. *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament.* 18. kiad. 1–5. köt. Springer-Verlag, Berlin–Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-642-61713-3_1

HALAT = KOEHLER, Ludwig – BAUMGARTNER, Walter (szerk.) 1967–1995. *Hebräisches und Arameisches Lexikon zum Alten Testament.* 1–5. köt. Brill, Leiden.

Felhasznált irodalom

- ASSMANN, Jan 2003. *Mózes, az egyiptomi*. Ford. Ábrahám Zoltán – Görföl Tibor – Gulyás András – Tóth Péter. Osiris, Budapest, 2003.
- BAINTON, Roland H. 1990. *Christian Attitudes Toward War and Peace. A Historical Survey and a Critical Re-evaluation*. Abingdon Press, Nashville, 1990.
- BARMASH, Pamela 2005. *Homicide in the Biblical World*. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511614170>
- BERQUIST, Jon L. 1996. Postcolonialism and Imperial Motives for Canonization. *Semeia*, 75. évf. 15–35. o.
- CAMPBELL, Antony F. – O'BRIEN, Mark A. 2000. *Unfolding the Deuteronomistic History. Origins, Upgrades, Present Text*. Fortress Press, Minneapolis.
- COLLINS, John J. 2003. The Zeal of Phinehas. The Bible and the Legitimation of Violence. *Journal of Biblical Literature*, 122. évf. 1. sz. 3–21. o. <https://doi.org/10.2307/3268089>
- GREENSPAHN, Frederick E. 1994. *When Brothers Dwell Together. The Preeminence of Younger Siblings in the Hebrew Bible*. Oxford University Press, New York. <https://doi.org/10.1093/oso/9780195082531.001.0001>
- HAUSMANN, Jutta 2006. Ennyire kegyetlen az Isten? Megjegyzések az ószövetségi átok-fogalomhoz. *Ókor*, V. évf. 3–4. sz. 96–99. o.
- HOFREITER, Christian 2018. *Making Sense of the Old Testament Genocide. Christian Interpretations of Herem Passages*. Oxford University Press, Oxford. (Oxford Theology and Religion Monographs.) <https://doi.org/10.1093/oso/9780198810902.001.0001>
- KANG, Sa-Moon 1989. *Divine War in the Old Testament and in the Ancient Near East*. Walter de Gruyter, Berlin. <https://doi.org/10.1515/9783110884920>
- KARASSZON István 2009. *Izrael története. A kezdetektől Bar-Kochbáig*. Új Mandátum Kiadó, Budapest. (Kréné 10.)
- KESSLER, Rainer 2011. *Az ókori Izrael társadalma. Történeti bevezetés*. Ford. Szabó Csaba. Kálvin Kiadó, Budapest.
- LOHR, Joel N. 2009. Righteous Abel, Wicked Cain. Genesis 4:1-16 in the Masoretic Text, the Septuagint, and the New Testament. *The Catholic Biblical Quarterly*, 71. évf. 3. sz. 485–496. o.
- LYONS, William L. 2010. *History of Modern Scholarship on the Biblical Word Ḥerem. The Contributions of Walter C. Kaiser, Jr., Peter C. Craigie, and Tremper Longman, III*. Edwin Mellen Press, Lewiston.
- MATHYS, Hans-Peter 1986. *Liebe deinen Nächsten wie dich selbst. Untersuchungen zum alttestamentlichen Gebot der Nächstenliebe (Lev 19,18)*. Universitätsverlag Freiburg Schweiz – Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. (OBO 71.)
- MILLARD, Alan R. 1983. The Old Testament and History. Some Considerations. *Faith & Thought*, 110. évf. 1–2. sz. 34–53. o.
- NAUTA, Rein 2009. Cain and Abel. Violence, Shame and Jealousy. *Pastoral Psychology*, 58. évf. 65–71. o. <https://doi.org/10.1007/s11089-008-0146-x>
- NIDITCH, Susan 1993. *War in the Hebrew Bible. A Study in the Ethics of Violence*. Oxford University Press, New York. <https://doi.org/10.1093/oso/9780195076387.001.0001>
- PUI-LAN, Kwok 2005. *Postcolonial Imagination and Feminist Theology*. Westminster John Knox Press, Louisville.
- RAD, Gerhard von 2007. *Az Ószövetség teológiája*. 1. köt. Ford. Görföl Tibor. Osiris, Budapest.
- STERN, Philip D. 1991. *The Biblical Herem. A Window on Israel's Religious Experience*. Scholars Press, Atlanta. (Brown Judaic Studies 211.) <https://doi.org/10.26300/70j7-vm42>
- TÓTH J. Zoltán 2020. A halálbüntetés visszaállítására való törekvés Magyarországon. *Glossa Iuridica*, VII. évf. 1–2. sz. 21–29. o. Web: https://ajk.kre.hu/images/doc2021/glossa/2020VII12/toth_j_zoltan_a_halalbunte-tes_visszaallitasara_valo_torekves_magyarorszagon.pdf. (Megtekintés: 2023. május 18.)
- VERMEULEN, Karolien 2014. Mind the Gap. Ambiguity in the Story of Cain and Abel. *Journal of Biblical Literature*, 133. évf. 1. sz. 29–42. o. <https://doi.org/10.15699/jbibllite.133.1.29>
- WALTKE, Bruce K. 1986. Cain and His Offering. *Westminster Theological Journal*, 48. évf. 363–372. o.



Minden életkérdés mögött egy hitkérdés áll

■ PÁNGYÁNSZKY ÁGNES

Evangelikus Hittudományi Egyetem
Gyakorlati Tanszék
tanszékvezető, adjunktus
E-mail: agnes.pangyanszky@gmail.com



DOI: 10.61894/LP.2024.99.7.5

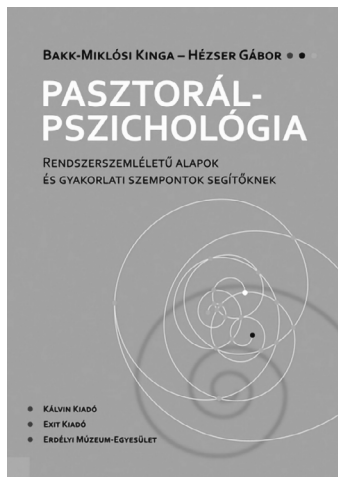
Bakk-Miklósi Kinga – Hézsér Gábor: *Pasztorálpszichológia. Rendszerszemléletű alapok és gyakorlati szempontok segítőknek*. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Exit Kiadó – Kálvin Kiadó, Budapest, 2023.

Bakk-Miklósi Kinga és Hézsér Gábor 2023-ban megjelent pasztorálpszichológiai könyve jelentős és átfogó poimenikai munka, amely a szerzők eddigi gazdag és hosszú tudományos pályafutásának kiemelkedő eredménye. Emlékezzünk vissza az 1990-es évek gyakorlati teológiájának útkeresési szakaszaira, különösen Hézsér Gábor *A pásztori pszichológia gyakorlati kézikönyve* című művére, amely a teológushallgatók számára akkoriban új perspektívákat nyitott a lelkigondozás területén. Abban az időszakban a poimenika, vagyis a lelkigondozás tudományterületén jelentős dilemmát jelentett a barthi dialektikus teológia alapjaira épülő kérügmaticus lelkigondozás és a pszichológia tudományának keresztény lelkigondozásba történő integrálása közötti választás terhe. Hézsér Gábor 1995-ben megjelent pásztori pszichológiai könyve a Gyökössy Endre által megkezdett úttörő munka folytatásaként jelentős mértékben hozzájárult a poimenika interdiszciplináris meghatározottságának előmozdításához. Az azóta tartó tudományos fejlődés eredményeként, a *Pasztorálpszichológia – Rendszerszemléletű alapok és gyakorlati szempontok segítőknek* című könyv megjelenésével az interdiszciplinaritás kihívásai közepette újabb jelentős mérföldkőhöz érkezett ez a folyamat a teológus Hézsér Gábor és a pszichológus Bakk-Miklósi Kinga közös munkája nyomán.

Már a könyv címadása is jelzi, milyen kontextuális kihívások közepette formálódik ma a pasztorálpszichológia, a keresztény lelkigondozás. A rendszerszemléleti megalapozás az emberre mint pszichoszomatikus-spirituális-szociális egységet megélő egészre tekint, a gyakorlati szempontok pedig segítik elmélet és gyakorlat hatékony integrációját. Azok számára, akik érdeklődnek és nyitottak a teológia interdiszciplináris megközelítésének tanulmányozására, már a cím is különleges vonzerőt jelent, mivel izgalmas tudományterületek kölcsönhatásai közepette merülhetnek el a „létünk adta örök kérdésekben” (8. o.).

Az interdiszciplinaritás hangsúlya a keresztény lelkigondozásban a gyakorlati teológia egészére nézve jelentős szerepet tölt be. A pasztorálpszichológia történetében már az 1920-as évektől elkezdődött az a folyamat, amely a lelkigondozást valláspszichológiai alapokra helyezte. Az Anton Boisen nevéhez köthető Clinical Pastoral Counselling (klinikai lelkigondozói tanácsadás, CPC) mozgalom mind a mai napig meghatározó teológiai képzési formája a keresztény lelkigondozásnak. Emel-

lett azonban a gyakorlati teológia számára a pasztorálpszichológia egy másik speciális jelentőséggel is bír, hiszen ez az interdiszciplináris fejlődés adta az impulzusokat a gyakorlati teológiában a teológiai reflektivitás mai szerepének kialakulásához. A teológiai reflektivitás arra törekszik, hogy az emberi élet eseményei szorosabb értelmezési kapcsolatba kerüljenek a teológiai megértés igényével és folyamatával, ahogyan azt a szerzők is megfogalmazzák: „... minden életkérdés mögött egy hitkérdés, és minden hitkérdés mögött egy életkérdés rejlik.” (9. o.) A teológiai reflektivitás mai kérdésfelvetései a klinikai pasztorációs mozgalom életértelmezési és az interdiszciplinaritás felé való nyitottságából fakadnak. Ezért a *Pasztorálpszichológia* című könyv száz év távlatából fontos ünnepi mérföldköve a klinikai pasztorálpszichológiai mozgalomnak és az interdiszciplinaritás helyének a gyakorlati teológia lelkipásztori szakterületén belül.



A könyv bevezetőjében a szerzők a mai pasztorálpszichológia tudományos alapkritériumait Ludwig von Bertalanffy általános és Niklas Luhmann szociológiai rendszerelmélete alapján határozzák meg. A lineáris megközelítés helyett a szisztematikus megközelítés, valamint a kontingencia, a valószínűtlenség jelenségéből fakadó kommunikációs fejlesztési lehetőség (a valószínűsítésre való törekvés) olyan kihívásokat fogalmaz meg az egyház számára, amelyek sok – jelenleg még közöttünk és bennünk lévő – falat áttörhetnek szolgálatunk visszajelzésen alapuló fejlesztése terén.

Hézszer Gábor és Bakk-Miklósi Kinga munkája az elméleti részben négy fő témát jár körül: az emberkép, a vallásosság, az egzisztenciális témák és a gyakorlati megvalósulás kérdéskörét. Az *emberkép, a betegség és az egészség pasztorálpszichológiai nézete*, valamint *A genderkutató emberképe* című fejezet rámutat azokra a konszenzuspontokra, amelyeket egyfelől a mai keresztény teológia, másfelől a nem teológiai emberképek határoznak meg. Ezek a konszenzuspontok mindig egy kontextuális helyzetet rögzítenek, és megmutatják, hogy ma hogyan alakul ki emberképünk különböző szempontok alapján, milyen teológiai és társadalmi kérdések mentén tematizálódik. Ez az izgalmas vállalkozás fontos információkat nyújt a segítő hivatások, így a lelkipásztorság számára is. Nem utolsósorban hangsúlyozza, hogy a folyamatos teológiai kritikai attitűd elengedhetetlen a lelkipásztorság számára is, ahogyan ezt a szerzők különböző antropológiai megközelítések kapcsolatának variánsai között is meghatározzák. A fejezetben akár a *salutogenesis* egészség–betegség kontinuumának új felfogása, akár a genderkérdések lelkipásztorsági szempontból történő értelmezése mind-mind olyan útjelzők, amelyek egyre közelebb visznek bennünket a kérdéseivel és dilemmáival terhelt és kérdező ember irányába, akivel előzetes preconcepcióink helyett élete valós kérdéseiről beszélhetünk.

A személyiség- és hitfejlődést vizsgáló modellek bemutatásáról szóló rész átfogó tájékoztató pontokat nyújt a témával ismerkedők számára, és értékes további szakirodalmi lehetőségeket ismertet. Izgalmas kérdés, hogy a valláspszichológia és a valláspedagógia/gyülekezetpedagógia hogyan tekint a fáziselméletek által megalkotott szakaszolhatósági kérdésre, és mennyiben lehet akár a rendszeres szemlélet szempontjából is nagyobb teret adni a kontextualitásnak, gyermekek, fiatalok és felnőttek agenciájának, hangjának és érettségének. Akár a tipologizálás, akár az istenképek, akár az önismeret

► 458

kérdésében is elképzelhető, hogy növekvő kritikai érzékenység fogja övezni vagy már övezi is a kompartmentalizált, fázisokban gondolkodó elméleteket.

A valláspatológiai ismeretek és mai megközelítésük kérdése sarkalatos pontja a lelkipozás mai kihívásainak. Örvendetes, amikor ez a teológiai, lelkipozói képzésekben megjelenik, fontos iránymutató és egyben felszabadító is a lelkipozó számára, hogy a betegség kezelése túlmutat kompetenciájának határain, viszont a felismeréshez és a helyes lelkipozói attitűd formálásához segítséget ad.

Az egzisztenciális témák feldolgozásában a szuicidális állapot és a szuicidum teológiai kifejtése és megértése nem csupán pszichológiai szempontú, de a gyülekezeti közösségek számára is fontos teológiai feladat. Nagy utat járt be a poimenika azért, hogy a legnehezebb emberi élethelyzetekben is érzékeny lelkipozói segítség vehesse körül a bajba jutott embert.

A fejezet további részeiben pasztorálpszichológiai értelmezésben a bűn, a szenvedés és a vigasztalás teológiai kérdései kerülnek elő. Ezekben a kérdésekben a biblikus és teológiai fundamentumok még nagyobb mélységben kerülnek elő, és ezekkel párhuzamosan teológiai reflexió zajlik, ez alapozza meg a lelkipozó feladatát. Mély kifejeződése ennek a folyamatnak, hogy a lelkipozó „feladata a bábáskodás: hozzásegíteni a szenvedőt ahhoz, hogy újra világra jöjjenek személyes üdvörtetésének emlékei” (272. o.).

Az egzisztenciális témákból nem maradt ki korunk egyik trendalkotó kérdése, a spiritualitás sem. Bár definíciók özönéből válogathatunk, a szerzők számára sokkal inkább kihívás az, milyen pasztorálpszichológiai magyarázatot lehet adni a „spirituális jelenségre”, ami oly sokféle formában jelentkezik, és igényli figyelmünket, lelkipozói jelenlétünket. Mert amit kontextuálisan vizsgálunk érdemes a spiritualitással kapcsolatban, az az, hogy milyen lelki folyamatok hívják elő, milyen egzisztenciális kérdések irányítják rá a figyelmet, hogyan hordozza magában lelki gyógyító folyamatként akár a lelki, akár a szomatikus betegségeket. A könyv idekapcsolódó részének kifejtése a spiritualitás mai kérdésvetéseinek (individuális hitforma, teológiai értelmezés, paradigmaváltás, neuroteológia, spiritual care) bemutatásával jó irányítúként szolgálhat a kérdés további vizsgálatához.

A fejezet további témái – a segítő beszélgetés elméletének bemutatása, a család lelkipozásának kérdései, családbiográfiai rekonstrukció, a konfliktusok kérdése, krízisek és traumák, a gyermekek lelkipozása, az öregedés és az öregség, az álom kérdése – mind alapos analízissel és aktuális kérdésvetéssel közelítik meg a témákat.

A fejezet utolsó része a mítoszok, a remitológizáció és rítusrekonstrukció témáját járja körül. Ez utóbbi, a rítusok és a liminalitás kérdése most több szempontból is a gyakorlati teológiai kutatás tárgya, például a konfirmációval vagy akár a lelkeszi szolgálatra történő felkészüléssel kapcsolatban is. Fontos látnunk a rítusok mögött azoknak a kereteknek a jelentőségét, amelyek az emberi élet fordulópontjain a változást, a továbblépést segítik elő. Nagy veszély lehet abban a mai egyházi attitűdben, ami sokszor elhanyagolhatóan tartja a rítusok szerepét, és elfeledkezik a rítusok alapvetően vallásos jellegéről. A rítusok segítenek kifejezni a kifejezhetlent, és egzisztenciális kérdések megválaszolásában is segítik az embert.

A könyv végén található függelék a megszokott kereteken túl Hézszer Gábor és Bakk-Miklósi Kinga könyvének különlegesen gazdag része. Maga a könyv törzsanyaga hosszú évek tanítási anyagából született, így a függelék tartalmazza azt a gyakorlati leírást, amely a praxis irányába segíti a lelkipozót. Ez a gyakorlati feladatokat tartalmazó rész hiánypótló a pasztorálpszichológiai képzés és így a lelkipozói gyakorlat szempontjából is. Maga a gyakorlati megközelítés is összetett, hiszen nem csupán feladatleírást tartalmaz, hanem a beszélgetésre való elméleti felkészítést is, mint például

a családlátogatás esetében. De nem csupán kazuális lelkigondozói feladatokhoz találunk segédanyagokat, hanem magának a lelkigondozói személyiség kialakulásának is megtalálhatjuk itt a leírását, mint például a konfliktusmoderáció, kríziskezelés. Kiemelten fontos leírást találunk a lelkigondozói segítségnyújtás lehetséges lépéseinek ismertetéséről szuicidális krízis esetén. A gyakorlati megközelítések logikusan követik az elméleti megalapozás struktúráját, és alkalmasak lelkigondozói csoportos, szemináriumi feldolgozásra is.

Bakk-Miklósi Kinga és Hézsér Gábor munkája oktatási folyamatból született összegzés, hosszú évek oktatói gyakorlatából gyűjtött és egységgé szerkesztett „tankönyv”, amely kritikus továbbgondolásra szeretné ösztönözni az olvasót. Ahogyan a szerzők is megfogalmazzák a könyv előszavában: „Nem módszertani útmutató kíván lenni, hanem olyan gondolatokra szeretne ráébreszteni, amelyek individuálisan operacionalizálhatók tudnak válni.” (9. o.)

A 612 oldalas kötet három kiadó – a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, az Exit Kiadó és az Erdélyi Múzeum-Egyesület – közös gondozásában jelent meg 2023-ban.

A lelkész közéleti szerepvállalása

Előnyök, veszélyek, elvárások, lehetőségek

■ LABORCZI GÉZA

A téma kidolgozásakor meg kell vizsgálni a lelkészi szolgálat teológiai prioritásait és a modern társadalmi fejlődésből adódó elvárások, hangsúlyok egymáshoz való viszonyát. A tóba dobott kő koncentrikus köröket hagy maga után. Ehhez hasonlóan nem a lelkészi szolgálat teológiai prioritásait kell újragondolunk, hanem azokat a „köröket”, hatásokat, amelyeket a mai társadalmi valóságban szolgálatunk jelenléte előidéz.

A tisztázást az is nehezíti, hogy mindkét kifejezést (lelkészi szolgálat, közélet) súlyos félreértések, előítéletek árnyékolják be. Ez azonban nem lehetetleníti el a feladat elvégzését, sőt kellő inspirációt jelent a gondolati, szellemi téren elvégzendő tisztázáshoz, így segítve mind a lelkészi szolgálatot, mind a közéleti felelősségből ránk jutó feladatok elvégzését.

Elsőként a szavak definiálásának feladatát kell elvégeznünk.

A lelkészi szolgálat esetében egyszerűbb a helyzet, hiszen évszázados eszközparkkal rendelkezünk saját identitásunk meghatározására, mégis szükséges a téma jobb megértése miatt ezeket végigvenni.

A közélet definiálása összetettebb feladat. Egyrészt azért, mert az a valóság, amelyet a közélet szóval írunk körül, folyamatos változásban van – *panta rhei* –, és ez nem könnyíti meg a pontos definíciót. Másrészt azért, mert az egyházi, gyülekezeti, lelkészi jelenlét társadalmi szinten nem a közélet fókuszában zajlik. Az értelmező szótárban ezt olvashatjuk: „Azon emberi tevékenységek és folyamatok összessége, amelyek az egész népközösség állami, politikai életével, elsősorban az állami vezető szervek és hatóságok munkájával, működésével kapcsolatosak.”¹ A szikár definíción túl ennek a területnek is rengeteg jogi, etikai, politikai, egzisztenciális dimenziója van, amelyeket folyamatosan tanulnunk kell.

Mindenesetre én azt javaslom a téma kidolgozóinak, hogy ne kerüljék meg ezt a „szellemi kaptatót”, mert csak így juthatunk olyan magasságba, ahonnan már látszik a kivezető út is.

Az alábbi témaköröket javaslom:

1. A lelkészi szolgálat mint az apostolok szolgálatának folytatása. Az *ad fontes* reformátori megközelítésből ezen a ponton is az következik, hogy megvizsgáljuk a lelkészi szolgálat újszövetségi, jézusi alapjait. Az ószövetségi papi renddel ellentétben Jézus az elhívásra, a felkészítésre és a küldetésre fókuszált a tanítványok esetében. Feladatuk nem az áldozat ismétlődő bemutatása, hanem Isten királyi uralmának és a Jézus-esemény egzisztenciális közelségének meghirdetése. Isten országa pedig a jézusi megközelítésben az egyház létét megelőző valóság, amely benne egészen testközelbe jött. Így kerülhetjük el egyedül azt a csapdát, amelyet Emmanuel Kant így fogalmazott meg: „A papságban mindenkor megvan a hajlandóság arra, hogy a tiszta tanító osztályból uralkodó osztállyá alakul-

¹ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/k-359B8/kozelet-39192/>.

jon át.” (KANT 1912, 65. o.) Már a kiinduló pontnál világossá válik, hogy mit nem jelenthet a közéleti szerepvállalás: az eredeti, jézusi megbízatás elhagyását.

2. A lelkészi szolgálat mint a *minister verbum Dei*, Isten igéjének szolgálata azt is jelenti, hogy mi nem „papiospápát” tisztelünk a Szentírásban, hanem a legnagyobb örömhír élő hangjának írássá minősített változata adja hitünk és életünk normáját. Minden korok emberének nagy veszedelme a normavesztés. Max Weber, akit a modern társadalomtudományok atyjaként is emlegetnek, egészen odáig megy, hogy a 19. század legnagyobb betegségének az anómiát (normavesztést) tartja. A mára sok szempontból meghaladott felvetés azonban egyben biztosan segítségünkre lehet: az egyház társadalmi szolgálatához nem a kioktatás, az ellenségkép gyártása tartozik, hanem az Isten Szavából megértett, megélt hit és szeretet normájának megélése, közvetítése.

3. A lelkészi szolgálat mint az egyház szolgálata. Az egyház az Újszövetség definíciója szerint a világból kihívott, szolgálatra elküldött emberek közössége. Az *Ágostai hitvallás*ban elődeink így fogalmaztak: „Az egyház pedig a szentek gyülekezete, amelyben az evangéliumot tisztán tanítják és a szentségeket helyesen szolgáltatják ki.” (CA VII) Témánk szempontjából most a közösség – *congregatio* – szóra figyeljünk elsősorban. Ezt a közösséget a Szentháromság teremti meg az Istennel és az egymással való találkozás örömeivel. Ebben nem a hierarchikus rend érvényesül, miként a világban, hanem a szeretet jó rendje. Az egyház közösségének és annak képviselőinek a legnagyobb kihívást talán az jelenti a közéleti forgolódásban, hogy míg a „hazai pályán” – Eric Berne szavaival – a játszma nélküliség valósul meg,² addig a közéletben más törvények uralkodnak. Az egyházban is van hierarchia, de nem ez a lényegi funkciója, hanem a helyreállított kapcsolat Isten és ember között, ez pedig természeténél fogva ütközik a modern közélet sikerorientált, politikai termékek eladására és megszerzése irányuló viszonyaival. Isten országát képviselni ebben az egészen más rendszerben bizony nem egyszerű feladat.

4. A lelkészi szolgálat mint a folyamatos teremtésben (*creatio continua*) való részvétel. A lelkészi szolgálat következő köre a teremtett világhoz való viszony. A tanítványi közösség Jézus eredeti szándéka szerint az új teremtés képviselője a világban: „...közöttetek ne így legyen...” Ez a szolgálat egyszerre jelenti a rendezett viszonyok kialakítását a mennyei Atyával, a másik emberrel és a természettel. Jézus követése nem rajongóvá tesz, hanem arra készít fel, hogy az eljövendő, megbékélt új világ előjelei legyünk a megromlott állapotú világban.

5. A lelkészi szolgálat mint az elesettek hangja. Már az Ószövetségben is találkozunk vele – „*Nem marad örökre elfelejtve a szegény, nemvész el végleg az elesettek reménye*”; Zsolt 9,19 –, de igazán a jézusi örömhírben teljesedik ki az, hogy Isten országában mindenkinek helye van. Isten gyengéd, befoгодó szeretettel fordul a társadalom peremére szorultakhoz, és hívja meg őket a nagy mennyei bankettre. Azt nem tudjuk, hogy kit, mikor és hol ér utol a mindent átalakító örömhír, de azt tudjuk, hogy senki nincs kizárva belőle. A kényelméért, az e világi biztonságáért opportunistává váló lelkész és egyház elfelejti eredeti küldetését. Érdemes végiggondolni, hogy ezen a téren mekkora hiányossága van lelkészi szolgálatunknak.

6. A lelkészi szolgálat mint útjelző tábla. Szolgálatunkkal mi senkit nem tudunk megtéríteni, mert az a Szentlélek munkája. A mi dolgunk hasonlítani az útjelző táblához: erre van Isten országa. Ma egyházon belül és kívül nagyon sok szempont szerint kell mérlegre tenni szolgálatunkat. Minden statisztikai adaton túl azonban önmagunknak kell feltenni a kérdést: jó irányba mutat-e az életem, a szolgálatom?

7. A lelkészi szolgálat a *homo privatus* és a *homo publicus* feszültségében. Ez a terület is rengeteg

² Nem vagyok naiv, tudom, hogy ettől sokszor nagyon messze van egyházunk valósága.

kérdést vet fel. Mindenekelőtt azt kell világosan látnunk, hogy a lelkész személyisége nem kettős, hanem egy és oszthatatlan és Isten által megmunkált. Az evangélium szolgálatában ez a legfontosabb eszközünk. Ha a lelkészi szolgálat színfalai vagy a közéleti feladatok maszkja mögött elveszik a személyiségünk, végzetesen eltorzíthatjuk az evangélium üzenetét. Ennek a drámának művészi megfogalmazása Babits Mihály gyönyörű verse, a *Psychonalysis Christiana*, amelyet a Misztrál együttes előadásában javaslok meghallgatni.³

8. A téma kidolgozásánál figyelembe kell venni a társadalmi kontextust is. Néhány szempontot hozok most ide.

a) „Nagyon hiányzik a társadalmi szolidaritás és az együttműködéshez szükséges tudás. Nagyon erős az individualizmusra való hajlandóság.” Valuch Tibor történész (SZÉKY 2024)

b) A stílusában, módszereiben eldurvuló magyar közélet és a lelkészi szolgálat. Nagy veszélye van annak, hogy a különböző rendezvényeken való megjelenésünkkel „legitimizáljuk” a közélet területén a nyolcadik parancsolat hatályon kívül helyezését.

c) A többpártrendszerű demokrácia és a lelkészi szolgálat. Fontos lenne alapos teológiai, politikai, szociológiai szempontok figyelembevételével felmutatni azt az egyedi és nagyon mai lutheri tanítást, hogy nekünk, evangélikusoknak nem a teokrácia kontra demokrácia a kérdésünk, mert a kettős kormányzás elvéből, az állam és az egyház elválasztásának az *Ágostai hitvallásban* megfogalmazott elvéből magától értetődő módon következik a demokrácia elfogadása mint Isten eszköze az ember életének megvédésére. Még ennél is több, hogy tudjuk, az egyház nincs társadalmi berendezkedéshez kötve, hanem minden társadalmi rendben (rabszolgaság, kapitalizmus, diktatúrák, demokrácia) küldetése van. Így megszabadulhatunk attól a kénysertől, hogy mi mondjuk meg a jó társadalmi berendezkedést. Ebben az összefüggésben só, világosság és hegyen épült város a szolgálatunk. Így a társadalom kötelessége lehet az evangélium, és nem külső feltétel vagy kényszer.

Jó gyakorlat: amíg hazánkban a választásokra a pártok programokkal készültek, én minden négy évben készítettem egy színopszist ezekből, és ezt adtam oda a gyülekezet tagjainak, mert úgy gondolom, hogy segíteni kell a döntésüket, nem helyettük meghozni azt.

Ebben az összefüggésben fontos kérdés még az is, hogy a lelkész részt vehet-e pártrendezvényeken, vagy sem. Ebben a témában az országos presbitérium 2024. május 16-i ülésére az alábbi előterjesztést nyújtottam be:

„Az Országos Presbitérium hatáskörében az alábbi rendelkezést hozza: Pártpolitikai rendezvényen bármilyen egyházi szolgálatban álló evangélikus lelkész lelkészi minőségében nem vehet részt, ott semmilyen liturgikus szolgálatot nem végezhet sem liturgikus, sem civil öltözékben. Kormányzati, parlamenti, önkormányzati rendezvényre ez a rendelkezés nem vonatkozik.

Indoklás:

Az utóbbi években oly mértékig terjedt el a lelkészi karban az a helytelen gyakorlat, hogy elfogadnak meghívást pártpolitikai rendezvényekre, ott szolgálatot is végeznek, hogy szükségessé vált ennek a kérdésnek a szabályozása. Ez a gyakorlat két szempontból sem támogatható.

Egyrészt a párt szó eredete is arra utal, hogy az adott párt csak egy részt képvisel az adott politikum egészéből. Egyházi küldetésünk pedig az egész politikai közösséghez szól.

Másrészt figyelniünk kell arra, hogy egyházunk népe, gyülekezeteink közössége politikai szempontból sokszínű, hiszen ez – nagyon szélsőséges eseteket kivéve – nem hitvallási kérdés. Közössé-

³ <https://youtu.be/5FoCtyaD4k4>.

geink belső békéjének megőrzéséhez az is hozzátartozik, hogy az arra felhatalmazott lelkészi vezetők egyetlen politikai erőt sem részesítenek előnyben.

Természetesen magánemberként a lelkészt sem lehet korlátozni abban, hogy milyen politikai nézeteket vall, és milyen politikai rendezvényekre megy el.”

Az ügyet a püspöki tanács vonta magához, és öszre ígértek javaslatot.

d) A lelkészi szolgálat úgynevezett bizalmi indexének alakulása. A 1990-es évek óta mérik Magyarországon is a különböző foglalkozások elfogadottságát, bizalmi indexét. Én még jól emlékszem azokra az időkre, amikor a lelkészi szolgálatot ezen a listán csak a tűzoltók és a mentősök előzték meg. Mára sereghajtókká lettünk. Lehet itt egymásra mutogatni, felelősöket megnevezni, botrányok következményeként mentegetőzni, de a tények makacsok. Ez a szomorú adat és a mögötte meghúzódó tendencia nem állítja meg az evangélium ügyét ebben a világban, de súlyosan felveti a kérdést, hogy szabad-e lelkészként ilyen megítélés mellett kiállni a nyilvánosság elé, illetve azt, hogyan tudjuk az egyház és a lelkészi szolgálat hitelességét visszaállítani.

e) A keresztyén állam eszméje és a kettősmandátum-alapú lutheri megközelítés is segítséget nyújthat a téma jobb megértéséhez.

9. Végül még pár példa, hogyan igyekeztem lelkészi szolgálatomban alkalmazni a közéleti felelősség szempontjait.

a) Amikor a rendszerváltáskor felkértek országgyűlési képviselőnek, fizetés nélküli szabadságra mentem, hogy elkerüljem azt a csapdát, hogy a templomból parlamentet, a parlamentből pedig templomot csináljak.

b) A gyülekezetünk belső békéjének megőrzése, a hitbéli összetartozás fontosabb, erősebb, mint a politikai vagy kegyességi különbségek. Most is így hirdettük a választást:

„Ma van hazánkban az európai uniós, valamint a helyhatósági választás. Gyülekezetünk elnöksége nevében tisztelettel kérjük testvéreinket, hogy vegyenek részt a szavazáson, és döntésükkel is segítség népünk életét, a demokrácia erősödését. A politikai sokszínűség fontos egy ország életében, ugyanakkor számunkra, evangélikus keresztyének számára a politikai hovatartozás nem üdvösség kérdése. Így nyugodt szívvel biztatunk mindenkit, legjobb meggyőződése szerint adja szavazatát a különböző irányzatokat képviselő pártokra. A kampány idején is vigyázzunk arra, hogy *gyülekezetünk belső békéjének megőrzése* fontosabb szempont legyen, mint a pártpolitikai!”

Gyülekezetünk levelezőlistáján is igyekeztem segíteni a testvéreket a tisztánlátás képességének megőrzésében. Az úgynevezett kegyelmi ügy kapcsán ezt írtam:

„Testvéregyházunkban komoly konfliktusok keletkeztek Balog Zoltán püspök közéleti tevékenységének megítélése kapcsán. Személy szerint én is megengedhetetlennek tartom az ún. kegyelmi ügyben betöltött szerepét az arra való reagálásaival együtt. Két teológiai összefüggést ugyanakkor világosan kell látnunk. Egy cselekedet nem attól lesz rossz, mert kiderül, és botrány lesz belőle, hanem attól, hogy megáll-e a jézusi mértéken. Pl. a lopás nem attól lesz bűn, hogy lelepleződik, önmagában is az. Az elnöki kegyelem intézménye pedig nem a bűnösök menekülési útvonala, hanem arra való, hogy az elnök felhívja a figyelmet, ha erre szükség van, olyan problémákra, amelyeket a jog önmagában nem tud kezelni, és az adott ügy a jog és az erkölcs metszéspontjába kerülve segítheti a közmegegyezést. Két ilyen eset is volt a rendszerváltás óta. Az egyik a gyógyíthatatlan beteg gyermekét megelőző édesanya. Itt Göncz Árpád hozta a döntést, felfüggesztett börtönbüntetésre módosítva az eredeti ítéletet. Ezzel a közeli hozzátartozók és a gyógyíthatatlan betegség drámai feszültségére hívta fel a figyelmet, és azt sürgette, hogy ebben szülessen közmegegyezést követően jogi rendezés. A másik a

mostohaapját lelövő kamaszlány esete, akit mostohaapja tíz éven át szexuálisan zaklatott. Itt – ha jól tudom – Mádl Ferenc hozott kegyelmi döntést, hogy felhívja a családon belüli erőszak veszedelmes voltára a figyelmet. A mostani botrány ezektől alapjaiban tér el, hiszen ebben az eljárásban nem található semmi olyan, amit a jog ne tudna a maga eszközeivel kezelni és büntetni. Szerintem Balog püspök ezen a ponton vétett nagyot és védhetlent. Lemondásában pedig összekeveri a politikai kegyelem gyakorlását az Isten kegyelmével. Ugyanakkor – és ez a második teológiai szempont – úrvacsorai liturgiánkban is elhangzik a mondat: „...elítéled a bűnt, de megmented a bűnösöket...” Meg kell tudnunk különböztetni a bűnt és a bűnöst, tettét elítélni, de a személyét illető ítéletet Istenre hagyni. Ez vonatkozik K. Endrére éppen úgy, mint Balog Zoltánra. Ezért az értük mondott imádságnak fontos szerepe van. Ítékezés helyett erre van most szükség.”

c) A lelkészi identitás mint *pontifex maximus*, a nagy hídverő szolgálata: a hit harcában, konfliktusok között, politikai zűrzavarban. Idősödve szolgálatomban egyre inkább ezt a szempontot igyekszem érvényesíteni.

Hivatkozott művek

KANT, Immanuel 1912. *Kant-breviárium*. Szerk. Felix Gross. Ford. Polgár Gyula. Franklin, Budapest. Web: <https://www.gutenberg.org/ebooks/67952>. (Letöltés: 2024. június 28.)

SZÉKY János 2024. Közömbösök lázadása. Valuch Tiborral beszélget Széky János. *Élet és Irodalom*, LXVIII. évf. 22. sz. május 31. Web: <https://www.es.hu/cikk/2024-05-31/szeky-janos/kozombosok-lazadasa-.html>. (Megtekintés: 2024. június 28.)

Luther vitája Erasmusszal a szabad akaratról

■ BÉRES TAMÁS

Mely szempont(ok) szerint dolgozzuk fel az ember szabad akaratáról szóló témát?

A szabad akaratról szóló több évszázados vita az egyik, talán legjelentősebb kérdés, mely összeköti és szét is választja a teológiai gondolkodást az öt történetileg mindig kísérő kultúra számára tisztázandó kérdések/keletől. A túlságosan nagy merítésű „kultúra” szó használatát ebben az esetben az egyes korszakokra jellemző érdeklődésnek megfelelő műveltségi területek differenciálódása indokolja. Számunkra a lelkészi munkaközösségekben természetes és jól használható kiindulópont a *prisca theologia* vagy *theologia perennis*, az örök teológia gondolata, vagyis az a feltételezés, hogy teológia, durván az általunk ismert mondanivalóval, mindig volt, van és lesz, és nekünk ezen keresztül valójában minden kor minden korszakában feltett kérdésekhez alapvető közünk van azon a fókuszponton keresztül, amire az időszámítás kijelölését is indokló Krisztus-esemény történeti valóságával utalunk. Mivel a vallási meggyőződés illetve maga a hit igazsága a lutheri értelemben nem (sem) függ az idő változásától, sem semmilyen nála nagyobb történelmi hatástól (mert jelentőségében nincs hozzá

mérhető), egyedül a minden kort egyformán ismerő és uraló teremtő és fenntartó Istentől, a kereszténység történeti konkrétumoktól övezett megjelenése nem jó indok teológiai mondanivalónk idő- és térbeli egyetemességének eltakarására.

Szemléletünknek ezt az összetevőjét dogmatikainak mondhatjuk abban az esetben, ha az evangélium mondanivalóját saját korából kiemelve hozzámérjük, vagy apologetikusnak akkor, ha ütköztetjük megelőző vagy rákövetkező korok felismerései/hez/vel. A theologia perennis gondolatának alkalmazásával egyidejűleg lehetünk mindazokkal, akik ismereteink szerint történelmileg hozzájárultak a vizsgált téma kifejtéséhez.

Természetesen nem ez az egyetlen módja egy kérdés, esetünkben az emberi szabad akaratról szóló mondanivaló kifejtésének. Önmagában az is nagy erőfeszítést kíván, hogy az egyes korokban az erről szóló konkrét vitákat történeti hűségüknek megfelelően tárgyaljuk. A téma *apologetikai* értelmezését így a *történeti teológiai* feldolgozás egészíti ki.

A munkamódszer tekintetében azonos létjogosultsága van mind a történeti teológia – apologetika sorrendnek, mind a fordított sorrendnek, valamint az egymástól való független tárgyalásnak, hiszen maga a kérdés történelmi időtől elvonatkoztatva is számos olyan aspektust vet fel, amelynek tisztázására jogosan törekedhet valaki a saját ismert életfeltételei között. Nyilvánvaló, hogy több aspektus együttes ismerete természetesen vezet megalapozottabb eredményre, de saját használatra az is épp elég inspirációt jelent a téma tisztázására, ha valaki a számára jelentős közegében kezdi el annak feldolgozását. Így az is elfogadható, ha lmk-témafeldolgozásunk kitűzött célja szerint jut el egyetlen szempont érvényesítésére vagy áll meg annak határainál.

Történeti teológiai szempont alatt, a jelenlegi kérdésünk tisztázásakor, Luther és Erasmus vitáirának illetve a vitáiratok történetének korhű szempontok szerinti megértését értjük. Alapvetően ebbe tartozik, de mégis megkülönböztethetjük ettől részleteiben a szóban forgó iratok érvelésének kohézióját, dinamikáját, illetve ezek értékelését a levelekben szereplő belső szempontok alapján. Így választott módszerünk *hermeneutikai* is lehet, mely mindenekelőtt a szöveg belső összefüggéseiből nyerhető következtetések felismerésére irányítja a hallgatók figyelmét. További lehetőség a feldolgozásra a *teológiatörténeti* szempont, mely a téma előzményeit és hatástörténetét szerves egységben kívánja látni és bemutatni. E szempontból döntő jelentősége lehet olyan további, önmagukban is hosszú és részletes teológiatörténeti fejezeteknek, mint Augustinus erre vonatkozó gondolatai, Duns Scotus szemléletváltása a Luther korát nem sokkal megelőző időszakban, vagy az arminianus-vita, röviddel azt követően.¹ Szélesebb körben ideérthetjük még azokat a predestinációs tanokat is, melyek valamilyen módon tudnak számolni az emberi lélek Isten akaratának megfelelő földi beállítódásával, vagyis azzal a kérdéssel, hogy milyen mértékben lehet képes az ember a róla örök végzést mondó Isten rá vonatkozó akaratának (tudatos) követésére. E kérdéscsoport hozzáfűzése azonban gyakorlatilag kezelhetetlen méretűvé fogja tenni az lmk-előadást. A teológiatörténeti feldolgozást abban az esetben érdemes választani, ha az lmk-ban az előadás után viszonylag sok időnk lesz a művelt teológiai beszélgetésre, mert ahogy ide torkollik a történeti teológiai és hermeneutikai feldolgozás, úgy innen ered a kérdés dogmatikai, etikai és identitásalapozó megközelítésének lehetősége is.

A dogmatikai és etikai tárgyalás megkülönböztetésével a legtöbb esetben viszonylag egyértelműen helyezhetők el teológiailag fajsúlyos kérdéseink az egyik vagy a másik területen. Az emberi szabadság természetére vonatkozó vitában azonban nincs szó egyértelműségről. A Luther által is al-

¹ Kálvin szemléletébe jó bevezetés: PAPP 2016.

kalmazott bibliai-egzisztenciális szemlélet szerint a Teremtőtől elfordult ember alapvetően képtelen bármilyen jóra önmagában. Pontosítva: képes jóra és rosszra is, de sem azt nem tudja eldönteni, hogy melyik melyik, sem azt, hogy mikor mire van szükség, sem ahhoz nincs akaratának elég hatalma, hogy ha történetesen a jó mellett dönt, akkor ezzel következetesen Istennek tetszőbb állapotokat hozzon létre a teremtmények körében. Az ember számára, teremtményi helyzetéből fakadóan, döntő kérdés a Teremtője iránti bizalom, amivel a *status corruptionis* állapotában nem rendelkezik. Így hiába volna a legragyogóbb érzéke, képessége vagy akaratú tehetsége a helyes morális viszonyok felismerésére, követésére és ezeken keresztül a világ alakítására, Teremtő-központúságának hiányában önmagában való ellentmondás lenne tőle ezt várni. Másrészt a kegyelem hatásának tisztán dogmatikai következményei szintén nem elegendők a morális életben való tökéletes eligazodáshoz. Az ember a világ hétköznapi ügyeinek intézése közben éli át legközvetlenebb módon Istenre utaltságát, míg Istennel való kapcsolatának a hétköznapi világ ad közvetlen keretet. Luther gondolkodásában ez azonban sem a tehetetlenség, sem a szkepszis, sem a határozatlanság előszobáját nem képviseli, mert minden, ami a természetes emberi megismerőképeség számára homályként vagy bizonytalanságként jelenik meg a világban, tisztán és erőteljes egyértelműséggel a közvetlen Szentlélekre utaltságot állítja előtérbe. A legszebben ez a felfogás Luther saját szavaiban fejeződik ki: „Az Írás szerint kétféle világosság létezik [...] Az egyik a külső, amely az Ige szolgálatából ered, a másik a belső, a szív megismerése. Amikor a belső világosságról szólsz, tudnod kell, hogy egyetlen ember sem ismerhet fel a Szentírásból még egy jottányit sem, hacsak nincs vele Isten Szentlelke. [...] Ami pedig a külső világosságot illeti, ott sem marad semmi sötétségben és kétértelműségben, hanem az Ige által napvilágra kerül, mert az egész világon hirdetik, ami a Szentírásban megíratott.”²

A dogmatikai és etikai tárgyalás lehetőségének kettőssége a teológián kívüli gondolkodásban legtöbbször a metafizikai és etikai páros formájában jut kifejezésre. Az akarat szabadsága a filozófia eltérő irányzataiban is örök és kedvelt téma. A két terület legtöbbször itt sem különíthető el tisztán. Lmk-témaként érdekes lehet a két világ szemléletéből fakadó eltérés, de egymásra vonatkozássuk is. Többek véleménye szerint itt az egyik leggyorsabban tisztázandó kérdéstről van szó, mert ha nem egységesen világos, hogy az ember rendelkezik a cselekvései kiválasztásához szükséges akaratú (döntési) szabadsággal, akkor a morális felelősség hiánya miatt sem a felelősségre vonhatóság, sem a személyes morális fejlődés nem értelmezhető, és ez a jelenlegi jogrendszer további alkalmazásának megkérdőjelezésével rövid úton anarchiához vezethet. Az akarat előre meghatározottságát képviselők sem állnak meg a maguk fizikalista, determinisztikus vagy anyagelvű magyarázatainál, hanem ezek morális következményeit szintén meglátják a társadalmat veszélyeztető hatások között, például az áldozathibáztatás esetében. Amennyiben rendelkezik az ember szabad akarral és ez alól mint általános szabály alól nincs kivétel, akkor minden áldozati szerepbe kényszerülő ember felelőssége is megállapítható – vallják. A két ellentétes tábor véleménye között közös a társadalom szerepe, melyet akár determinisztikus folyamatok eredményének látnak, akár az emberi szabad döntések által formálhatónak, megmagyarázhatónak vagy megmagyarázhatatlannak, szabályzó szerepét nem vonják kétségbe.³

A dogmatikai és etikai terület együttes érvényesítésével beszélhetünk kérdésünkről az identitás-

² LUTHER 1996, 17. o.

³ A szabad akarat témakörben megtalálható számtalan véleménynyilvánítás egyike a világhálón: https://www.youtube.com/watch?v=3O61IopNPg8&ab_channel=BigThink. (Megtekintés: 2024. július 10.)

alapozás összefüggésében is. Ennek a(z evangélikus) közösség ápolásának elméleti szempontjából lehet jelentősége. Ha az evangélikus közösség meghatározásai közül most azt emeljük ki, hogy evangélikusok azok, akik „a vallási identitás kialakítása és fenntartása érdekében szeretnek Luthert olvasni”, akkor az akarat szabadság témájában bőséges közös témára találhatunk Luther Erasmusnak írt válaszában. E szempont választásával világossá tehetjük, hogy az egyházi közösség mind az egyházi tanok, mind az egyháztagok cselekedeteinek összességénél több, s hogy mindkettő érvényességét a közösség elvi vagy/és gyakorlati vállalásában megmutatkozó teológiai önértelmezés biztosítja.

Ajánlott részletkérdések

Az emberi szabad akarat kérdésének megközelítése, módszertani kérdései

Módszertani szempontból az eddig mondottak figyelembevételével szinopszist kereshetünk az egyes teológiai diszciplináris megközelítések között.

Luther *De servo arbitrio*ja alapján az Erasmusszal folytatott vita három részre oszlik. Ezek az akarat szabadság meglétének foka, a Szentírás világossága és a Szentírás magyarázatának publikus volta. Luther, Erasmus mérlegelő véleményalkotásával szemben, ragaszkodik a Szentírás egyértelműségéhez, aminek egyik példaként tekinthetünk az akarat szabadsággal kapcsolatos vitára. A világossághoz az odavezető út is hozzátartozik: ha a Szentírás világosan minden emberhez szól, akkor nincs oka, de joga sem senkinek ezt más szempontok bevonásával (pl. egyház, engedelmesség, vélekedés, óvatosság) homályban tartani. Hogyan tükröződik ez Luther szolga akaratról szóló mondanivalójának kifejtésében?

Luther és Erasmus vitájának történeti kérdései

Erasmus és Luther soha-nem-találkozásának története. A reformáció egyik legjelentősebb irata a *De servo arbitrio*, melyet Erasmus írásai kereteznek. A vita az írásművek tanúsága szerint rendkívül személyes stílusban folyt, a szereplők közel „mindent” tudtak egymásról, számos azonos és hasonló életrajzi adatuk van a közös szerzetesrendi háttértől a nyilvános fellépés vállalásáig, mégsem találkoztak személyesen. Luther műve alapján milyen személyes karakterjegyek állapíthatók meg Erasmusról? Mennyiben van ez hatással a mű érvelésére?

A szabad akarat kérdése teológiatörténeti keret(ek)ben

Luther felfogásának megértésében kulcsszerepet játszik Augustinus szemlélete az ember istenismeretét és hétköznapi döntéseket jelentő szabadságának megkülönböztetéséről. Amíg az *arbitrium* az ember irányultságát, beállítódását jelenti, a *voluntas* a lehetőségek közötti döntéseket. Az „arbitrium” szó ítéletet, tanúskodást fejez ki alapjelentésében, melyben jól érezhetően ott van a teremtés ténye. Az ember puszta létével Isten teremtését tanúsító lény. Önmagában hordja Isten elhatározását az ő megformálásáról. Augustinus számára az ember „Isten felé”, „Istenre nézve” teremtett kreatúra, akinek

meghatározottsága és életének sikere (boldogsága) múlik e kapcsolat felismerésén és alkalmazásán (elfogadásán) már önmagában amiatt is, hogy egyetlen teremtmény sem rendelkezik más lehetőséggel ezen kívül. Amikor Erasmus az akarat „bizonyos fokú szabadságáról” ír, akkor ez ellen Luther az ágostoni megkülönböztetés etimológiája alapján is tiltakozhat.

A témakör dogmatikai feldolgoása, etikai jelentősége

Luther a *De servo arbitrio* lapjain „megváltoztathatatlan szükségszerűségként” írja le, és ezzel adja a legpontosabb definícióját az emberi akarat szolgáló voltának. Az ember nem akarata ellenére gonoszodik, hanem „saját indíttatásából és készséges akaratából”. „Ezt a készséget és akarást önerejéből képtelen feladni, korlátozni vagy változtatni azon, hanem folytatja ezeket. Még ha külső erő arra kényszerítené is, hogy másként cselekedjék, belül az akarat szembeszáll és felháborodik azon, hogy valaki őt erre kötelezi. Nem háborodna fel azonban akkor, ha megváltozott volna és az isteni kényszernek készségesen engedelmessé válna.” Ennek változására Luther egyetlen utat ismer, azt, amikor „Isten uralkodik bennünk, akkor akaratunk is szívesen engedelmessé válik és cselekszik a Szentlélek gyengéd tüzetől szítva [...] szinte magától...”⁴ A lutheri teológia középpontjában járunk ezekkel a szavakkal, mely az antropológia és megigazulás szempontjain keresztül egyszerre érinti a teljes dogmatikai mondanivalót.

Az emberi akarat szabadságáról szóló vita identitásképző hatása/ereje

Luther teológiájának súlypontja nem a szisztematikusan felépített dogmatikai rendszerben keresendő, hanem abban a felismerésben, hogy a legnagyobb, amivel az ember önmagát nem képes megajándékozni, Isten akaratából ajándékává válik. Érdeemes elmélyülni ebben az alapvető összefüggésben, mert a lutheri teológia rendszere sokkal inkább hasonlít csillagtúrára, mint erőltetett menetre, promenádra vagy bevonulásra.

Hivatkozott művek

LUTHER Márton 1996. *A szolgáló akarat*. Ford. Jakabné Csizmazia Eszter – Weltler Ödön – Weltler Sándor. Sopron.
PAPP György 2016. Kálvin és Khrisztosztomosz „párbeszéde” a szabad akaratról az Institutióban. In: *Református Szemle*, 109. évf. 2. sz. 217–226. o.

Ajánlott irodalom

BÉRES Tamás 1997. Luther és Erasmus vitája Luther szolgáló akaratáról írt művében. *Credo*, III. évf. 3–4. sz. 38–43. o.
BERNÁTH László 2022. Fizikalizmus, szabad akarat és moralitás. *Magyar Filozófiai Szemle*, 66. évf. 3. sz. 86–109. o.

⁴ LUTHER 1996, 44. o.

- BÖLCSKEI Gusztáv 2008. Erasmus és Luther hatása Huldrych Zwingli teológiai gondolkodására. In: Béres Tamás – Kodácsy-Simon Eszter – Orosz Gábor Viktor (szerk.): *Krisztusra tekintve hittel és reménnyel. Ünnepi kötet Reuss András professzor 70. születésnapjára*. Luther Kiadó, Budapest. 27–32. o.
- CSEPREGI Zoltán 1996. Luther kontra Erasmus. *Credo*, II. évf. 3–4. sz. 84–85. o.
- DUDÁS György 2023. Az isteni mindentudás összeegyeztethetősége az emberi szabad akarral a molinizmus szerint. *Athanasiana*, 56. évf. 155–164. o.
- Emberek vagyunk-e szabad akarat nélkül? Gavra Gábor beszélgetése Farkas Attila Mártonnal. *SpiritFM*, 2022. december 7. <https://spiritfm.hu/esemeny/emberek-vagyunk-e-szabad-akarat-nelkul-harcosok-klubja-farkas-attila-martonnal>. (Megtekintés: 2024. június 20.)
- FINTA Szilvia 2020. „Mutasd a DNS-ed, megmondom, ki vagy!” A genetikai determinizmus (retorikájának) erkölcsi felelősséggel és szabad akarral kapcsolatos veszélyei. *Többlet*, 12. évf. 1. sz. 43–66. o.
- SERFŐZŐ Krisztián 2023. Mennyire racionális a szabad akaratba vetett hit? *Elpis*, 16. évf. 2. sz. 177–182. o.

Munkatervezés a gyülekezetben – időgazdálkodás a lelkészi szolgálatban

■ SIMON RÉKA

A téma legalább két oldalról közelíthető meg. Az egyik a gyülekezetépítés tervezése, szervezése, ebben a lelkész, a munkatársak, a csoportok, a gyülekezet szerepe, kompetenciái, a gyülekezet elvárásai, a nem egyházi jellegű, világi elvárások, az egyház által megfogalmazott és meg nem fogalmazott elvárások, a rendelkezésre álló eszközök, az ezekkel kapcsolatos szakértelem...

Másik kiindulópont lehet a lelkész személye, családi élete, a közösségek, amelyekhez tartozik, a saját lelkészképe (ehhez kapcsolódóan az istenképe), a személyisége, a gyülekezethez és az egyházhoz kötődő kapcsolata...

A két kiindulópont állandó kölcsönhatásban van, és megvan a közös történetük, jelenük és a jövőjük is. A téma szempontjából a lelkész és napjainak huszonnégy órája, hetei, hónapjai, évei, az egyházi esztendő körforgása áll a középpontban.

Kísértés lehet a téma közösségben történő feldolgozása során, hogy azt taglaljuk, milyenek voltak „régén” a lelkészek mindennapjai, mi mindenre jutott idejük. A múltnak ilyen jellegű felelevenítése segítheti a témafeldolgozást, ha hozzájárul a ma is jelen levő lelkészképek vizsgálatához. Mai gyülekezeti tagok lelkészképeit meghatározhatja az, ahogy életük egy korábbi szakaszában, különösen gyermek- és fiatalkorukban egy vagy több lelkészt megismertek. És hogy lelkészként mi önmagunk számára mit tartunk „normálisnak”, kötelezőnek, kerülendőnek stb., abban ránk is hatnak korábbi tapasztalataink, egy vagy több megismert és idealizált lelkész, és akár az is, hogy számunkra fontos személyek hogyan tanácsolnak/tak minket saját lelkészképük alapján. Minderre pedig hat az, hogy nők vagy férfiak vagyunk. Női vagy férfivonásaink megjelennek lelkészi identitásunkban és szolgálatunkban, gazdagítják azt, miközben többé-kevésbé hatással vannak a gyülekezeti munkatervezésünkre.

A téma feldolgozásának nem célja a gyülekezetépítés elméletének és gyakorlatának áttekintése, ugyanakkor hasznos lehet közösen beszélgetni róla a lelkész időgazdálkodásának szempontjából.

A lelkész a felügyelővel, presbitériummal stb. közösen a gyülekezeti munkát tervezve a gyülekezet időgazdálkodását is szervezi. Ugyanakkor miközben a gyülekezet munkatervét, programját, projektjeit, időpontjait tervezi, mindezt szükségszerűen saját személyes idejével is összefüggésbe hozza. A lelkészképek, elvárások, kötelességek, segítőtársak, használható eszközök, a lelkész és segítőinek kompetenciái stb. mind hozzájárulnak ahhoz, hogy jellemzően melyik időgazdálkodást rendeli inkább alá a másoknak. Személyes és adott esetben családjának szentelt ideje rendelődik-e elsősorban alá a gyülekezet idejének, a gyülekezeti szolgálatnak, vagy pedig olyan határokat állít a lelkész, amelyekkel igyekszik védeni a személyes időt és a lelkesi szolgálattal töltött időt is? A lelkesi szolgálat idejének és alkalmainak védelme azért is fontos, mert a legtöbb lelkész jellemzően parókián él, a lelkesi hivatalának talán külön bejárata sincs, hanem gyászolók, presbiterek és a hivatali teendők minden szereplője átjár a személyes téren, annak tárgyain, illatain, hangjain. Ugyanakkor ezek a határok segítenek, hogy személyes életünk egy-egy eseményéből ne „essünk be” csak úgy a lelkesi szolgálat tevékenységeibe – legalábbis ha van rá mód. Például ha vacsora mellől hívnak haldoklóhoz, vagyis olyan lelkesi szolgálatra, amely jellemzően nem tűr halasztást, akkor is szükséges valamennyi idő a „bemosakodásra”, a szolgálatot követően pedig a személyes térbe visszatérés előtt a „kimosakodásra”.

A koronavírus-járvány ideje alatt egyre több olyan írással és tanáccsal találkozhattunk, amely az otthoni munkahely megszervezésével, határainak megfogalmazásával és megtartásával foglalkozott. Bár lelkészként megtehetjük, hogy egyes szabadabb beosztású napunkon ki-be ugrálunk személyes és szolgálati terünkbe, ennek tudatos figyelése segíti a hatékony időgazdálkodásunkat mindkét irányban.

Jó gyakorlat lehet a lelkészek számára is egy minimum egyhetes, de akár egy hónapos időnapló. Bár felesleges tehernek tűnhet ennek vezetése, használható következtetések megfogalmazásához vezethet. Az időnaplót nagyjából percre pontosan érdemes vezetni a nap folyamán ébredéstől elalvásig a következő időszavokról: amikor önmagamra fordítottam időt, pl. aludtam; amikor a családommal voltam személyesen vagy technikai eszköz segítségével (ez lehet két külön oszlop a táblázatban); amikor a barátaimmal töltöttem időt; amikor személyes csendességben Istenre figyeltem; amikor a lelkesi szolgálat kapcsán közösségben voltam másokkal, terveztem és szerveztem, adminisztráltam (ezeket és hasonlókat is vezethetjük külön rubrikákban). Szintén tükröt tart, ha a naplóban jelöljük mindazokat a tevékenységeket és/vagy „tétlenségeket”, amelyek lelkesítettek, és azokat, amelyek nagyon sok energiát kivettek belőlünk, de talán semmit sem adtak.

A lelkesi szolgálat is olyan hivatás, amelyben a legfőbb munkaeszközünk önmagunk vagyunk. Ezt Isten találta ki így számunkra, velünk, az ő országában. Mi magunk viszont nem tudunk önmagunkban létezni, hanem kapcsolatainkban élünk. Ezért amikor a lelkesi szolgálat időgazdálkodásáról gondolkodunk, természetes, hogy a közösségek, amelyekhez tartozunk, fontos tényezőknek számítanak. Nem tudunk úgy karácsonyi szolgálatokat tervezni, hogy ne gondolnánk a családjunkra – de a ránk bízott gyülekezetekre is. Személyes történetem, hogy milyen nagy felszabadításként és ajándékként éltem meg a büki gyülekezetbe kerülve, ahol akkoriban még különösen sokan dolgoztak a vendéglátásban, és töltötték az ünnepi napokat a munkahelyükön szakácsként, pincéerként, szobaasszonyként, recepciósként, szobakiadóként, úszómesterként stb., hogy nem sajnáltam többé a családomtól a karácsony első napján hat istentisztelet megtartásával töltött órákat. Mert a gyülekezeti tagok java része munka miatt volt távol a családjától, miközben én végig gyülekezeti közösségben, istentiszteleti szolgálatban lehettem. Ez a történet az enyém, és az én változó lelkészképemről, időgazdálkodásomról stb. szól, ami más, mint sok más kollégáé. És nem baj, ha a történeteink nem csengenek egybe, mert a ránk ható történetekben is az a fontos, hogy Krisztus az, aki velünk is elképzele és a mi szolgálatunkkal is építi az egyházát.

Egy időnapló elkészítése tehát olyan tükröt mutathat, amely a személyes reflektív átgondolásunk mellett lehetőséget ad az adott közösségeinkkel történő mérlegelésre, értékelésre, továbbiak tervezésére (családunk, barátaink, a ránk bízott gyülekezet[ünk], a hobbinkhoz kapcsolódó közösség...).

A személyes reflektív átgondolásban szempontokat adhat, ha figyelünk arra, hogy Isten mi mindent adott nekünk életünk megteremtésekor, és körülbelül milyen sorrendben. Ember voltunk, női/férfi voltunk előrevetíti, hogy gyermekei vagyunk szüleinknek, még ha már nem is élnek (szerepük a személyiségfejlődésünkben), s mindez feltételezi, hogy az élet továbbadóiként szülőkké válhatunk valakivel közösségekben, egységben, s ha megtörténik, akkor gyermekeink lesznek. Mindeközben pedig elhívásunk van a lelkeszi szolgálatra, amelyben különös hangon hallatszik a „kövess engem!”, a „szeretsz-e engem?” és a „legeltesd az én nyájamat”.

Személyes mérlegelésünkben és egyáltalán időgazdálkodásunkban mindezekben alapuló szempont, hogy hol és miben vagyok pótolható, hol és miben pedig nem. Gyermekként, házastársként, szülőként, nagyszülőként nagyon sok mindenben nem vagyunk pótolhatóak, míg például a gyülekezeti újság megszerkesztését más is elvégezheti helyettünk. Egy megfáradt papnénak lelkeszi pályám kezdetén a lelkeszi szolgálatra vonatkozó egyetlen tanácsa így hangzott: „Ha egyszer megcsinálsz valamit helyettük, akkor az rád is marad.” A pótolhatóságunk életünknek mind a személyes, családi területén, mind pedig a lelkeszi szolgálatunk területén komoly mérlegelésre hív: mi mindent teszek meg, amit most, itt, ebben a helyzetben nem is feltétlenül nekem kellene megtennem? A megoldás bizonyára nem az, hogy a mosógépben hagyom a vizes ruhát és nem seprelem le a templom előtti járdát, ha ezeket eddig csak vagy nagyrészt én tettem meg. A segítői, munkatársi csoportok kialakítása olyan folyamat, amely feltételezi a lelkesznek mint jó vezetőnek azt az átgondolását is, hogy mi az, amit valóban neki kell elvégeznie, megtennie, és mi az, aminek az elvégzésébe fontos, hogy másokat vonjon be. Büki egyházközségi felügyelőnk példájával élve: a helyi golfklub vezetője megteheti, hogy elmegy a barkácsboltba megvenni az új sövényvágót, de azt megteheti több más munkatársa is, míg az ő vezetői feladatainak legtöbbjét elsősorban neki kell elvégeznie. Időgazdálkodásunk, gyülekezeti munkatervezésünk szerves része tehát a személyes szerepünk meghatározása, életszerűen, de nem ártalmas módon annak rugalmas kezelése, e mellett pedig a magam, a segítőim és munkatársaim kompetenciáinak figyelembevételé.

Érdekelhető a különbség gyülekezetek és gyülekezetek között, hogy hol milyen elvégezni való feladatokat adhat át a lelkesz a gyülekezet tagjainak, és mit kell neki magának megtennie – mert a feladat jellemzője, hogy el kell végezni. Akkor is, ha még nincs más, aki szolgálattevőként gazdájává lehetne, s ha lesz is, több esetben magának a lelkesznek kell megtanítania rá a lelkes jelentkezőt vagy talán kevésbé lelkes kijelöltet.

Gyülekezeti munkaszervezésünk, lelkeszi szolgálatunk időgazdálkodásában további megtapasztalt jelenség, amikor azért nehéz átadnunk a feladatot, mert a másik ember másként végzi, nem úgy, ahogy mi tesszük, tennénk. Ez gyakran történik úgy, hogy azért nehéz engednünk, mert az ügy kárára volna, mivel gyengébb lenne a kivitelezés, ha nem magunk végeznénk. Máskor viszont éppen hogy kompetensebb segítő venné át a feladatot, egyértelműen más és jobb is lenne a kivitelezés, ami miatt úgy érezzük, hogy kevesebbnek, kisebbnek, alkalmatlanabbnak tűnhetünk (hogy kinek a szemében, arra érdemes megkeresnünk magunkban a választ, mert segíthet a továbblépésben).

Az időgazdálkodás szempontjából elengedhetetlen kérdéskör a technikai eszközök, a virtuális tér használata. Számptalan kutatás eredménye mutatja, hogy pl. az okoseszközök miatt jelentős időt veszíthetünk el a nap folyamán, ha elveszítjük a kontrollt, és engedjük, hogy ne mi használjuk az eszközt,

hanem bizonyos értelemben az használjon minket. Tehát fel kell tennünk a kérdést, hogy milyen céljaink vannak a technikai eszközök használatával. A munkavégzés mellett sok esetben jelentenek kikapcsolódást, pihenést is. Mivel az életünk felgyorsult, a munkát és a kikapcsolódást is gyorsabban „csináljuk”. A munkát (esetünkben talán szeretnénk ezt lelkesi szolgálatnak nevezni, bár mintha nem mindig csak szolgálat, hanem bizonyos esetekben valóban munka lenne) egyre gyorsabban szükséges végeznünk. Ennek folyamatáról gazdag irodalmat találunk a világhálón, de egyik okként megnevezhető a kommunikáció felgyorsulása. A gyors munkát gyors kikapcsolódással kívánja az ember ellensúlyozni. Márpedig egy okos eszköz segítségével megélt akár ötpercnyi játék, videónézés, hírolvasás is nyújt kikapcsolódást, vagy akár egy film mintha kiemelne a saját történetünkéből – és saját időnkéből –, lehetőséget ad átlépni valaki más történetébe vagy egy másik (virtuális) térbe, világba, egy másik időbe, hogy utána mintegy álomból ébredve folytassuk feladataink végzését.

A lelkesi szolgálatra is jellemzővé kellene válnia, hogy igyekezzünk jelen lenni, a jelenben lenni, miközben annyi gondolatunk fut vissza a múltba vagy előre a jövőbe. Pedig szolgálatunk üzenet a jelen lévő Istenről. A találkozások idejében „lötyögő” lelkes olyan üzenetet közvetíthet, amely akár torz istenképhez is vezethet. Ha pedig jelenlétre törekszünk, akkor ez azt is jelenti, hogy lehetőségeink szerint szabjunk határt ezeknek az alkalmaknak. Legalább olyan határt, hogy beleférjünk a nap huszonegy órájába. Lehet, hogy ehhez felül kell bírálnunk mindazt, amit kötelességünknek tartunk vagy amit mások tartanak a mi lelkesi kötelességeinknek. Lehet, hogy számba kell vennünk tevékenységeinket, hogy melyeknek van értelmük, és melyek azok, amelyeknek tulajdonképpen nincs. Lehet, hogy használnunk kell olyan időbeosztást segítő anyagokat, amelyek segítenek fontossági sorrendet felállítani a feladataink között, amelyek abban is útmutatást adnak, hogy mire mennyi időt érdemes szánunk. Minden bizonnyal meg kell vizsgálnunk a családukkal, rokonainkkal, barátainkkal töltött időt is úgy, mint a szabadidőnkét. Megvizsgálhatjuk a tevékenységeinket olyan szempontból is, hogy mi az, ami túl sok időt vesz igénybe, vesz el tőlünk, hogy hátha tudunk ezeken változtatni. Alkalmazzuk bátran az önkritikát, hiszen időgazdálkodásunk egyik hátráltatója sokszor saját fáradságunk, esetleg lustaságunk. Sokszor mi magunk időzünk el apróbb ügyeken, feladatokon, és raboljuk a saját időnkét, vagy éppen azon rágódunk, amit már megtettünk vagy kimondtunk, pedig lehetett volna másként is. Ha készítünk időnaplót, akkor annak ismeretében megtervezhetjük az ideális munkanapunk vagy -hetünk terveit. Figyeljünk rá, hogy helyet kapjanak benne azok a tevékenységek is, amelyek gazdagítanak, az emberekkel és Istennel töltött idő egyaránt, mert az ilyenek feltöltenek és megtartanak.

Ajánlott irodalom

- DOUGLASS, Klaus 2002. *Az új reformáció. 96 tétel az egyház jövőjéről*. Ford. Szabó Csaba. Kálvin Kiadó, Budapest.
- HÉZSER GÁBOR 2007. *Pasztorálpszichológiai szempontok az istentisztelet útkereséséhez – Elméletek és gyakorlati lehetőségek*. Kálvin Kiadó, Budapest, 2007.
- SIBA Balázs 2018. *Pasztorálteológia. A református lelkesi hivatás vizsgálata interjúk tükrében*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- SZABÓ Lajos (szerk.) 2010. *A közösségépítő lelkes. Gyakorlati teológiai kézikönyv lelkeseknek és nem lelkeseknek*. Luther Kiadó, Budapest.
- TOMKA János – BÖGEL György 2019a. *Megéri jónak lenni?* Harmat Kiadó, Budapest. (A Biblia és a menedzsment 2.)
- TOMKA János – BÖGEL György 2019b. *Vezetés egykor és most*. Harmat Kiadó, Budapest. (A Biblia és a menedzsment 1.)

A lelkészi elhívás változásai Péter apostolt követve

Hogyan nyithatunk a világ felé?

■ HEGEDŰS ATTILA

A cím eléggé homályos ahhoz, hogy amikor elolvastam, egy sajátos irányba induljanak el gondolataim – és csak hetekkel később, a hozzá fűzött bevezetőnyi megjegyzésnél derült ki, hogy az irány nem az, amire a kiírók gondoltak. Az a bizonyos megjegyzés arról szólt, hogy ahogy Péternek az ApCsel 10,10–16-ban leírt látomásában Isten parancsára a szó szoros értelemben „le kellett nyelnie” azt, amit vallási szokásai miatt elutasítana, úgy kell nekünk is nyitottnak lennünk a vallásosságunktól esetleg távol lévő elvárásokra (társadalmi, kulturális alkalmakon való megjelenés). Ez a kérdés a *vocatio externát* érinti. Fontos kérdés.

Első olvasatban azonban a címről nekem a *vocatio interna* kérdése jutott eszembe, és ha nem baj, ezen a vonalon megyek tovább. Mit jelent elhívásunk változása a bennünk élő lelkészkép alapján? Nem annyira a külső elvárásaink változása, hanem saját énképünk változása érdekel. Persze a kettő nem szétválasztható.

Állítólag a két világháború közötti időben, amikor Sopronban volt a hittudományi képzés, egy szombat délutáni séta közben egy teológiai professzor meglátott egy teológushallgatót, aki szürke zakóban volt. Megszólította: a kolléga talán nem akar lelkész lenni? Nem viselte el, hogy egy teológus, jövőd lelkész szombat délután, a szabadidejében ne fekete öltönyben menjen végig a Deák téren. A fekete ruha, majdani lelkészségének jele mindig rajta kellett, hogy legyen, szabadidejében is.

Ugorjunk az időben! Az 1960-as évek második felében édesapám pályakezdő lelkész volt egy Tolna megyei falucskában. A megyei Népújságban cikk is jelent meg róla *Lelkész farmernadrágban* címmel. A falubeliek restellték, hogy az ő papjukat így kipellengézték. Mindenesetre ekkor a tény, hogy apámnak mint fiatal lelkésznek farmernadrágja volt, elég volt egy újságcikk megírásához.

Én ötvenen túl már az idősebb lelkészek közé tartozom, de nincs olyan emlékem, hogy teológusként megjelenésünkben nagyon mások lettünk volna, mint a többi egyetemista. És az ünnepi alkalmakat leszámítva, a mindennapokban a jelenlegi lelkészi kar nagy része nem hordja szolgálatainak attribútumait, nem akarja hétköznapi is jelezni hivatását. (Igaz, ez társadalmi változás is: a múlt század harmincas éveiben nemcsak a lelkészekről, hanem minden társadalmi rétegtől elvárták, hogy rá nézésre lehessen tudni, ki melyik csoportba tartozik; ma már ugyanazt a kínaiban vett farmerdzsekit hordja szabadidejében az egyetemi professzor és a gyári munkás. Lehet rajta vitatkozni, hogy ez jó-e, de ez van. Engem zavar, amikor a fiamtól megtudom, az egyetemisták teljes természetességgel mennek az előadásra mackónadrágban, de nem is vagyok huszonéves.)

Visszatérve: hivatásunk személyiségünk része, de nem érezzük, hogy ennek mindig láthatónak is kell lennie. Három fogalom keveredik, amikor személyiségünkről beszélünk: az, akik vagyunk, akiknek születünk és alakultunk; az, aki nem tudja magát elképzelni igehirdetés, lelkigondozás, tanítás nélkül – vagyis hivatásunk nem letehető munka, hanem személyiségünk szerves része; a harmadik pedig az a társadalmi szerep, ami ehhez a feladathoz hozzánő, amiben mi képviselünk valamit, aminek részei vagyunk – vagyis a szerepszemélyiségünk. E háromról van tehát szó: alapszemélyiségünkről, hivatásunkról és szerepszemélyiségünkről.

Amikor úgy alakult, hogy színházi énekkari tagként valahogyan a színpadon találtam magam profi színészek között, a rendezők és a koreográfusok a hajukat tépték miattam: a sok színész között egy fabábu állt, aki ugyan hozzászólt a szerepléshez, tisztán is énekelt, de egyáltalán nem tudott mit kezdeni a testével. Végiggondoltam, miért nem, és rájöttem, hogy nemcsak testalkatom miatt: majdnem harminc éve úgy állok emberek előtt, hogy testem egy fekete ruhába, a Luther-kabátba, ráadásul ambó vagy szószék mögé rejtve áll, az egyetlen fontos testrészem a száj, amivel beszélek, és ami megadja legitimációm. Az istentiszteleten a gyülekezet előtt nem vagyok más, mint Isten szája, azonosulok valamivel, ami túlmutat rajtam, a többi eldugva. Csoda, hogy nem tanultam meg mit kezdeni a testem egészével, mindazzal, ami nem ennek a szerepnek a része?

A középkori univerzálivitának meggyőződése szerint volt hatása a szerepszemélyiség kérdésre. Amennyiben ugyanis az univerzáliaiak (általános, elvont fogalmak) a valóban létezők (ezt valja a realizmus), akkor minden, amit tapasztalunk, csak ennek a leképezése. A király nem önmagáért tisztelendő, hanem szerep miatt, amit megtestesít – és nem fontos, hogy maga a valós személyiség hasonlít-e ehhez a szerephez. Benne ölt testet az állam, és érdektelen, hogy ő maga 150 cm és dadog. Ebben a világképben a pap sem önmaga, hanem kis túlzással élve a megtestesült egyház maga – csak azért fontos, mert személye önmagán túlmutat. Hogy ő mint magánszemély milyen, lényegtelen, sőt magánszemélyként nem is létezik.

Eugen DREWEMANN *Klerikusok* (1992) című művében bemutatja, hogy a katolikus egyházban hogyan működik ez a szerepszemélyiség: amikor a tény, hogy valaki pap, felülír minden más sajátosságot, önálló személyisége megszűnik, illetve beleolvad a papi jellegbe. (Jellemző, hogy a könyvet még teológusként kaptam legkedvesebb, de agnosztikus barátomtól, aki féltett ettől a lelki úttól. Nem tudta, hogy az evangélikus egyház más struktúrája, a colibátus hiánya stb. azért sokban enyhíti ennek a feloldásnak az igényét. Ennek ellenére sokat segített, hogy végigrágtam magam a könyvön, tudatossá tett.)

Drewermann (meglehet, túlzó vagy igazságtalan sarkossággal) mutatja be azt az utat, hogy miként kell valakinek állandóan elnyomnia személyiségének egyéb területeit, amelyek nem vállalhatók a papi személyiség előre kész kereteiben, és ez milyen meghasonlásokhoz vezet: álszentség, titkos második lét, kifelé kegyesség, befelé cinizmus, kiégés...

Ezzel a kettősséggel nekünk is szembe kell néznünk. Ráadásul mintha a bennünket körülvevő világ is ennek tudatában nézne ránk. Soha nem értettem, amikor egy lelkeszt azzal dicsérnek, hogy annyira emberi. Miért, mi más lehet? Én például huszonöt évvel régebb óta vagyok ember, mint lelkesz, jobban hozzászóltam. De maga ez a dicséretnek szánt mondat is azt jelzi, nem tartják természetesnek, hogy mi alapvetően vagyunk emberek, és csak erre építve lelkeszünk.

Szerintem nem kell megtanulni, hogyan kell olyan emberekhez szólni, akik nem ismerik az egyházi belső nyelvet. Nem megtanulni kell, egyszerűen csak nem elfelejteni, hogy mi is azok voltunk. Amiben ma élünk – teológia, lelkeszlét –, erre a hétköznapi részünkre épül fel. Nem az a baj, ha valaki nem tud megtanulni profán közegben megszólalni, hanem az, ha valaki teológushallgatói, lelkeszi ideje alatt elfelejtette.

Régóta hitvallásom: magam is csak azt értem, amit egy értelmes és türelmes gimistának el tudok magyarázni. Tudásomban nem szabad, hogy ugrások legyenek, az egyes elemeknek egymásra kell épülniük. Ugyanez igaz a hitéletre, ha intellektuális ugrásra kényszerítjük magunkat, akkor mi sem tudjuk, miről beszélünk. (Tudom, vannak pontok hitünkben, amit nem lehet csak úgy felépíteni a meglévőből, ugrani kell; de ez a hit lényegéhez kapcsolódik, bátran ki is lehet mondani, valamint ez nem azt jelenti, hogy más nyelven kell beszélünk.) Szívem szerint minden igehirdetőnek azt mondanám: saját tizennyolc éves önmagadnak prédikálj! Annak, akinek teljesen emberi kérdései, kéte-

lyei vannak (voltak), nem teológiaiak. Sőt továbbmegyek: amikor készül az ígehirdetésre, Pál apostolban, Péterben vagy Hóseásban is keresd meg ezt a teológia előtti, kérdésekkel vívódó fiatal embert!

De hogy kerül ide Péter apostol? Két okból jutott eszembe személye. Egon Friedell a következő, kissé barokkos körmondatot írja a középkori pápákról: „Ha a pápák becsületesen igyekeztek volna – amennyiben csekély emberi erejükön múltott –, hogy nem is Krisztus, hanem csupán Péter képmásai legyenek, annak az egyszerű, félreértő, de egyszerűségében Istennel telített, értelmetlenségében áhítatosan megértésért küszködő, ingatagságában emberi jó öreg halász képmásai: egész Európa mai napig katolikus volna, és pedig hívő katolikus.” (FRIEDEL 1989, 169. o.)

Most nem a mondat naivitása, a középkori katolikus egyház elleni polémiája a fontos, hanem az, hogy Péterben a vonzót, a hitet adót éppen annak gyarlóságában találja meg. Péterről tudjuk, hogy nem tökéletes, nem a tanítványok prototípusa, mint ahogy egy király a királyságé, a középkori pap az egyházé, hanem személyiség. Közel sem biztos, hogy vonzó, de személyiség.

Elgondolkodtatott az a teológiai közhely is, hogy Jn 21,15–19-ben, amikor Jézus megkérdezi Pétert: „Szeretsz engem?“, az eredeti görög szöveg az ἀγαπᾷς szót használja, Péter azonban válaszában: „Szeretlek téged“, a φιλῶ kifejezést. Az ἀγαπᾷς az isteni, feltétlen szeretetet jelenti. Jézus kérdése a lehetetlenre kérdez rá: tudsz-e úgy szeretni, olyan határtalanul, ahogy az Isten? Mindez pár nappal Péter tagadása, gyáva megfutamodása után... Péternek nincs képe igent mondani, a maximum, ami tőle telik, a φιλῶ. Szeretlek, az emberi, baráti, földi szinten. Nincs ereje kimondani önmagára a teljességet. Mintha azt mondaná: tudod, hogy próbálkozom, de ami tőlem telik, az a teljességhez kevés... Ugyanez a válasza akkor is, amikor Jézus másodszor is nekiszegezi az isteni szeretet szavát, az ἀγαπᾷς kérdést. Péter ekkor is φιλῶ-val válaszol.

Harmadszorra azonban Jézus „taktikát vált“, és a φιλεῖς kérdést teszi föl neki: szeretsz-e amúgy ember módra? Péter erre már tud teljes igent mondani. És Jézus erre ugyanazt mondja, mint korábban: legeltesd juhaimat. Vagyis Jézus meglegszik a nem tökéletes válasszal, nem vár el Pétertől isteni tökéletességet – ezzel a Péterben lakozó jóval egyszerűbb, földhözragadtabb szeretettel küldi el a szolgálatra.

Nem várja el tőle a tökéletességet. Nem várja el, hogy a hit prototípusa, a szolgálat esszenciája legyen. Nem kínozza azzal, hogy személyiségét, annak gyöngességét elnyomja, megtestesült hitvallássá váljon. Kérdésem, hogy mi mennyire merünk önmagunk lenni, és mennyire próbálunk valami másnak, nálunk többnek a szimpla leképezésévé válni.

Mielőtt valaki félreértene: nem a divatos individualizmus, a személyiségkultusz szól belőlem. Ez ugyanis bámulja és dicsóítja az egyéniséget, a személyiséget. Én csak tudomásul veszem. Nem vagyok mindig oda érte, de látnom kell, hogy csak ezzel együtt létezem. Letagadni nem lehet, elnyomni életveszélyes. Ezt akarja Isten használni – nem egy teológiai absztrakciót, hanem azt, akik vagyunk.

* * *

Egy bekezdésben még hadd térjek vissza a másik kérdéshez: mi van akkor, ha olyan felkérést kapunk, amely messze van lelkesítő „komfortzónánktól“, idegen az egyházi léttől? Nos, szerintem ha a fentiekből indulunk ki, az talán segíti a döntést.

Először is: talál-e utat annak az elvárásnak a lényege és az én személyes életem között? Vagyis nekem van-e róla mondani- vagy legalább elmélkednivalóm? Mivel ennek a világnak a része vagyok én is meg az a kérdés is, amivel találkozom, meg lehet találni a kapcsolódási pontot, még akkor is, ha ez nem közvetlen találkozás. (Engem például nem érdekel a foci, így egy sportpálya felszentelésénél

bajban lennék. De érdekel a közösség, aminek én is részese vagyok; érdekel a játék, hiszen a szabadság és a szabályok találkozása; és érdekel az emberi test, ami ajándék és feladat egyszerre.) Ha ezt a szellemi utat végigjárjuk, könnyebben találjuk meg a teológiai válaszokat is a feltett kérdésre. Fontos, hogy ami megszólal, abban legyen benne az, ami bennünk, jelen lévő emberekben közös, de mutasson túl rajta, fölfelé, arra, akitől ezt a kérdést is kaptuk. (Persze nem vagyok naiv, nem biztos, hogy minden idegen felkérést át tudunk keretezni: egy pártpolitikai gyűlésen hiába szólnék emberileg-teológiailag egyszerűen, a kontextus felzabálná a mondanivalót.)

Felhasznált és ajánlott irodalom

- DREWERMANN, Eugen 1992. *Klerikusok. Egy eszmény lélekrajza*. Ford. Semsei Sándor. Ré Kiadó, Felsőörs.
- FRIEDEL, Egon 1989. *Az újkori kultúra története*. 1. köt. *Középkor, pestis, misztika*. Holnap Kiadó, Budapest.
- SZABÓ Lajos (szerk.) 2000. *Mérlegen a lelkész*. Teológiai Irodalmi Egyesület. Budapest. (Gyülekezetpedagógiai Füzetek 2.)
- SZABÓ Lajos (szerk.) 2010. *A közösségépítő lelkész. Gyakorlati teológiai kézikönyv lelkészeknek és nem lelkészeknek*. Luther Kiadó, Budapest.

Temetési szolgálatunk tartalma és gyakorlata

■ LÁZÁRNÉ SKORKA KATALIN

Előzetes megfontolások

„Örüljete az örülőkkel, sírjatok a sírókkal” – mondja Pál apostol (Róm 12,25). „Az egyházi temetéssel az egyház arról a szeretetközösségről tanúskodik, amely minden élő és megholt tagját a Jézus Krisztusban összefűzi” – írja Pröhle Károly (*Agenda* 403. o.).

Agendánk temetési szolgálatunk szükségességére és annak tartalmára nézve megfelelő támpontot és egyértelmű útmutatásokat ad. A fejezet bevezetését teljes egészében szükséges ismételtlen átolvasni a téma feldolgozását illetően.

A temetés komplex szolgálat, amelyben minden részegység egyaránt fontos, és komoly felkészülést igényel. Meggyőződésem, hogy ez a lelkigondozói szempontból a legnagyobb tapintatot, igehirdetői szempontból pedig a legnagyobb odafigyelést elváró szolgálatunk.

Előrebocsátom, hogy minél több időt töltött el valaki a lelkészi szolgálatban, annál inkább magától értődőnek tűnnek számára a lentebb felsorolt megállapítások. Viszont az is bizonyos, hogy az élet mindig produkál olyan helyzeteket, amelyekkel még nem találkoztunk, amelyekben a Szentírás tájékoztató hitünk és eddigi tapasztalataink tudnak segítséget nyújtani.

Egyre több társadalmi, családi temetéssel találkozunk, azzal a szomorú és rossz gyakorlattal is, hogy az elhunytak hamvait hazaviszik. Tévhitekkel és sok esetben babonasággal állunk szemben, amelyeket még a temetésre készülve – amennyire lehet – tisztázni kell. Ezekről nem mentesek egy-

háztagjaink sem. A gyászoló lelke nagyon sérülékeny, és mindenkinek személyesen kell megküzdnie hozzátartozója hiányával.

A temetési szolgálatot nagyban befolyásolja, ismerte-e a lelkész az elhunytat, ő maga is ott volt-e betegágyánál, esetleg az utolsó óráiban. Nem feltétlenül könnyebbség ez az igehirdetés szolgálatára nézve. Az viszont igen, ha hűséges, hívő egyháztagjainktól búcsúznak az örök élet reménységében.

Találkozás a gyászolókkal

Településenként vagy a lelkész gyakorlata szerint eltérő lehet, hány alkalommal és milyen formában történik a találkozás a temetés előtt az elhunyt családtagjaival, eltemettetőivel. Természetesen ez függ a temetések éves és heti számától is.

Ideális esetben első alkalommal elhozzák a gyászjelentést, harangozást kérnek, és személyesen egyeztetnek a temetés időpontjáról. Egy következő találkozás során a hivatalban vagy az otthonukban idézzük fel az elhunyt életét, és közösen készülünk fel a búcsúzásra. A temetésig még előfordulhat, hogy telefonon is beszélünk. A temetés alkalmá így a harmadik találkozás, az azt követő istentisztelet pedig a negyedik. (Velem az utóbbi időben többször előfordult, hogy a sírhelyet is együtt néztük meg a családtagokkal, és a temetés utáni számlázás is az én feladatomból volt. Ez is árnyalja a temetésre történő felkészülést, illetve befolyásolja a gyászolókkal való kapcsolatot.) Ma már az is megtörténik, hogy a teljes körű temetkezési szolgáltatás részeként az elhunytrol információkat gyűjtenek a temetési szónoknak is, illetve hogy e-mailen küldik el az elhunyt életrajzát.

A személyes találkozásokat a gyászolók miatt gyakran a lelkésznek kell kezdeményeznie, hiszen ekkor tapasztalhatják meg a lelkigondozás értelmét, nekünk pedig ilyenkor van alkalmunk tanítani a liturgiáról, a gyász kultúráról, érzékeltetni velük a keresztény közösség szeretetteljes támogatását, hitbeli kérdéseket megválaszolni, együtt imádkozni. Tapasztalatom, hogy ez az imádság minden esetben felszabadító, megbékélést munkál. A családtagok általában hálásak, hogy a bennük levő fájdalom és szomorúság érzését valaki helyettük mondta ki Istennek.

Életrajz, búcsúztató

Eltérő elvárások jelentkeznek arra vonatkozóan, mi hangozzék el az elhunyt életéből. Van, aki a szokások ellenére sem akarja, hogy bármit mondjanak róla. Mélyen hívő testvéreink kérték, hogy csak Krisztusról legyen szó a temetésükön, így az élők hallhatják az evangéliumot, megtérhetnek, és Jézusban örök életre juthatnak.

Ha mégis elhangzik az elhunyt életrajza, mire szorítkozzunk, mennyi időkeretet szánjunk rá? Egy nagyvárosban, ahol mindösszesen tizenöt perc van a ravatalozói szertartásra, igen rövid nekrológot lehet csak felolvasni. Békés megyében a polgári vagy társadalmi temetések során az elhunyt méltóságát és a búcsúzókat hosszú listáját olvassák fel. Az egyházi temetések rendje is kiegészült az életrajzzal és az elköszönők megnevezésével. A nehézséget az jelenti, amikor olyan tényekhez ragaszkodnak, amelyeket nem illendő elmondani, amelyek nem publikusak. Nagy tapintattal kell meggyőzni a gyászolókat arról, mennyi és mi méltó az elhunyt emlékéhez. Azt végképp nem várhatják el, hogy hangot adjunk annak a véleménynek, ki miatt halt meg a családtagjuk.

A búcsúztató esetében a közeli rokonokkal kezdjük a felsorolást, de ma már a mozaikcsaládok említése, egy csoportba rendezése is kihívás, sőt a párkapcsolatok elegáns megnevezése is. A legjobb a legkevesebb búcsúzóra szorítkozni, azokat megemlíteni, akik valós szeretetkapcsolatban álltak az elhunyttal, és ténylegesen gyászolnak. Sokat segíthet a „búcsúznak tőle azok, akik szerették, és akiket ő szeretett” formula. Mindez persze csak akkor működik, ha a gyászolók ebben az érzékeny állapotukban képesek saját temetéssel kapcsolatos elképzeléseiket alakítani.

Meglepő, amikor többoldalas szöveggel állítanak be a gyászolókat, hogy azt szeretnék hallani, amit ők megfogalmaztak. Ilyenkor ugyancsak empatikusan, de határozottan nyilváníthatjuk ki, hogy aki azt leírta, annak is kell felolvasnia, illetve, hogy az egyházi temetésnek csupán egy kis szelete a nekrológ.

Zene, ének

A gyászolók számára kardinális kérdés a különféle zeneszámok bejátszása, azok felcsendülése. A saját fájdalmukra keresnek gyógyírt, megannyi slágerre rezonálnak ilyenkor. Sokan komoly gyűjteményekkel jelennek meg, jelezve, hogy a szertartás bizonyos részeihez melyiket tartanák odaillőnek.

Egy lelkész évekkkel ezelőtt kijelentette: „Vagy az a dal, vagy én.” Ezzel juttatta kifejezésre, hogy nem tartja elfogadhatónak, ha világi slágerek is beszüremkednek a szép, veretes korálénekeink mellé. De valóban választás elé kell állítsuk a gyászolókat, és nem lehetünk rugalmasabbak? Bizonyos tekintetben azzal tiszteljük meg az ő érzéseiket, ha engedékenyebbek vagyunk. Például amíg a ravatalozóban várakoznak, hallgassák azokat a zenéket, amelyeket ők választottak. Egy kedves idős egyháztagunk sírjánál díszlövéseket adtak le, mert sportlövőket edzett, és harmonikával játszották el a kedves dalait, egy másíknak pedig tárogatóztak. Vajon sérül-e az igehirdetés tartalma, gyengül-e az evangélium ereje akkor, ha a temetés egy-egy alkalmas pontján teret adunk más zenének is, és nem csak az énekeskönyvi énekeinket énekeljük *a cappella*, jórészt csak ketten a kántorral?

Énekeskönyvi énekeink ennek ellenére mégis elmaradhatatlanok. Szép koráljaink szövege, dallama vigasztaló tud lenni, nem mellesleg a szolgálattevők számára is erőt ad. Az ének elmondja mindazt, amit már nem lehetett átadni az igehirdetésben, más bibliai igazságokat is feldogoz. Mivel a gyászolók a némaságot tartanák méltó elkészítésnek, a temetési énekek kapcsán lehetőségünk nyílik elmondani azt, hogy mi a temetés célja és tartalma. Fontos tudniuk, mekkora teher csendben ott állni a sír mellett, és milyen megrendítő kizárólag a technikai dolgokat látni magunk előtt, a föld koppanását hallgatni. Ha előzetesen beavatjuk a részletekbe a gyászolókat, nem fognak idegenkedni az énekléstől azok sem, akiknek nincs kapcsolata az egyházunkkal. Mivel egyre kevesebb olyan egyháztagunkat temetjük, akiknek volt választott vagy kedves éneke, válasszunk körültekintően a temetési koráljainkból.

Igehirdetés, imádság

Minden kazuálénkra igaz, hogy nekünk kell választanunk igét, amelyről majd prédikálunk. Nyilvánvalóan ki-ki a saját gyakorlatát tartja megfelelőnek. Van igegyűjtemény az *Agendában*, lehet arra szorítkozni. Ha nincs határozott kérés – kereszteselési vagy konfirmációi ige –, akkor jó a temetés napjára kijelölt vagy az elhalálozás napján olvasott útmutatóbeli igéket is választani. Engedjük, hogy vezessen bennünket Isten! Erre a szolgálatra helyes úgy készülni, hogy mindazt, amit leírtunk, szóról szóra fel

is olvassuk. Elég egyetlen elszólás, nyelvbtlás, rosszul megalkotott mondat, igen kellemetlen helyzetet teremt. Az alkalom súlyához mérten akkor járunk el megfelelően, ha lehetőleg a legkevesebbet improvizálunk. Amennyiben úgy érezzük, az igehirdetés utáni imádság lehet az a pont, ahol szabadon, őszinte szívvel, a Szentlélek által vezetve szólhatunk és állhatunk élet és halál Ura elé.

„Az egyház bizonyóságot tesz arról, hogy az élő Úr Jézus Krisztus az ember reménysége életben és halálban. Az egyház hirdeti és vallja a temetésnél, hogy bűneink miatt Isten haragjából vettettünk a halál hatalma alá, de Isten szabadulást is ad Jézus Krisztus által a bűntől és a haláltól, az ítélettől és a kárhozattól. Az egyház a temetésnél azzal fejezi ki a szeretet közösségét, hogy ezt a bizonyóságtételét nem oktató módon mondja el, hanem maga is elfogadja azt a figyelmeztetést, amelyet Isten a gyülekezet egyik tagjának halálával ad, és a gyászolókkal együtt maga is megvallja bűneit, és hallgatja Isten ígéjének intését és vigasztalását. Az egyház a temetést lényege szerint mindig egyformán végzi annak a kifejezésére, hogy nincsen különbség, mindnyájan egyformán bűnösök vagyunk, és a bűn egyetemességének tudatában mindenkit egyformán Krisztus bűnbocsátó irgalmába ajánl. A temetésnél az egyház nem ítélkezik sem az élők, sem a megholt felett.” (*Agenda*, 403. o.)

Az igehirdetésben egyszerre kell megjelenjen a hálaadás az életért, a bűnbánat, a hitvallás Urunk halált legyőző hatalmáról és halálon is átívelő szeretetéről. A kérdés most is, mint minden esetben, a „hogyan?”. Hogyan lehetséges ezeket egységbe foglalni, szeretettel igazat szólni? Úgy szólni a közös reménységünkről és hitünkről, hogy közben tudjuk, sem a családtagok, sem az elhunyt nem volt istenfélő, hívő ember? Hogyan tudunk prédikálni az Úr irgalmáról és örök szeretetéről, miközben egy daganatos betegségben elhunyt kisgyermek ravatala mellett állunk? Változtat-e bármit is Isten titokzatos, embermentő jóságán az, hogy egy embertársunk földi életében mi nem vettük észre Isten munkáját, vagy nem történt meg a gyógyítás csodája? Biztos vagyok abban, hogy minden elhunyt ravatalánál lehet prédikálni Isten végtelen kegyelméről, hogy ő többet akar adni nekünk, mint csupán a földi élet, és az Úr Jézus Krisztus elkészítette nekünk a helyet a mennyei otthonban. Nem prédikáljuk bele az elhunytakat a mennyországba, de hirdetjük, hogy Istenünknek az az akarata, hogy minden ember üdvözüljön.

Versek

Megannyi keresztény szerző műveiből válogathatunk. Igényesebbé teszi a temetési szolgálatunkat, ha a prózai részt, az igehirdetést odaillő versekkel kiegészítjük. A költemények olyan lelki húrokat is megpendíthetnek, amelyeket nem tudunk megérinteni, csak a saját megfogalmazásainkkal. Juhász Gyula, Ady mellett Vajda Pál, Wass Albert, Reményik Sándor és Sík Sándor is sok szép verset írt a lélek Istenhez történő hazatalálásáról. Nyilvánvaló, hogy az istenes versek idézendők vagy olyan részek, amelyekkel szemben elhangzik válaszul egy ige, egy vigasztaló zsolnárszöveg.

Együttműködők

Tudatosan nem a *közösen szolgálók* kifejezést adtam ennek a résznek, ez csak a kántorra vagy zenészekre, esetleg a jelen lévő presbiterekre vonatkozna. Az együttműködők a temetés során a felkért szónokok vagy búcsúzóik. Egy település prominensei esetében polgármester, iskolaigazgató kérhet

szót. Ritkán fordul elő, de ilyen esetben fontos tisztázni, hogy a felkért búcsúzó hogyan illeszkedhet be a mondandójával az evangélikus temetési liturgiába. A lelkész tájékoztasson az idői keretekről, és egyeztessék a szöveget, a nekrológot, ne hangozzék el kétszer ugyanaz, csak más megfogalmazásban. Mivel a lelkész felel az egész alkaloméért, legyen bátor, és ragaszkodjon ahhoz, hogy megmaradjon a temetés jó rendje.

A temetkezési szolgáltató munkatársai is együttműködők. Ha mindent jól végeznek, akkor szinte láthatatlanok. Csak akkor van baj, ha a munkájukat nem megfelelő diszkrécióval végzik. Sajnos ezek az esetek is óhatatlanok, de ha jó kapcsolatunk van a szolgáltató vezetőjével, jelezhetjük a tapasztalt kellemetlenségeket (pl. hangos beszéd, nem méltó megnyilvánulások).

Kihívások a temetési szolgálatra készülve és a gyászolók lelkigondozása során

- A teodicea kérdése gyakran felmerül. Miért engedte Isten? Miért hagyta Isten? Miért nem tett valamit Isten? (Vigasztaló lehet Jézus és Márta beszélgetése: Jn 11,21–15.)
- A nagy betegség, nagy fájdalom utáni megkönnyebbülés érzését fontos megbeszélni a gyászolókkal. (Szabad-e így éreznem?)
- Amikor az önvádat vagy büntudatot kell kezelni és a bűnbocsánatot hirdetni. (Ha időben odaérek, ha jobban figyelek, ha jobb lett volna a kapcsolatunk, stb.)
- Amikor senkije sincs az elhunytnak, vagy köztemetésre készülünk.
- Amikor azt kérik, legyünk rajta mielőbb túl.
- Amikor valaki a családtagjáról/szüleiről szinte semmit sem tud mondani.
- Amikor majd nyolcvan éves emberek összevesznek azon, kinek van joga az elhunytról bármit is közölni a lelkésszel.
- Amikor rivalizálással találkozunk. Ki hova fog állni, és vajon lesz-e botrányos kiszólás a temetés során?
- Amikor a lelkész arra kéri a gyászolókat, hogy az elhunytra tekintettel tegyék félre a dühüket, most méltóságteljesen adjunk végtisztességet.
- Amikor azon megy a vita, kit említsenek meg legelőször a búcsúzó sorában, és kit hagyjanak ki *nyomós indokkal*.
- Amikor azt hiszik a gyászolók, hogy majd ezután is beszélgethetnek az elhunyttal.
- Amikor tisztázni kell, hogy a lelkek nem jönnek vissza a másvilágról, nem hagynak jeleket.
- Amikor el kell mondani, hogy az elhunyt nem fogja őket látni és segíteni odafönről.
- Amikor a saját egyháztagjaink sem mondják az Apostoli hitvallást vagy a Miatyánkot a temetésen.

Zárszó

Azt gondolom, lelkési szolgálatomban a temetéseket végzem a legnagyobb körültekintéssel, mert ezt kaptam útravalóul Ribár János esperes úrtól, aki a tanatológia tudományának jeles művelője.

Egyetlen temetésem volt huszónhét évnyi szolgálatom során, amikor nem énekeltem. Egy családban egy hét alatt két temetés is volt, a másodikikon már csak csöndes búcsút szerettek volna. Nagyon nyomasztó, ha kihagyjuk. Kell a jó rend, önmagunk miatt is.

Egy kedves tanárom társadalmi szónok lett, jó tollú író, de ige, hitvallás, imádság nélkül nem adnánk meg a lehetőséget, hogy a mulandó ember rátaláljon az örök Istenre. Mert ez a szolgálat minden apró részletében erről szól: elszínteni a ránk bízottakat arra, hogy találkozzanak az Úr Jézus Krisztussal, vigasztalást, útmutatást, reményt és békeséget nyerni tőle, aki feltámadás és élet.

Ajánlott irodalom

- BODÓ Sára 2016. *Gyászidőben. A gyászolók lelkigondozásának lehetőségei*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- COLLARD, Dianne B. 2015. *Úgy döntöttem, megbocsátok... fiam gyilkosának*. Ford. Gulyás Melinda. Harmat Kiadó, Budapest.
- CSERHÁTI Sándor – BALIKÓ Zoltán 1996. *A megrepedt nádat nem töri el*. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest.
- MCENTYRE, Marilyn Chandler 2023. *Utunk végéhez közeledve*. Ford. Csiszár István. Harmat Kiadó, Budapest.
- POLCZ Alaine 1989. *A halál iskolája*. Magvető Kiadó, Budapest.
- POLCZ Alaine 1998. *Ideje a meghalásnak*. Pont Kiadó, Budapest.
- POLCZ Alaine 2000. *Gyászban lenni*. Pont Kiadó, Budapest.
- POLCZ Alaine 2005. *Együtt az eltávozottal*. Jelenkor Kiadó, Budapest.
- RIBÁRNÉ ZENTAI Edit – SZATMÁRI László (szerk.) 2007. *Ne félj, csak prédikálj! Ribár János írásai 1995–2006 között*. Magánkiadás, Orosháza.
- RIBÁRNÉ ZENTAI Edit – SZATMÁRI László (szerk.) 2012. *Ne félj, csak prédikálj... tovább! Ribár János írásai*. Magánkiadás, Orosháza.
- TAPOLYAI Emőke 2017. *Harmóniában múltunkkal, jelenünkkel, jövőnkkel*. Harmat Kiadó, Budapest.
- VARGA Gyuláné 2005. *Fürödni a jóban. Egy rákos beteg vallomása*. Ébredés Alapítvány, Pécel.

Jakab levelének aktualitása

■ GÁNCS TAMÁS

Személyes felütés – könyvajánlással

Mind gyülekezeti, lelkészi, mind egyetemi, oktatói szolgálatomban megtapasztalhattam, milyen gazdag tartalmú levél Jakab levele. Sokan sokféleképpen írtak már róla az egyháztörténelemben, az újszövetségi írásmagyarázat történetében; jómagam nem ezeket a kutatásokat szeretném összefoglalni, sem nem objektív, távolságtartó szövegelemzést közölni, a szándékom egy szubjektív, kortárs értelmezés lehetőségének felvázolása. Jakab témái, felvetései, érvelési rendszerei ugyanis nagyon szépen alkalmazhatóak a mai posztmodern keresztény gondolkodás kérdéseinek megválaszolására. Erre tett kísérletként ajánlom mindenkinek személyes figyelmébe ezt az előkészítő anyagot, amely Jakab üzenetének, etikai fókuszú írásának újragondolásában adhat támpontokat. Evidencia, hogy minden, ami megosztásra kerül ezen dolgozat keretein belül, csak és kizárólag akkor érthető meg, ha az ember elolvassa, újraolvassa Jakab levelét elejétől a végéig. Ennek segítségével állhat össze a mozaikdarabokból maga a kép.

Megköszönni a kísértéseket? (Jak 1,1–18)

PESTHY Mónika *A csábítás teológiája* (2005) című, nagyon izgalmas könyvében szépen végigviszi, mit is jelent a kísértés, a kísértő az ószövetségi, intertestamentális és újszövetségi korok irataiban egyaránt. Ugyanilyen alpmű lehet a felkészülésünkben Rüdiger SAFRANSKI *A gonosz, avagy a szabadság drámája* (1999) című vallásfilozófiai, eszmetörténeti műve, amely szintén segíthet megtalálni az igazodási pontokat az emberi gondolkodás történetében, komoly súllyal vizsgálva a bibliai kísértések magyarázatát, mondanivalóját, hasonlóságait és különbözőségeit. Mindkét szerző figyel arra, hogy bemutassa a folyamatot, mennyit is változott a kísérésről és a kísértőről szóló narratíva az évezredek alatt. Jakab levele megértésében segítségünkre lehet ezt a két könyvet elolvasni, ismertetni, amikor is a kísértés céljáról, eredetéről, értelméről, vágyott vagy éppen elutasított voltáról morfondírozunk.

Ellentmondásos ugyanis „kísértésbe esni”, hiszen van benne egy elég erős passzivitási faktor, mint ha nem is döntés kérdése lenne, mintha kívül esne azon a szférán, amelybe beleszólásunk van. A Mi-atyánk ötödik kérése – „ne vigy minket kísértésbe/ne hagyj minket beleesni a kísértésbe” – körüli ősi fordítási, interpretációs vita is nehezíti a helyzetünket, hiszen egyszerre utal az elesettségünkre és a „nemet mondás művészetével” vívott harcunkra. Jakab a kísértések „mellett” érvel, arra fókuszálva, hogy a kísértés tulajdonképpen felfogható úgy is, mint a hit próbatétele, amellyel a lélek állhatatosabb lesz, és immunisabb lesz a külső vagy belső veszélyekre, megingásokra. Amikor arra utal a tizenkettedik versben, hogy boldog/áldott, aki kiállja a próbát, ezt a mondanivalóját erősíti meg. Sőt jutalmat is kilátásba helyez, hiszen az élet koronája a tét, az Urat szeretők ezt nyerhetik el. Az előadásra való felkészülésünkben érdemes megvizsgálni alaposabban a Genézis könyvének bűnbeesési történetét (1Móz 3,1–24), valamint Jézus megkísértésének evangéliumi leírását Máté evangéliumában (Mt 4,1–11), hiszen mindkét történet, másképpen ugyan, de fontos jellemzőit tárja elénk a kísértésnek. Ugyanígy segítség lehet Jób könyvének bevezetését és befejezését is megvizsgálni, hiszen a könyv keretezése is számos kérdést felvet a kísértés, a próbatétel fogalmai és azok értelmezései kapcsán (Jób 1,1–22; ill. Jób 42,7–17). Irodalmi vonatkozásként két klasszikus mű is ide kívánczik – Johann Wolfgang von Goethe *Faustja* és Madách Imre *Az ember tragédiája* –, hiszen mindkét esetben sokat tanulhatunk a kísértés dinamikájáról, működési nehézségeiről/lehetőségeiről és természetesen a megküzdési stratégiákról. Jakab levele első fejezete első kétharmadában (Jak 1,1–18) a kísértés tárgyalása kapcsán a bölcsesség, a kételkedés, a gazdagság-szegénység, sőt a mulandóság témáit is tárgyalja röviden, amelyek hol áttételesen, hol közvetett módon kapcsolódnak csupán a kísértés tematikájához, a fejezet végén pedig az ige hallgatása és megtartása (Jak 1,19–27) új üzenetet nyit meg az olvasók, hallgatók számára.

Nyelvbűnösök megtérése (Jak 3,1–12)

Sokféleképpen szoktuk definiálni, hogy mit is jelent a megtérés, és miből is kell megtérni, ezen belül azonban ritkábban beszélünk arról, hogy a nyelvünk, a beszédünk, a felelősen vagy felelőtlenül kimondott szavaink is meg kell hogy térjenek. A kimondott szónak ugyanis nemcsak teremtő, de romboló ereje is nyilvánvaló. Jakab az utóbbit domborítja ki erőteljesebben, felhívva a figyelmet arra, hogy kockáztat az, aki a gyülekezetben nem felelősségteljesen és nem hitelesen szólal meg, hiszen az Örökkévaló ítélete súlyosabban vonatkozik rá. Esterházy Péter fogalmaz így *A szavak csodá-*

latos életéből című előadásában: „A mondat arra lehet példa, hogy nemcsak én írom a mondatot, az is írja önmagát. Vagy másképp: hogy a nyelv is szerző.” (ESTERHÁZY 2003, 9. o.) Ha ebből a gondolat kísérletből indulunk ki, kimondhatjuk, hogy a nyelv lehet termékeny, konstruktív, másokat gyógyító szerző, de lehet középszerű, destruktív és másokat megbetegítő. Sokra képes a nyelv, még ha kicsiny is, nem véletlen hasonlítja Jakab egy olyan kicsi tűzhöz, amely képes idővel egy egész erdőt kiirtani. A közmondás parafrázisával élve: kicsi a tűz, de erős, vagy még inkább: kicsi a nyelv, de erős. Gondolkodjunk el együtt Jakab ezen szövegen belül tetten érhető képeiről: lovak és zabla, hajók és szél, mocsok és test, állatok és megszelídítés. Mivel a mai kor sajátja, hogy egyre inkább képekkel kommunikál, és azokon keresztül üzen, élünk ezekkel az erős, jól érthető képekkel a téma kidolgozásánál, előadásánál.

Vegyük elő nagyon hangsúlyosan a témát: milyen szerző is a lelkész nyelve, beszéde, hovatovább az igehirdetése, lelkigondozói szavai, tanítása? Egy lelkészközösségben ne csak a gyülekezeteink tagjaira figyeljünk, hanem a lelkésztársakra és a nekik szánt „szerzői” mondatokra is. Jakab határozottan kiáll amellett, hogy csak az tanítson, csak az szóljon, akinek egyrészt van mondanivalója, másrészt tudja, hogy mit mond, kinek mondja, miért mondja. A tanítás nem játék, és sosem lehet giccs vagy közhelyparádé. A keresztyén tanítás élet-halál kérdés, éppen ezért csak az menjen tanítónak, gyülekezetet oktatónak, vigasztalónak, örömhírt hirdetőnek, akinek megvan az elhívása, elkötelezettsége, de emellett képes ezt istenazonosan és önazonosan végezni. Hiszen az ítélet minősége és mennyisége a tét. Ahol a kimondott tanítói, hitvallói, prédikációs szónak, magának a hirdetett igének súlya és hatása van. A nyelv megszelídíthető, mint a kis herceg és a rókája esetében, hiszen a keresztyén tanító meg kell hogy szelídítse, Istenhez kell hogy szelídítse a nyelvét, hogy aztán felelőssé válhasson azért, amit megszelídített. Hiszen nem mindegy, hogy áldja vagyátkozza a száj az Örökkévalót, vagy éppen embereket emel fel vagy tapos le.

Gyönyörű az igeszakasz végén a forrás képe, de a fügefafa-olajbogyó-füge triumvirátus is. Készülésünkkor érdemes végiggondolni a témához kapcsolódóan Zsolt 140,4-et: „*Nyelvük éles, mint a kígyóé, viperaméreg van ajkukon*”, illetve Mt 7,16-ot: Jézus mondja: „*Gyümölcsceikről ismeritek meg őket. Tüskebokorról szednek-e szőlőt, vagy bogáncskóróról fűgét?*” Mindkét igeveres nagyon szépen beleilleszkehdhet a mondanivalónk megerősítésébe, külön kiemelve a szavak mai szerepének vizsgálatát. Kitekintésünkben elmélyedhetünk abban is, milyen hosszan szabad és kell prédikálnunk, illetve hogyan fedezhető fel egy új, érzékeny nyelv, amely képes a kortárs kérdésekre kortárs nyelven, érthető, mai nyelven megszólítani az ígét, megszólítani az embert, megszólítani a keresőt, de a gyülekezet belső magját is. Óriási kihívás, de lelkészekként, akiknek a nyelv a munkaeszközünk, sőt „szerzőnk”, kötelességünk időt, energiát és még inkább csendes imádságot szánni a megtalálásra, hiszen ebben a nyelvi szolgálatban állunk, Jézus után szelíden, Luther után szabadon, „itt állunk, másként nem tehetünk”.

Boldogok a gazdagok? (Jak 5,1–6)

Jakab levelének utolsó fejezete nagyon kemény mondatokkal indít, és nagyon kemény témát vet fel: a gazdagság-szegénység igencsak komplex kérdését. A levél más pontján is előkerül a téma, ami jól mutatja, hogy a levél szerzője, de olvasói számára is feszültséget jelent, mit is kezdjenek minden társadalom legvitatottabb krízisével, az anyagi megosztottsággal. A formálódó keresztyénység mindig is

törekedett arra, hogy a jézusi és páli etika alapján állva befogadó és elfogadó legyen a szegények, koldusok irányában, és kritikus és számonkérő hangot üssön meg a gazdagokkal, vagyonosokkal szemben. Jakab levele ebbe a hagyományba illeszkedik bele, amely túl a jézusi-páli fundamentumokon, az ószövetségi próféták igehirdetéseire is támaszkodhatott.

Jakab nem csupán a konkrét gazdagságról értekezik, de a földi világban összegyűjtött javak felett is ítéletet mond, kihangsúlyozva a tanítást, hogy minden, amink van, tulajdonképpen átmeneti, és valódi isteni, mennyei értéke nincsen. Jakab nem véletlenül használja az „utolsó napokban” kifejezést, hiszen levelének van egy eszkatológiai kitekintése is, amelyhez erős apokaliptikus kifejezéseket is felhasznál. Jakab egyértelműen utal a Hegyi beszéd jézusi tanítására: Jézus mondja: *„Ne gyűjtsetek magatoknak kincseket a földön, ahol a moly és a rozsdá megemészti, és ahol a tolvajok betörnek, és elloppják...”* (Mt 6,19) Emellett abban is elmarasztalja a gazdagokat, hogy nem segítik a szegényeket, nem osztják meg a vagyonukat a rászorulókkal. Eszünkbe juthat Jézus gazdag ifúnak mondott mondata: *„Jézus rátekintett, megkedvelte őt, és ezt mondta neki: Egy hiányosságod van még: menj, add el, amid van, és oszd szét a szegények között, akkor kincsed lesz a mennyben; azután jöjj, és kövess engem!”* (Mk 10,21) Az előadásra való készüléskor feltétlenül érdemes áttekinteni a prófétai igehirdetéseket, amelyekben visszatérő motívum a gazdagok, a gazdagság ellen megfogalmazott ítélet. Az evangéliumi példázatok közül több is – bolond gazdag, gazdag és Lázár, tékozló fiú, hamis sáfár, minak – érinti a témát, de az Apostolok cselekedeteiről szóló könyvben is találunk példákat az anyagi kérdések helyén kezelésének tekintetében. Jakab alapvető ószövetségi rendelkezésekre is utal, amelyek rögzítik a Tórában, mi is az Örökkévaló akarata az adakozás, a pénzzel való bánásmód, a szegények felé való odafigyelés tárgykörében. Jakab erős, erőteljes kritikája nem áll meg a leírásnál, a következőképpen is pontosan megfogalmazza a bűn és a bűnhődés logikája mentén. Nagyon lényeges, hogy a készüléskor igyekezzünk a mai valóságunkból vett konkrét példákat is bemutatni, mert anélkül nagyon steril maradhat a témafeldolgozásunk.

Lmk-előadás utáni beszélgetésre ajánlott kérdések

Milyen bűnei lehetnek az igehirdetéseink nyelvének?

Bűn-e a vallásos közhely vagy éppen a kánaáni nyelv? Bűn-e a direkt moralizálás vagy az etikai kérdések dominanciája? Szabad-e társadalmi/társadalompolitikai kérdésekről egyértelmű tanítást megosztani, vagy a prédikáció nem ennek a helye? Lehet-e az igehirdetési nyelv bűne, ha nem mer/akar aktuális lenni, és benne marad a szöveg korában, vagy éppen az időtlenségben lebeg?

Mi a lelkészi hivatás első számú kísértése?

Mit tudunk kezdeni a lelkészi hiúsággal, bizonyítási és megfelelési kényszerekkel? Van-e anyagi, erkölcsi, kiegészi, tanítási kísértésünk? Milyen konkrét kísértésekre gondolunk lelkészként, amikor ki mondjuk nap mint nap a fohászunkban: „ne vigy minket kísértésbe”? Minket, lelkészeket mi és ki visz kísértésbe?

Mit tud kezdeni a jóléti kereszténység a kemény prófétai és apostoli bibliai mondatokkal, mint amilyen Jakab egyértelműen gazdagokat elítélő üzenete?

Szabad-e, kell-e lelkészként a gazdagok/a gazdagság ellen szót emelnünk a szószéken, bibliaórákon egy olyan korban, amikor a gazdagság mintegy követendő eszményként is megjelenik? Gazdasági szempontból megteheti-e a mai egyház/gyülekezet/lelkész/vezetés, hogy a gazdagok/gazdagság ellen szóljon, amikor a gazdag emberek adományaira, egyszázalékos döntéseire számít (számol velük)?

Személyes utóirat – igei zárszóval

Bízom benne, hogy előkészítő írással – ahol három kiemelt témát tárgyaltam, az egész levél kontextusát szem előtt tartva – sikerült „kedvet csinálni” Jakab levelének újraolvasásához, újraértelmezéséhez, feldolgozásához, egy lmk-előadás megírásához. Egy nagyon izgalmas újtestamentumi könyv, amellyel kapcsolatban azt is írhatnánk – kis túlzással élve –, hogy akár ma is íródhatott volna. Ajánlom a lelkési körön kívül is bibliaórai sorozatra, evangélizációs sorozatra vagy éppen egyetemista vagy fiatal felnőttek körében tartott beszélgetéssorozat alapjaként. Témái olyan témák, amelyekben mindenki érintett, éppen ezért könnyen tud hozzá kapcsolódni többféle korosztály. „Közeledjetek Istenhez, és ő közeledni fog hozzátok.” (Jak 4,8a) Közeledjünk Istenhez Jakabon keresztül is, és így – ígérete szerint – lehet reménységünk, bizodalunk az ő közeledése felől is.

Felhasznált és ajánlott irodalom

- BOLYKI János 1998. *Újszövetségi etika*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- ESTERHÁZY Péter 2003. *A szavak csodálatos életéből*. Magvető Kiadó, Budapest.
- FARKASFALVY Dénes 1995. *Bevezetés az újszövetségi Szentírás könyveihez*. Szent István Társulat, Budapest.
- FEKETE Károly 1994. *Jakab apostol levelének magyarázata*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- GALSÍ Árpád 2012. *Jakab, az Úr testvére*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- GROÓ Gyula 1963. *Jakab levele*. Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest.
- LENKEINÉ SEMSEY Klára 2017. *Jakab és Filemon levelének magyarázata*. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen.
- PESTHY Mónika 2005. *A csábítás teológiája*. Kairosz Kiadó, Budapest.
- SAFRANSKI, Rüdiger 1999. *A gonosz, avagy a szabadság drámája*. Ford. Györffy Miklós. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Júdás, az elveszett tanítvány

■ FABINY TAMÁS

„Ki ez a Júdás, ki ez az áruló?” – teszi fel a kérdést Dietrich BONHOEFFER egyik, Júdásról szóló nagypénteki prédikációjában (2003, 196. o.). Ma is, ha Júdás nevét meghalljuk, az első szó, amelyet tár-sítunk hozzá: áruló. Ő volt az az ember, aki pénzért halálra adta Jézust. Ez a dolgozat azonban arra szeretné felhívni a figyelmet, hogy Júdás személye és története sokkal több volt, mint egyetlen cselekedet. Ő Jézus tanítványa volt. Jézus úgy hívta el a tizenkettőt, hogy előtte végigimádkozott egy éjszakát. *„Történt azokban a napokban, hogy kiment a hegyre imádkozni, és Istenhez imádkozva virasztotta át az éjszakát. Amikor megvirradt, odahívta tanítványait, és kiválasztott közülük tizenkettőt, akiket apostoloknak is nevezett.”* (Lk 6,12–13) Az itt felsoroltak között szerepel Júdás Iskáriótes is. Az ő tanítványi elhívása, sőt apostolnak nyilvánítása Lukács szerint a meghallgatott imádság eredménye.

Evangéliumi hagyomány – exegetikai súlypontok

Márk evangéliuma rendre nem azt írja Júdásról, hogy elárulta Jézust, hanem hogy „átadta” (παραδίδωμι) őt.¹ Fontos azonban az is, hogy Márk Júdást mindvégig a tizenkettő egyikeként nevezi meg. Ebből a szempontból jelentős az utolsó vacsora Júdás nevét nem említő mozzanata (Mk 14,20), amely megfogalmazás nem életszerű, mivel természetesebb volna Jézus szájából azt hallani, hogy „egy a tizenkettőből” (εἷς τῶν δώδεκα), amikor a tanítványokhoz beszél. Márknál az is figyelemre méltó, hogy nemcsak Júdás, hanem mind a tizenkettő Jézussal együtt mártogat a tálba. A gyanú árnyéka valamennyi tanítványra rávetül! Így sem az olvasó, sem a többi tanítvány nem tudja, hogy kiről is van szó (GNILKA 2000, 762. o.). Dramaturgiaiilag tehát Márk rendkívül izgalmas módon nyitva hagyja a kérdést, és azt sugallja, hogy bármelyik tanítvány Jézus árulója, átadója lehet. A márki gyülekezetet ez arra figyelmezteti, hogy a bukás veszélye kivétel nélkül mindenkit fenyeget, még a közösség rendszeresen úrvacsorával élő tagjait is. Márk evangéliumában jelentős még a csók motívuma is, amely nem különös jeladasként értendő, hanem a gyülekezetben kialakult hagyomány ápolásaként (DIECKMANN 1991, 255. o.).² Ez az ábrázolás is figyelmezteti a mindenkori gyülekezetet arra, hogy senki sem lehet biztos a dolgában: még egy tanítvány is potenciális áruló lehet, ő is elbukhat (BAUMBACH 1963, 96. o.; DÓKA 1996, 304. o.). Ebben az evangéliumban feltűnő, hogy Jézus perének leírásában egyáltalán nem történik utalás Júdásra. Valószínű, hogy Márk nem elvetemült árulóként, hanem egy tragikus szerep viselőjeként akarja bemutatni Júdást. Úgy tűnik, hogy teljesen hiányzik Júdás tettének motivációja. A legrégebbi kanonikus evangéliumban tehát Júdás meglehetősen színtelen figura, akire még nem rakódott rá semmiféle dehumanizáló és ördögi réteg.

Máté lényegében átveszi Márk Júdással kapcsolatos anyagát, azonban néhány ponton új hangsúlyt ad az elbeszéléseknek. A Mt 26,14–16 szakaszban, akárcsak Mk 14,10-ben Júdás az árulás szándékával keresi fel a főpapokat. Itt Júdás kérdezi meg tőlük, hogy mit adnának neki: „...a tanítvány áruba

¹ Vö. Mk 14,10; Mk 14,11; Mk 14,18; Mk14,21; Mk 14,42; Mk 14,44.

² Vö. Róm 16,16; 1Kor 16,20; 2Kor 13,12; 1Thessz 5,26; 1Pt 5,14.

bocsátja mesterét...” (SPINETOLI 1998, 700. o.). Ennek alapján azonnal megállapíthatjuk, hogy Márk szövegéhez képest Máté sötétebb színekkel festi meg Júdás alakját: azt sugallja, hogy az anyagi haszonszerzés vezérelte, és a kapzsiság bélyegét üti Júdásra. Az utolsó vacsorán Máté ugyancsak a márki hagyományt kiegészítve közli az árulóra vonatkozó kérdést. Az igazi mátéi csavar az, hogy Júdás egymaga kérdez rá arra, amit korábban a tanítványok együtt tudakoltak meg. Júdás öngyilkosságával kapcsolatban GRUNDMANN felhívja a figyelmet arra a korabeli törvényre, amely kimondja, hogy a hamis vádló olyan büntetést érdemel, amellyel az ő vádjai nyomán valakit sújtottak (1968, 550. o.). Júdás az ítéletet maga hajtja végre. A szakasz vizsgálata során kitűnik, hogy Máté igazi érdeklődése nem annyira Júdásra, mint inkább a főpapokra irányul. Őket a harminc ezüst sorsa jobban foglalkoztatta, mint Júdásé, aki a bűnével így egyedül marad, és ez az életébe kerül (GOLDSCHMIDT-LIMBECK 1976, 72. o.). Összegezve elmondhatjuk, hogy Máté többnyire hűségesen kezeli a márki hagyományt. Ugyanakkor néhány könnyednek tűnő ecsetvonással újabb színekkel árnyalja Júdás portréját. Szemléletének és ecsetkezelésének az a következménye, hogy Márkéhoz képest sötétebb tónusú az ő Júdás-képe.

Lukács az egyetlen, aki Júdást ténylegesen árulónak (προδοτης) nevezi (6,16), ami olyan személyre utal, aki gondolataiban, érzéseiben már átadta a másikat ellenségei kezébe (BALÁZS 1998, 504. o.). Lukács Júdás megszállottságával indokolja a főpapokkal való kapcsolatfelvételt, amelyről a másik két szinoptikusnál nem hallunk: „...a Sátán pedig bement Júdásba.” (Lk 22,3) Lukácsnál megjelennek ugyanis a dualisztikus világkép bizonyos elemei: Isten és a sátán között kozmikus küzdelem zajlik. Ebben az összefüggésben Júdás az az ember, akinek tanítványi életét birtokba veszi a tisztátalan lélek. Lukács nagyon markánsan azt vallja, hogy egy tanítvány Isten és a sátán kozmikus harca következtében könnyen átkerülhet az istenellenes hatalom szolgálatába. Mindez beleillik Lukács szemléletébe: mind Jézus, mind a tanítványok ki vannak téve a sátán támadásainak. Júdás halálának is ez lesz a legfőbb oka: valaki, aki „közénk”, a tanítványi körbe tartozott (ApCsel 1,18), átáll a másik oldalra, és vezetője lesz azoknak, akik elfogják Jézust.

János evangéliumában egyértelműen folytatódik és kiteljesedik az a tendencia, amely egyre negatívabban állítja be Júdást. Nemcsak az egyes jelenetek súlypontja változik meg, hanem már a könyv egészét uralja az a szemlélet, hogy Júdás kezdetől fogva romlott volt (Jn 60,71), és Jézus feladása természetes módon következett a természetéből. Júdás árulásának János nemcsak a passiótörténet során, hanem már könyve első harmadában hangot ad (BOLYKI 2001, 199. o.). Ebben az evangéliumban fontos a 13,1-től 30-ig tartó szakasz, amelynek egyik rendezőelve az inklúzió: a perikópa Júdással kezdődik (Jn 13,2), és vele is végződik (13,20). Jézus valamennyi tanítványa lábát megmossa. Ez a jelképes cselekedet Júdásra is irányul, és a szótériológiai értelme a 13,8-ban mutatkozik meg: akinek Jézus megmossa a lábát, az kapcsolatba kerül vele (uo. 344. o.). Ennek alapján tehát Júdás is „részesedhetne” Jézusban, ám a következmények azt mutatják, hogy rá ez mégsem érvényes. Ezért látja szükségesnek az evangélista, hogy 13,11-ben Júdást a szabályt erősítő kivételként mintegy kivonja e közösség hatálya alól: „Nem vagytok mindnyájan tiszták.” Jézus tudja, hogy ki fogja elárulni őt. Hasonló módon emeli ki a közösségből Júdást a 13,18a: „Nem mindnyájatokról szólok...” Sőt a folytatásban Zsolt 41,10-nek az asztalközösség árulásszerű felbontásáról szóló igéjét profetikusan idézi is az árulóval kapcsolatban: „Aki az én kenyéremet eszi, az emelte fel ellenem a sarkát.” A képies beszéd után pedig nyíltan is kimondja: valaki el fogja árulni őt (13,21). Péter és a szeretett tanítvány érdeklődésére egyértelművé teszi, kire gondol, hiszen Júdásnak nyújtja át a falatot (13,26). Ez az a pillanat, amikor belemegy Júdásba a sátán (13,27). Jézus sürgeti tanítványát, hogy hamar hajtja végre tettét (13,27). Amikor aztán Júdás kimegy a teremből, az evangélista lakonikus tömörséggel és jelképszerűen megállapítja: „...éjszaka volt.” (13,30) Ez az Istentől elforduló világ igen érzékletes megjelölése.

A hatástörténet fogságában

Júdásnak ezer arcával találkozunk, amikor gyűlölt, démonizált, átok alatt lévő, determinált, megalkuvó, velejéig romlott, lázadó személyisége kerül elénk a hatástörténetben, majd másutt a magányos, a peremre szorult, az örök vándor, a forradalmár entuziaszta, a tragikus hős és áldozat volta rendíti meg minket. Elutasítottság és tragikum. Ez a kettősség mint hermeneutikai esszencia tartja Júdás alakját az emberi fantázia folyamatos érdeklődésének terében. A hatástörténetben azonban visszatérő motívumként jelenik meg Júdásnak a zsidósággal való gyakori azonosítása, amely az évszázadok során sajnálatos módon antijudaista, sőt antiszemita érzületeket is keltett. Önmagukat kereszténynek tartó emberek Júdásra hárítják a felelősséget Jézus haláláért.

A hatástörténetet szemlélve a teológiai irodalom és az ige hirdetések vonatkozásában, valamint az ezekhez kapcsolódó művészi ábrázolásokon alapvetően az a dramaturgiai felismerés is meghatározó volt, hogy egy hőssel – Jézussal – szemben szükség van egy antihősre. Ezáltal egyrészt drámai feszültség alakul ki a szereplők között, másrészt lehetőség kínálkozik moralizáló tanítás közlésére: milyen magatartástól kell a keresztény embernek óvakodnia. Júdásnak mint „elrettentő példának” az efféle didaktikus bemutatása uralta a teológiai és művészeti ábrázolásokat a legutóbbi időkig, hiszen a júdási magatartás mind a mai napig az árulás, a beségítés metaforája lett.

A prédikációs gyakorlat (vö. FENSKE–MARTIN 1999, 127. o.), amely tovább színezte a „folyamatos sikkasztásra” tett evangéliumi utalást (Jn 12,6), valamint ennek nyomán az az ikonográfiai szabállyá merevedett nézet, hogy Júdást kezében pénzeszacskóval „kellett” ábrázolni, általánossá tette a vélekedést, hogy az ő sorsára jutnak mindazok, akik nem tisztakezűek. A képzőművészet meglehetősen erőteljesen jeleníti meg a Júdás-lélek és a Júdás-sors determinált összetartozását. A didaktikus szándékból adódó ábrázolások valójában Jézus ellentételezéseként kapnak igazán értelmet. Minél elrettentőbbnek tűnik a rossz, annál erőteljesebben látszik a jó. Minél sötétebb az egyik, annál világosabb a másik. Szellemesen írja Matthias KRIEG és Gabrielle ZANGGER-DERRON, hogy „a Júdás nevű »kontasztanyag« segítségével még tisztábban ragyogott a Szent aurája” (1996, 5. o.).

Azt, hogy Jézus és Júdás két testvér, teológiai és történeti megközelítésben semmiképpen sem lehet állítani. Mindazonáltal irodalmi és művészeti megközelítésben, metaforikus értelemben helye lehet ennek a gondolatnak. Ezeknek a feldolgozásoknak a nézőpontja talán megdöbben minket, talán meg is botránkoztat. Jézus fikcionális példázata a két tékozló fiúról (Lk 15,11–32) is éppen eléggé megbotránkoztató, ugyanakkor igaz. A művészet és az irodalom veszi magának a bátorságot, hogy elgondolkodjon arról, hogy Júdás maga is áldozat lehet, vagy hogy komolyan elismerje Júdás szerepét az üdv történetben.

Elveszett tanítvány

Amit a szépirodalom és a képzőművészet a maga művészi szabadságával ki tud fejezni, az idővel megjelenik a teológiai gondolkodásban is. Helmut GOLLWITZER így fogalmazott: „...a modern teológiai szakirodalom lemond arról, hogy örök kárhozatról beszéljen Júdás kapcsán, mégpedig abból a belátásból fakadóan, hogy a kegyelem hatalma nagyobb a bűn hatalmánál.” (1979, 283. o.)

Vajon valóban elveszett tanítvány Júdás? Olyan értelemben feltétlenül, hogy sorsa történetileg tisztázatlan marad. Nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy az újszövetségi hagyomány korántsem egységes Júdás életének végével kapcsolatban. Megkockáztathatjuk azt a hipotézist, hogy Pál, Márk

és János azért hallgat róla, Máté és Lukács beszámolója pedig azért mutat lényeges különbséget, valamint Papiasz azért közöl egy megint csak egészen eltérő beszámolót, mert az ősegyház maga sem tudta pontosan, mi történt Júdással nagypéntek után. Júdás egyszerűen elveszett a tanúk látóköréből. Júdás azonban a többi tanítványhoz hasonlóan megérdemli a későbbi korok elfogulatlan figyelmét. A bibliai szövegek figyelmes vizsgálata adott esetben a tendenciózusan torzító értelmezésektől való elszakadást is eredményezheti.

Jn 17,12-ben az evangélista immár harmadik alkalommal különbözteti meg tudatosan Júdást a többi tanítványtól (KLAUCK 1987, 86–87. o.). A ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας értelmezése és fordítása valóban kulcsfontosságú, hiszen az ἀπόλλυμι gyök kétszer is szerepel a 17,12-ben. Exegetikai eredményként azt fogalmazhatjuk meg, hogy a 17,12 utalása kétségkívül Júdásra vonatkozik, ám nem a kárhozattal kapcsolatban. 10,10-hez visszacsatolva a jó pásztor munkáját és a nyáj biztonságát veszélyeztető tolvaj metaforájával találkozunk. A főpapi ima azonban többet mond Júdásról, mint a 10. fejezet jó pásztorról szóló beszéde. Miközben a „veszedelem fia” – tolvajként – másokat akart elveszejteni, ő maga vált elveszetté. Jézus szerette volna őt is megtartani és megőrizni, ám törekvése nem járt sikerrel. Fontos azonban azt is megjegyeznünk, hogy a Jn 17,12-ben szereplő ἀπώλεια főnevet a legtöbb szótár szintén az ἀπόλλυμι igével hozza kapcsolatba (VARGA 1992, 100. o.), amelynek azonban 'elvesz' jelentése is van (BAUR 1988, 190–191. o.; VARGA 1992, 87–88. o.). Ezért nevezhetjük Júdást „az elveszett tanítványnak” (WENGST 2001, 184. o.). Elveszettsége emberileg azt jelenti, hogy kirekesztette magát a közösségből (DIECKMANN 1991, 255. o.).

Júdás tehát Jézus elveszett tanítványa. Isten titka, hogy rá is érvényes-e Jézusnak az a szava: „... az Emberfia azért jött, hogy megkeresse és megtartsa az elveszettet.” (Lk 19,10) Vagy éppen az, amit a tékozló fiúra mond, hogy „elveszett és megtaláltatott” (Lk 15,24). Ebben a példázatban tehát szintén egy elveszetről van szó, aki azonban megtaláltatott. Egy halottról, aki feltámadott. Reményként Júdással kapcsolatban is megfogalmazhatjuk: lehet, hogy ő is ilyen tékozló fiú? Nem tudjuk biztosan, hogy hazakerült-e az atyai házba. Bizony megtörténhetett, hogy a jó pásztor vállára vette, mint az elveszett bárányt. Jézus programjában – így az Atya üdvtervében – Júdás nem kisebb és nem kevesebb, mint Péter, János vagy a többiek. Személyét azonban idővel a gyűlölet és az előítélet mind ellenszivesebbnek festette át, olyannyira, hogy a „történeti Júdás” alakjából már alig látszik valami. Júdást ezektől a ráarakódott rétegektől szükséges megszabadítani. A hatástörténeti Júdás alakja inkább már csak egy szerep maradt, amely felváltotta az eredeti hús-vér embert, akit a recepciótörténet végleg eltakar a szemünk elől. Végérvényesen elveszett-e Júdás? Lehetett-e Júdásnak reménye? Mennyiben elveszett tanítvány ő?

Felhasznált és ajánlott irodalom

- BALÁZS Károly 1998. *Újszövetségi szómutató szótár*. Logos Kiadó, Budapest.
- BAUER, Walter (szerk.) 1971. *Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*. Walter de Gruyter, Berlin – New York.
- BAUMBACH, Günther 1963. *Das Verständnis des Bösen in den synoptischen Evangelien*. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin. (Theologische Arbeiten 19.)
- BOLYKI János 2001. „Igaz tanúvallomás”. *Kommentár János evangéliumához*. Osiris Kiadó, Budapest.
- BONHOEFFER, Dietrich 2003. Júdás. Ford. Lőrincz István. *Igehirdető*, XVII. évf. 4. sz. 194–196. o.

- DIECKMANN, Bernhard 1991. *Judas als Sündenbock. Eine verhängnisvolle Geschichte von Angst und Vergeltung*. Kösel, München.
- DÓKA Zoltán 1996. *Márk evangéliuma*. Ordass Lajos Baráti Kör, Budapest.
- FABINY Tamás 2023. *Júdás, az elveszett tanítvány*. Luther Kiadó, Budapest. (Credo könyvek 3.)
- FENSKE, Wolfgang – MARTIN, Birgit 1999. *Brauchte Gott den Verräter? Die Gestalt des Judas in Theologie, Unterricht und Gottesdienst*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- GNILKA, Joachim 2000. *Márk*. Ford. Turay Alfréd. Agapé Kiadó, Szeged.
- GOLDSCHMIDT, Hermann Levin – LIMBECK, Meinrad 1976. *Heilvoller Verrat? Judas im Neuen Testament*. Katholisches Bibelwerk, Stuttgart.
- GOLLWITZER, Helmut 1979. Gute Botschaft für Judas Ischarioth. In: uó: *Krummes Holz – aufrechter Gang. Zur Frage nach dem Sinn des Lebens*. Chr. Kaiser, München. 271–296. o.
- GRUNDMANN, Walter 1968. *Das Evangelium nach Lukas*. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin. (Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament 3.)
- JENS, Walter 2003. *A Júdás-ügy*. Ford. Kerényi Gábor. Ulpius-ház Kiadó, Budapest.
- KLAUCK, Hans-Josef 1987. *Judas – ein Jünger des Herrn*. Herder, Freiburg. (Quaestiones disputatae 111.)
- KRIEG, Matthias – ZANGGER-DERRON, Gabrielle (szerk.) 1996. *Judas. Ein literarisch-theologisches Lesebuch*. Theologischer Verlag, Zürich.
- MACCOBY, Hyam 1992. *Judas Iscariot and the Myth of Jewish Evil*. Free, New York.
- MEISER, Martin 2021. *A Karióti Júdás. Egy közülünk*. Ford. Gercsi Kálmán. JATEPress, Szeged.
- SPINETOLI, Ortensio da 1998. *Máté. Az egyház evangéliuma*. Ford. Turay Alfréd. Agapé Kiadó, Szeged.
- VARGA Zsigmond J. 1992. *Újszövetségi görög–magyar szótár*. Református Zsinati Iroda, Budapest.
- WENGST, Klaus 2001. *Das Johannesevangelium*. 1–2. köt. Kohlhammer, Stuttgart–Berlin–Köln.

Az apologéták mestersége

Tévtanítások kívül és belül

■ KORÁNYI ANDRÁS

Az apologia klasszikus jelentése szerint védőbeszédet vagy védőiratot, általános használatban „hitvédelmet” jelöl. A kétezres éves egyháztörténelem során értéke kezdettől fogva nőttön nőtt, mivel a keresztyenyekre – Jézus nyomában – fokozott nyomás nehezült. Ezt maga Jézus is bejelentette az apostoloknak a búcsúbeszédeiben: „Emlékezzetek arra az ígére, amelyet én mondtam nektek: Nem nagyobb a szolga az uránál. Ha engem üldöztek, titeket is üldözni fognak, ha az én ígémet megtartották, a titeket is meg fogják tartani.” (Jn 15,20) Ez a jézusi mondat önmagában is megadja az apologetika szélesebb kereteit: az Úr nyomában járó keresztyenyek látják és megélik az ige kritikus helyzetét e világban, és hordozzák nemcsak a konfrontáció és az elutasítás szorítását, hanem a befogadás és a gyümölcstermés jó reménységét is. A kritikus helyzet tehát nem statikus kritikai helyzetet jelent az ige és a világ között, hanem azt a döntési krízist, amely az evangéliumnak mint a világ teremtésének, fenntartásának és megváltásának az anyanyelvéből áll elő a világban, amikor az megszólal, és választási, változtatási helyzetet idéz elő. Ebből következően az apologia nem az Isten országából „kölszönzött” eszköz e világi ügyekre, hanem a kettő – a világ és az Isten országa – dinamikus kapcsolatából megszülető, „élő és ható ige”.

Kortárs hitvédelem alatt többnyire olyan hangsúllyal megfogalmazott szövegeket preferálunk, amelyekből a keresztény tanúságtétel mai feszültségeiben a „mit” és a „hogyan” szellemében megfogalmazott kérdésekre találunk útmutatást. (Korunkat tükrözi ebben az összefüggésben a mesterséges intelligencia térhódítása is, amely elsősorban erre a két kérdésre tud a világon rendelkezésre álló információhalmazból statisztikai mennyiség alapján többségi vélekedéseket, gyakorlatot leszűrni – mit és hogyan szoktak megoldani –, de mélyebb minőségi elemzésre nem alkalmas olyan kérdések mentén, amelyek például a miértre is választ tudnának adni.) A „mit” és „hogyan” kérdésfeltevésből nemcsak az a bonyodalom származik, hogy e két szempont egymást nemcsak kiegészítheti, hanem éppen egymás ellen is kijátszható – gondoljunk csak „az igazságot szeretetben” bibliai elvárásának a belső feszültségére, és a mai „hitvitákban” – elég abszurd módon – ellentétig fokozott beállítására. Ezen is messze túlmutat azonban, hogy az apológia más kérdésektől is döntő mértékben függ: Mikor? Milyen összefüggésben? (Érdekes, hogy ezek sokkal több fejtörést és imádságos küzdelmet okoztak az elmúlt évezredekben is, mint a miértek – hiszen a miért akár a *mi okból*, akár a *mi végett* értelmében ehhez képest viszonylag egyértelműen megválaszolható volt az apologetikában. Bár a feszültséget az Isten országa evangéliumának a megjelenése idézi elő, maga a feszültség nem az Isten országa, hanem e világ „kontextusában”, értelmezési és alkalmazási rendszerében áll elő.)

A következőkben az egyháztörténelem különböző korszakaiból ránk maradt tanulságokból fogunk csemegézni – a teljesség (kilátástalan) igénye nélkül.

Az apológia műfaja lényegében egyidős a kereszténységgel, az ős- és óegyházban bontakozott ki először. Ezen nincs mit csodálkoznunk, hiszen az evangélium útja e világ határvonalainak folyamatos átlépésén és az ezzel járó feszültségeken keresztül vezetett. Maguk az evangéliumok is arról tudósítanak, hogy Jézus következetesen lépett át szociális, kulturális, politikai, sőt vallási kereteket is földi tevékenysége során. Az Isten országa valóságával változásra, megújulásra, megtérésre hívta és ösztönözte az egész teremtett világot, mindenekelőtt az embereket. (Bár sokszor hangoztatjuk, hogy Jézus ezzel egyben „provokálta” is a világot, a provokáció nem a meghirdetésben, hanem az e világgal való találkozásban – ebben az értelemben e világból – jött létre.) Az apostolok korától kezdve ez a feszültség gyűrűzött tovább a „minden népnek” tanított evangéliummal, amikor egyik nyelvből a másikba, azaz egyik kulturális kontextusból a másikba kellett átfordítani, jobban mondva megfeleltetni a bibliai tartalmakat anélkül, hogy az evangéliumban kárt tennének. Már az apostolok anyanyelvéről a görögre való áttérés is hajmeresztő kihívás volt, a görög szövegek továbbfordításai pedig mind a mai napig kockázatos vállalkozások abban a tekintetben, hogy például a nyelvek és a kultúrák eltérő fogalmi rendszerei közötti átállásban ne csorbuljon, illetve legalább lényegében ne sérüljön az evangélium tartalma. Itt érkezünk meg az első, nagy horderejű megállapításhoz: *az evangélium sértetlenségre törekvő átadásának alapvető apologetikai feltétele – a hitbéli elkötelezettségen túl – hatalmas intellektuális felkészültséget követel meg mind mennyiségi, mind minőségi értelemben.*

Az ókori apologéták társadalmi és politikai értelemben is hatalmas kihívásokra igyekeztek választ adni. A Jézus-eseményt pozicionálniuk kellett a megjelenő ellenállások összefüggéseiben: az ószövetségi zsidósághoz való viszony tisztázásában, a görög-hellén bölcsélet megsemmisítő erejű kritikájával szemben, a Római Birodalom kulturális és társadalmi közösségépítő rendszerének (el)nyomása alatt, a szinkretista vallásfilozófiai eszmék – gnoszticizmus – belső támadása elleni élet-halál harcban. (S akkor még csak a Római Birodalom adta keretek közötti nagy kihívásokat vettük számba, a birodalmon kívüli kereszténységnek éppen a kereteken kívülségéből, de mégis oda kötő gyökereiből következő speciális küzdelmeit nem.) Ez a monumentális apologetikus munka egy kiemel-

kedő jelentőségű jellegzetességet mutat: az apológia jellemzője nem az egyoldalú elutasítás és kritika lett, hanem a meggyőzés és tanítás nyitott, olykor merészen előrenyomuló kifejtése is. Ebben nem riadtak vissza attól sem, hogy „mindenkivel a saját pályáján játsszanak”, azaz bátran merítettek azokból a kulturális, vallási vagy jogi-politikai gondolatokból, amelyekben „az evangélium vetőmagjait” vélték felfedezni a kritikát megfogalmazó és gyakorló ellenfelek saját rendszereiben. Az ebből következő dilemmát, hogy mélységében szabad-e megismerni és alkalmazni a pogány gondolatokat az apológia során, egyszerre látták pozitív és negatív színben: egyfelől elkerülhetetlen, hogy a keresztények is megismerjék ezeket az alternatív kultúrákat (gondoljunk csak arra, hogy az ókori iskola törzsanyaga pogány szerzőkre épült!), másfelől világosan szem előtt kell tartani azt, hogy Jézus evangéliuma a kinyilatkoztatott igazság. Baszileiosz egyházatyja érzékletes mondásával: a keresztények úgy élnek a világban, ahogyan a méhek gyűjtögetnek a virágos réten – tudva, hogy mely virágok porát gyűjtsék be, s melyekét ne.

Evangélikus forrásainkhoz térve újabb fontos hangsúlyokat találunk a hitvédő, hitvalló tevékenység és irodalom esetében. Ennek a háttérben a viszonyulási pont a középkorban kialakult keresztény civilizációs világrend, amelynek szerves része volt a *Corpus iuris canonici*, az élet minden területére kiható egyházi törvénykönyv gyűjteménye. (Luther az 1520-as pápai átokbulla kiadása után látványosan szakított ezzel a renddel, amikor a kiközösítésre válaszul elégette ezt a gyűjteményt.) Az inkvizíció működése a legmegfelelőbb példa annak szemléltetésére, hogy ez hogyan érvényesült. Az inkvizíció intézményét azzal a céllal hozták létre, hogy egyházi hatóságként szakértői vizsgálatokat folytasson le minden olyan esetben, amikor felmerült a tévtanítás (herezis) gyanúja. Maga az eljárás tehát hittani és egyházi jogi jellegű volt, a megállapításai azonban a legmesszebbmenő következményekkel jártak az egyházból és az üdvösségből való kirekesztettség megállapításán túl társadalmi és politikai-jogi területen is, ami végső soron teljes egzisztenciális megsemmisítéshez is vezethetett. Amikor reformátoraink hitvalló és hitvédő munkájukat végezték, akkor ezt a világos egyházi és világi működési rendet is ott kell látnunk a háttérben. (Az 1521-es wormszi birodalmi gyűlésen lezajlott események, valamint az 1530-as ágostai vallástétel történelmi körülményei sem értékelhetők reálisan ennek ismerete nélkül.)

Az evangélikus reformátori apológia döntő pontja lett a „mikor?” kérdésre adott válasz: a hitvallási helyzet (status confessionis) beállása. Ezt a „beállást” lelkiismeretes és akár tépelődő mérlegelés előzi meg, viszont határozott és következetes kiállás lehet csak a következménye. A *status confessionis* részletes elemzésének az igénye nélkül is megállapítható, hogy alapvető kritériumai a reformátori hitvalló helyzetek és írott hitvallások alapján is körvonalazhatóak. A Wormsban elhangzott lutheri sarokpontot – „a lelkiismeretem az Isten igéjének a foglya” – nemhogy szűkíti, hanem még inkább egyértelműsíti az általa szabott kettős feltétel a Szentírás és a józan ész (együttes) cáfoló ereje vonatkozásában. A reformátori hitvallás tehát mindenekelőtt arra irányult, hogy az apológia klasszikus helyzetfelismerésével, tanúságtételi célkitűzésével összhangban helyreállítsa az Isten országának evangéliuma és az e világ találkozásában előálló feszültséget, amelyben az élő és Úr Krisztus viszonyát tisztázni kell az egyházra vonatkozóan. (Ezért kap kiemelten megsemmisítő kritikát a reformátori korban az a megfogalmazás, hogy a mindenkor római püspök Krisztus földi helytartója lenne – mintha a pápa a távol levő Krisztus helyettesítésére kapott volna felhatalmazást, ahogyan ezt Luther keserűen megjegyezte.) Ennek a tisztázásnak a valódi tétje az volt, hogy az egyház semmilyen – szervezeti, jogi vagy vallási – struktúrában sem eliminálhatja a Megváltó e világnak címzett evangéliumi megszólítását az Isten országa – azaz az Isten uralma – jelenlétéről, amit mindenekelőtt a

Szentírásban megőrzött evangéliumok hirdetnek a számunkra. Az *Ágostai hitvallás*nak az evangéliumról, a szentségekről, az egyházzal stb. szóló tanítása csak ezen az apologetikai látásmódon keresztül értelmezhető korrekt módon.

Egyháztörténeti örökségünk eddig tárgyalt kritériumai mind eligazodási pontokká váltak a 20–21. század egyházat érő kihívásai között. A megelőző évszázadok missziói tevékenysége nyomában megszületett világegyház a kontextusok sokszínűségében élő valóság – ezek a kultúrákon és vallási határokon átívelő jelenségek sokkal meghatározóbbá váltak az ökumené mai újrafogalmazásában, mint a korábbi – és a nyugati világban történeti örökségként még velünk élő, identitásformáló – felekezeti szétszakadozottság. A kontextuális teológiai irányzatok egy, az ókori egyházra jellemző apologetikus helyzetet idéznek vissza, amelyben egyszerre van szükség az apologeták által felvonultatott nyelvi, kulturális és vallási ismeretszerzés iránti nyitottságra és erőfeszítésre és az evangéliumokban rögzített, egyetemes érvényű krisztusi igazságkinyilatkoztatás iránti hűségre az Isten országa jelenlétének a hirdetésében. A globális kereszténység egységének vizsgálatában közelítünk ahhoz a kritikus ponthoz, hogy a világ különböző pontjain élő keresztények tudnak-e közös hittartalmat megjelenítő hitvallást tenni – ebben kézenfekvő kiindulási pont lehetne például a bibliai kereszténység első nagy hitvalló felismerése: „Krisztus Úr”. A kortárs kontextuális teológiáknak az a sajátossága, hogy a teológia szélesebb összefüggéseiből leszűkített egyedi szempontok, hangsúlyok alapján kiválasztott bibliai témakörökre, kiragadott versekre és gondolatokra alapozva egyre zártabb teológiai rendszereket építenek ki és egyben szigetelnek el egymástól, manapság a világ minden pontján megfigyelhető jelenség. Ezeknek az irányzatoknak az egymáshoz való viszonyában megmutatkozó, elzárkózó és beszűkült vonásain inkább csak ront, mint enyhít, ha követőik és művelőik abszolutizálni és más kontextusokra kiterjeszteni – azaz másokra rákényszeríteni és velük szemben érvényesíteni – akarják ezeket, ahogyan ez megfigyelhető a mai nyugati kultúrkör irányából éppúgy, mint más világrészekben. Rögzítenünk kell tehát, hogy a keresztény apológia azon alapvetése, hogy szükséges a kinyilatkoztatáson alapuló hitvallás egyetemes (ökumenikus) megőrzése, ma szorongatóan érvényes.

A mai apologetikai kihívások is igen változatosak: megtalálhatjuk a szinkretista és vallásfilozófiai (spekulatív) eredetű jelenségeket éppúgy, mint a keresztény életvitel körüli – ugyancsak hagyományos – vitatémákat. A kontextuális irányzatok viszont globális keretek közé emelték a más kultúrákra és vallásokra adandó keresztény reflexió szükségességét. Az elmúlt évszázad azonban mindenekelőtt abban nyitott új korszakot, hogy különféle színezetű, ám egybehangzóan egyház- és vallásellenes ideológiák és világnézetek váltak – korábban elképzelhetetlenül koncentrált és rendszerszinten szervezett, uralkodó formában – meghatározó tényezővé a világban, ráadásul újabb és újabb hullámokban kizárólagosságot kényszerítő, totalitárius törekvésekkel. Ezek esetében is igaz a régi felismerés: az evangélium és a világ közötti feszültség az ideológiai kontextusban keletkezik, azaz a totalitarizmus másféle meggyőződést vagy hitvallást nem toleráló, kategorikus elvárásai következtében. Ebből a feszültségből születik meg ismételten az az apologetikai imperatívusz, amelyet Dietrich Bonhoeffer – történetesen a nácizmussal szemben – fogalmazott meg, és minden totalitarizmusra törő ideológia összefüggésében relevánsan értelmezhető: csak a hívő engedelmes, és csak az engedelmes hisz. Ebben a meg-megújuló nyomásban továbbra is az apológia sokrétű felelőssége nehezedik a keresztény világközösségre: teljesíteni feladatát a Jézustól kapott küldetésben és az egyházat alkotó hívők közösségének az erősítésében.

Ajánlott irodalom

- ALISTER, McGrath 1997. *Híd. Új utak az apologetikában*. Ford. F. Nagy Piroska. Harmat Kiadó, Budapest.
- BÉRES Tamás 2008. Tudomány, teológia, mítosz In: uő – Kodácsy-Simon Eszter – Orosz Gábor Viktor (szerk.): *Krisztusra tekintve hittel és reménnyel. Ünnepi kötet Reuss András professzor 70. születésnapjára*. Luther Kiadó, Budapest. 77–92. o.
- BOLYKI János 1989. *Hit és tudomány*. Magyarországi Református Egyház Zsinati Iroda, Budapest.
- MARTINETTI, Giovanni 2001. *A mai hit észérvei*. Ford. Strijk András. Paulus Hungarus – Kairosz Kiadó, Martonvásár.
- VISKY Sándor Béla 2006. *Játék és alap. Teodicea-kísérletek a kortárs teológiában*. Koinónia, Kolozsvár.

Hitvallásaink szerepe az egyházban

Az Egyességi irat

■ REUSS ANDRÁS

Egy befejezetlen feladat

„Az pedig már humoros lenne, ha nem volna szomorú, hogy németül és latinul nem tudó lelkészek esküt tesznek a Formula Concordiae című hitvallásunkra is, amely ugyancsak nem olvasható magyarul.” (DÓKA 1989, 52. o.) Két emberöltővel ezelőtt, 1988-ban hangzott el ez a mondat, amikor Dóka Zoltán a Pest megyei lelkészi munkaközösségben teológiai kritikával elemezte hazai evangélikus egyháztörténetünk megelőző négy évtizedét. Ennek a kritikának is része volt abban, hogy elkészült és megjelent a magyar fordítás. Következhet az elolvasás és az olvasottak tudatos feldolgozása. A téma kitűzését mégse tekintjük csupán egy mulasztás kötelességszerű pótlásának. Inkább alkalomnak arra, hogy újra végiggondolhassuk Jézus Krisztusról szóló tanúságtételünket, amely egyszerre hivatásbeli kötelességünk és személyes hitünknek is tartalma. Egyetlen előadás és annak délelőtti megbeszélése kevés erre, viszont éppen ez a körülmény ajándékoz meg azzal a szabadsággal, hogy a leginkább járhatónak tűnő és kedvünkre való utat válasszuk a cél eléréséhez. Az *Egyességi irat* terjedelmét tekintve csupán néhány cikk bemutatása és megbeszélése jó irányba tett fontos lépés lehet.

A téma feldolgozásának fent említett szabadságát maga az *Egyességi irat* kínálja azzal, hogy a teológusoknak szánt terjedelmesebb részt (*Solida declaratio*) megelőzi a teológiában egyáltalán nem vagy kevésbé járatos fejedelmek részére készített kivonat (*Epitomé*), amely rövidebb ugyan, de tartalmi vonatkozásban lényegileg megegyezik vele. A kivihetőség érdekében a feladat leszűkíthető úgy, hogy csak az egyik vagy csak a másik résszel foglalkozunk, de igényes megoldás mindkettőre figyelni és az eltérő hangsúlyokat és érveket figyelembe venni.

Egységet az igaz tanításban

Az *Ágostai hitvallás* létrejötte utáni ötven évben a wittenbergi reformáció meghatározó alakjai nem professzori tisztük tekintélyével vagy közéleti befolyásukkal, hanem a Szentírásra alapozott érveikkel és szerteágazó tanítói tevékenységükkel fáradoztak azért, hogy az egyház megújításának mozgalma egységes maradjon. Értekezéseik, leveleik legtöbbször a háttérben élesen vagy halványan ott húzódik a tanításbeli egység kérdése. Hivatalt nem viselve is jól működő „intézményeknek” bizonyultak a reformátori egyház egységének megőrzésére. Különbözőségek és feszültségek Luther és Melanchthon között is mutatkoztak, ezeket azonban – amíg mindketten éltek – ők maguk tisztázták egymással, vagy elhordozták, de a feladat már súlyos próba elé állította az utódokat. Utánuk ugyanis nem voltak hasonló formátummal és karizmával megáldott vezetői a lutheri reformációnak. Nehezebbé vált a helyzet, amikor egyedül Melanchthonra hárult ennek egész terhe. Ráadásul nem lehetett már a reformációval szemben nemcsak értetlen, hanem ellenséges és okkal elmarasztalt római intézményekre sem hagyatkozni (KEVEHÁZI 1977). A következő nemzedék felelős tagjai helyesen ismerték fel, hogy az egységet és a tanítást egyrészt nem szabad egyéni önkénynek kiszolgáltatni, másrészt pedig új kérdésekre nem elegendő az atyák válaszeit ismételtetni. „Az ocsúdó római katolikus egyházzal szemben a reformáció pozitív eredményeit csak pontosan fogalmazott egyházi tanítással lehet megvédelmezni.” (SÓLYOM 1973, 32. o.) A haszna ennek pedig mindig kettős: „...óv, hogy a hitünk hetykeséggé ne váljék, és oktat a jóra.” (Uo. 33. o.)

Hosszú időre volt szükség, hogy a megváltozott helyzet teológusai felnőjenek a feladathoz. A Luther halálát (1546) követő három évtizedet, míg az *Egyességi iratot* át nem nyújtották Ágost választófejedelemnek (1577), a teológusok harmincéves háborújaként tartják számon (HARMATI 1977, 47. o.). Benyomást keltő és példás az az elszántság, kitartás és szellemi, valamint lelki erőfeszítés, amellyel a tiszta tanításért és a lutheri reformáció egységéért fáradoztak. Ezért tanulságos végigkövetni az *Egyességi irat* történetét, a végső dokumentumot megelőző fázisokban keletkezett iratokra figyelve: Andreae öt tételle (REUSS 2015, 361. o.), hat prédikációja (364. o.), *Sváb konkordia* (366. o.), *Sváb–alsó-szász konkordia* (367. o.), *Maulbronni irat* (369. o.), *Torgaui könyv* (370. o.), *Bergeni könyv* és végül az *Egyességi irat* maga (373. o.). Ha a történeti részletekbe nem akarunk belemenni, összefoglalhatjuk dióhéjban (BOHUS 1995).

Az egyes vitás kérdésekre tekintve tanulságos megfigyelés, hogy az *Egyességi irat* teológusai nem a feszültségek feloldásával, azaz eltüntetésével munkálták az egységet, hanem a feszültségek vállalásával. Az úrvacsoráról szóló tanítást tekintve például „a rómaiaknál a mennyei javak nyomják el a földi elemeket, viszont a reformátusoknál a földi elemek nyomják el a mennyei javakat” (LÖHE 1948, 77. o.). Ugyanígy Pelagius követői az isteni akaratot rövidítik meg, a predestináció tanának hirdetői pedig az emberi akaratot. Amire az *Egyességi irat* jut, az nem kompromisszum, nem kiegyenlítés, hanem a Tillich által használt kifejezéssel paradoxonnak mondható.

Hitvallás és hitvallási irat

A *Konkordiakönyv* tíz hitvallásunkat tartalmazza. Ez az állítás annyira közismert, hogy még a konfirmációi oktatásnak is része. Bár szembeötlő, mégis kevésbé tudatos ismeret, hogy ezek közül csak a három óegyházi hitvallás és az *Augustana* elnevezése tartalmazza a hitvallás szót. Szoros értelemben ugyanis ezek a *hitvallásaink*. Az *Apológia*, az *Ágostai hitvallás védőirata*; a *Schmalkaldeni cikkek*, a remélt zsinatra készült előkészítő irat; Melanchthon írása, az *Értekezés a pápa hatalmáról és elsőbb-*

ségéről ennek kiegészítése – ezeket inkább *hitvallási iratnak* kellene neveznünk. A *Kis kátét* és a *Nagy kátét* műfaji szempontból nézve ma oktatási segédanyagoknak mondanánk, de különösen a *Kis káté* megszövegezése szigorú értelemben is kielégítheti a hitvallás műfaji követelményeit.

Az *Egyességi irat* megértésében fontos körülmény, hogy az *Ágostai hitvallás* kijelentéseivel kapcsolatban felmerült vitákat szándékozott tisztázni. Nem kiegészíti azt, hanem tisztáz azóta felmerült kérdéseket. Helytálló megállapítás, hogy az *Egyességi irat* húzott világos határvonalat a lutheri és a kálvini reformáció követői között, ha hozzátesszük azt is, hogy ezek a viták nem a reformáció két nagy ága között zajlottak, hanem a lutheri tanokhoz ragaszkodó evangélikusok és a kálvini-helvét irány felé hajló evangélikusok között. Az irat cikkei felvázolják a vitahelyzetet, vallást tesznek a felismert igazságról, és elvetik az ezzel ellenkező tant (Status controversiae, Affirmativa, Negativa). Pontosan fogalmaznak, bőségesen hivatkoznak szentírási helyekre és egyházi atyákra, rajtuk kívül elsősorban Lutherre. Nem embereket ítélnek el, hanem téves tanításokat. Egészében véve teológiai vitákat, amely számat ad forrásairól, mértékéről, és érvelésében felhasználja a korabeli teológia eszköztárát. Amikor a későbbi nemzedékek szembeállítják akár az *Ágostai hitvallással*, akár Luther kátéival, nemritkán a lutheri ortodoxia felükerekedését és diadalát látják az iratban (FABINY 1980, 45. o.), vagy azt, hogy benne az igazság reformátori szeretete, „amely eredetileg életet formáló erőként hatott, teológiai formulákba hidegült” (PRÖHLE 1967, 30. o.). Nem nehéz belátni, hogy hosszú éveken át viták középpontjában lévő kérdésekre többek által közösen adott teológiai válasz nem lehet olyan személyes csengésű, mint egyetlen hitvallóé. Ennek ellenére érződik fordulatain a személyes érintettség is, mint például az úrvacsora kapcsán, hogy az „valóságosan életet és vigasztalást munkál igazán hívő és méltó vendégei szívében” (*Epitomé* VII, 17; KK 5: 67. o.), és hogy az „különösképpen a gyenge hitű, de bűnbánó keresztyének számára gyenge hitük vigasztalására és erősítésére szereztetett”. (*Epitomé* VII, 19; KK 5: 67. o.) Az *Epitomé* egyes cikkeinek pedig rendszeresen visszatérő, nemcsak hitvallásra emlékeztető, hanem komolyan gondolt fordulata: „Hisszük, tanítjuk és valljuk...”

Nemcsak mérték, hanem előzmény is a Szentírás

Az *Egyességi irat* még az egyes hitcikkek tárgyalása előtt mindkét részében határozottan leszögezi, hogy „egyedül a Szentírás az egyetlen bíró, szabály és zsinórmérték, amellyel [...] minden tanítást meg kell vizsgálnunk és meg kell ítélnünk” (*Epitomé*, Bevezetés 7; KK 5: 39. o.; lásd még SD Összefoglaló minta 9; KK 98. o.). Ez az elrendezés finom és egyértelmű utalás arra, hogy Isten ígését tekintik az örök igazság alapjának (KK 5: 99. o.) és a hit „tisza és hamisítatlan” forrásának (KK 5: 96. o.), nem pedig a hit részének, ami a néhány évtizeddel később, az ortodoxia szellemében születő – elsősorban a kálvini reformáció szellemében fogant – hitvallások jellemzője volt, amelyek a Szentírásról szóló tanítást a hitigazságok közé sorolták be.

A történeti vagy történetkritikai szempontok érvényesítését elvárni egy több száz évvel korábban keletkezett szöveg esetében anakronizmus, de felületes megállapításnak tekinthető az is, hogy az *Egyességi irat* „a Szentírást túlságosan dogmatikusan kezeli” (SELMECZI 1977). Természetesen nagy figyelmet szenteltek a bibliai szavaknak és kifejezéseknek, hiszen a viták abból adódtak, hogy némelyek ezeknek a szavaknak más értelmet tulajdonítottak, mint az *Ágostai hitvallás*. Nem állja meg a helyét az az állítás sem, hogy az *Egyességi irat* olyan szövegmagyarázat lenne, amely a betűkön és a szavakon lovagol, közben pedig elfelejtené a szóban forgó ügyet, a Krisztus-eseményt és az evangéliumot.

Teológiai pontosság

Valamely irányzatnak ortodoxként való megjelölése manapság implicit elmarasztalást hordoz magában. Ortodox ebben az értelemben valamely álláspontnak az a tulajdonsága, hogy az ellentétes vélemények közepette is kitart; hogy merev, mert más szempontokra nincs tekintettel; és nem törekszik mások részizagságának még csak megértésére sem. Az *Ágostai hitvallás* után ötven évvel nem azért volt szükség további érvekre, mintha a Melanchthon által megszüvegezett hitvallás nem lett volna elég világos vagy pontos. Elsősorban az úrvacsorai jelenlét értelmezésében azonban némelyek ugyanazokat a bibliai szavakat és kifejezéseket használták ugyan, de a helvétekhez közel álló értelemben. Márpedig nem lehet egyetértésről beszélni, ha ugyanazon szavak más értelemben kerülnek elő.

Sajnálatos módon aktív egyházi életet élő keresztyény testvéreink egy részének teológiai műveltsége nincs azon a szinten, hogy teológiai vitakérdések ismertetését és megválaszolását érdemben követni tudják. Az ilyenekre tekintettel, de a misszióban is inkább a tejjel való táplálás szükséges (1Kor 3,2), ezért szilárd alapja van az igehirdetők mentegetőzésének, hogy az *Egyességi irathoz* fogható kemény eledelt nem lehet a szószékre vinni. Mégis, akármilyen egyszerűen, elemi módon is hirdetjük Isten igéjét, az evangéliumot, ez az igehirdetői képesség pedig nagy lelki ajándék, de abban mint valami csírában mindig legyen benne a kiteljesedő, nagykorú hit lehetősége úgy, hogy később ne kényszerüljünk visszavonni és korrigálni.

Az Ágostai hitvallás megerősítése

Fontos momentuma az *Egyességi iratnak*, hogy kinyilvánítja: az 1530-ban az evangélikus rendek által elfogadott *Ágostai hitvallás*hoz változatlan formájában ragaszkodnak. Nem győzik eléggé hangsúlyozni, hogy nem áll szándékukban mást tanítást hirdetni, mint azt. Nem kis bátorságról tettek tanúságot, hogy ezen a ponton nem követték Melanchthont, aki az egység érdekében hajlott a hitvallás változtatására. A pusztá elutasításon túllépve ugyanakkor vették a fáradságot, és két cikkben is alaposan tisztázták, mit értenek a valóságos jelenléten (VII. és VIII. cikk). Mindebben hangsúlyosan támaszkodtak Lutherre, amint ezt a hosszú idézetek is tanúsítják, de egyértelműen háritották el az ő tanításával kapcsolatos félreértelmezéseket is. Személyes úrvacsorai életünkre, gyülekezeteink tanítására és természetesen a testvéregyházakkal folytatott párbeszédre is gondolva sűrűn szükséges, hogy ezeket a tisztázó megfontolásokat ismerjük, feldolgozzuk és elsajátítsuk.

Régi viták aktualitása

Az egykori vitahelyzeteket és kérdéseiket magunk elé idézni és másoknak elmagyarázni nem könnyű feladat. Ezeket lehet tudálékosan úgy tálalni, mint ráérő szobatudósoknak az egyszerű hívő számára érdektelen és érthetetlen eszmecseréjét. Talán így éli meg ezt, aki a teológiai képzés során vizsgájára készül. Pedig ezekkel a kérdésekkel szinte minden igehirdetésben foglalkozunk. Mi a bűn, és milyen viszonyban van teremtett voltunkkal (I. cikk)? Mennyiben vagyunk tetteinkben foglyok, és mennyiben szabadok (II. cikk)? Mit jelent az, hogy Isten előtt igazak vagyunk, és közben mégsem így élünk (III. cikk)? Ha egyedül kegyelemből vagyunk Istenéi, akkor van-e szerepe a jó cselekedeteknek (IV.

cikk)? Mit jelent Isten törvénye a világnak, mit jelent a hívőnek, aki már nem a törvény alatt él (V. cikk)? Hogyan értsük Krisztus valóságos úrvacsorai jelenlétét: Lelkileg? Fizikailag? (VI. cikk) Mit jelent a Krisztus úrvacsorai jelenlétéről szóló tanítás az ő isteni és emberi mivoltára nézve (VII. cikk)? Mire alapozhatjuk üdvösségünk bizonyosságát (XI. cikk)? És így tovább minden cikk kapcsán. Csupa elevenünkbe vágó téma. Az igehirdető feladata és szolgálatának a szépsége éppen az, hogy ezeket a fogalmakat és kérdéseket ismerve a teológiatörténet során felmerült buktatókat elkerüli, másokat is erre segít, de nem teológusok vitáival, hanem az élet igéjével szólítja meg hallgatóit.

Hivatkozott művek

- BOHUS Imre 1995. A Formula Concordiae keletkezése és jelentősége. *Keresztyén Igazság*, Új folyam 28. sz. 11–18. o.
- DÓKA Zoltán 1989. Summa summarum. *Keresztyén Igazság*, Új folyam 1–2. sz. 44–57. o.
- FABINY Tibor 1979. Négyszáz éves a Liber Concordiae. *Evangelikus Naptár 1980*, 44–46. o.
- HARMATI Béla 1976. 1577 – Formula Concordiae. *Evangelikus Naptár 1977*, 47–48. o.
- KEVEHÁZI László 1977. A négyszáz éves Formula Concordiae. *Lelkipásztor*, 52. évf. 10. sz. 606–609. o.
- Egyességi irat*. Ford. Bohus Imre. A fordítás lábjegyzeteit készítette és a kíséző tanulmányt írta Reuss András. Luther Kiadó, Budapest, 2015. (Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangelikus Egyház hitvallási iratai 5.)
- LÖHE, Vilmos [Wilhelm] 1948. *Három könyv az egyházzól*. Ford. Raffay Sándor. Fébé, Budapest.
- [PRÓHLE Károly:] Mi a reformáció? In: Káldy Zoltán (szerk.): *A reformáció öröksége és kötelezése*. Magyarországi Evangelikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1967. 11–33. o.
- REUSS András 2015. Lutheránus vallástétel Krisztus üdvözítő evangéliumáról. In: KK 5: 287–437. o.
- SELMECZI János 1977. Négyszáz éves az Egyességi Irat. *Evangelikus Élet*, 42. évf. 44. sz. október 30. [2. o.]
- SÓLYOM Jenő 1972. A vigasztalás és élet védelmében. 375 éves az Egyességi Irat magyar nyelven. *Evangelikus Naptár 1973*, 32–33. o.

Rend a lelkeszi szolgálatunkban

Liturgia, perikópa

■ HAFENSCHER KÁROLY

Rávezetés

Liturgiátörténettel foglalkozva hallom, hogy már a korai időkben kialakul a különböző liturgiacsaldok közt egy addigitól eltérő liturgiátípus. Mintha a 3–4. századi források tárnák elénk – a bizánci, az alexandriai, a gallikán, a káld, a mozarab stb. liturgiák mellett – az úgynevezett ad hoc liturgia megjelenését. Azóta él ez az „istentisztelet-típus”. Magukat lazának, szakértőnek, kötöttségektől szabadnak érző emberek spontán vagy tudatosan, újat hozva vagy a régít variálva átírják a liturgiát, megváltoztatják az istentisztelet menetrendjét, átrendezik az elemeit, kicserélik a funkciókat. Mások kedvük, kedvenc témájuk szerint vagy a nehéz textus feldolgozásának fáradságát és kínját elkerülen-

dő rendszeresen szabadon választanak igehirdetési alapigét, kiesve a az egyház egészének vérkeringéséből. Ahogy jön, ad hoc. Szabálytalanul, spontán, a pillanat kedve szerint...

Rendnek kell lennie! Vagy mégsem? Kezeljük lazábban a dolgot? Nem a rend tart meg minket? Mi a szabadságot választjuk a kööttség és rend helyett? Érdemes hát a rend fogalmát újra végiggondolni, és őszinte-önkritikusan ennek egyházi vetületét is. Nehogy a krisztusi szabadságot összekeverjük a kellemes, kötetlen, emberi „nekem mindent lehet” szabadsággal. Hiszen még az apostol is figyelmeztet, hogy minden szabad, de nem minden használ; minden szabad, de nem minden épít (1Kor 10,23). Ez a kísértés minden keresztény ember életében napirenden van, különösen is a felsőbbrendűséggel kísértett szolgáló életben.

Bevezetés

Rend a lelke mindennek – tartja a mondás. A lélekről nekünk más elképzelésünk van. Nem a kényelmetlen, feszélyező, szögletes rend jut eszünkbe, hanem az az állapot, ahol minden a helyére kerül, vagy a helyén van. Így beszélünk a keresztény ember és közösség számára az Isten rendjéről. Nem feledve Pál apostol tanítását: „*Mert Isten nem a zűrzavarnak, hanem a békességnek Istene.*” (1Kor 14,33) Így a „rend a lelke mindennek” gondolat helyett a rend Lelkéről beszélünk. Ez pedig az egyházhoz kapcsolódik. Az egyház nem lehet a rendtelenség és a zűrzavar helye, hiszen az éppen hogy az a hely, ahol megvalósulhat Isten jó rendje, hiszen itt Krisztus, az Úr és a Lélek munkálkodik. Ezért várja el az apostol a korinthusiaktól, hogy „*minden illendően és rendben történjék!*” (1Kor 14,40) Károli szerint „ékesen és jó rendben”...

Természetesen az, amit az egyházban rendnek nevezünk, közmegegyezésen, tradíción, kulturális közegen alapszik, és a szolgálatunkat segíti. Ez vonatkozik az ügyek intézésére, a közösség szervezésére, az emberek közti viselkedésre. Ugyanakkor nem egyszerűen emberi rendről van szó. Az egyház életfolyamatában az emberi renden, struktúrákon és szabályokon túl az isteni eredetet és motívációt kell keresni és megérteni.

Nem mindegy, hogy az ember a rendet szükséges rossznak vagy hasznos, netán Isten adta jónak tartja. Ezt a tudatos döntést minden – az egyházban szolgáló – embernek meg kell hoznia. A rendszerteknek belülről, hitből kell fakadnia, akár adminisztrációról, akár szervezetről, akár a nap rendjéről vagy a közösség életének dolgairól van szó.

Témafelvezetés

A témánk a formális rendnél nagyobb ügyet hordoz: a liturgia és az igehirdetés jó rendjét. Ez ugyanis nem csupán a munkánkat segítő, a közmegegyezésen alapuló, tehát a többség számára jó rend ügye, hanem az Istennel való találkozásunk rendje. Isteni rend. Ez a rend éltet és hordoz, mert az Istennel való kapcsolatunk alapjairól, megnyilvánulásáról és megéléséről tanúskodik.

Akár *Agendát*, akár *Liturgikus könyvet* használunk istentiszteleti életünkben, komolyan kell venni az alábbiakat:

- Az istentisztelet rendje egyházunk jó rendje – a közös nyelv, az összekötő kapocs a gyülekezetek között, amely a helyi egyházakat összmagyar evangélikus egyházzá teszi.

- Az istentiszteleti rendtartás konzekvens gyakorlatot követel – mind a lelkeszt, mind a gyülekezetet segíti a következetes istentiszteleti begyakorlottság, az esetlegesség, bizonytalanság, honatalanság érzetével szemben az otthonosság érzését adja.
- Az istentisztelet rendje nem barkácsoltság alapanyaga, ahol bármit bármivel összepárosíthatunk, elhagyhatunk, hozzáadhatunk, hiszen többről van szó, mint emberi szokásokról, rítusok gyűjteményéről: az egyház liturgiájáról. S ha valaki nem egyházasnak látszó magánvállalkozó, hanem az egyház szolgálattevője, akkor ezen a téren sincs joga „magánakciókra”.
- Az istentiszteleti rend az egyház hitéből fakadó teológiai döntések alapján született, megharcolt, megimádkozott, kiérlelt emberi forma, amelyben emberinél több: az Isten liturgiája (közhasznú munkája) jelenik meg. Teológiai alázatra van szükség ahhoz, hogy eljussunk a tudatos álláspont-ra, hogy az istentisztelet több, mint a mi szertartásunk, játszóterünk, produkciónk. Alázatra van szükség a szolgálatunkban, hogy ne gondoljuk magunkat mércének, aki meghatároz mindent.
- A rend megtartása szabaddá tesz, mivel nem gúzsba köt, hanem „szakmailag” segít „uralni” a szövegeket, a dramaturgiát és a közös feladatellátást. A rendet túl lazán kezelő embereknek észre kell venniük, hogy nem az összevisszaság, nem a „szent rendetlenség”, hanem a rend biztosít szabadságot.
- A rend megtartása szabaddá tesz, mert biztonsággal simulhatunk bele a stabil gyakorlatba, és felfrissítve tudjuk szabadon kezelni a szokásokat. Ehhez azonban ismerni, készségi szinten gyakorolni, tudatosan vállalni kell a rendet.

A liturgia be- vagy megtartása

Minden – felülről inspirált és az egyház által megfogalmazott, megformázott és gyakorlatban kikristályosított – istentiszteletnek megvan a maga *stílusa*, *szövege* és *felépítése*. Ha ehhez tartjuk magunkat, akkor nem fog igénytelenné válni a mondatszerkesztés, nem válik esetlegessé a tételek egymásra épülése.

Minden egyénieskedő próbálkozás megbillenti az évszázadok alatt kialakult egyensúlyt. Miért gondolhatná bárki is, hogy jobban ért a liturgiához, az istentisztelet egészéhez, mint az előtte járt szolgálattevők sokasága, akiknek hitével és alázatával formálódott az a rend, amely ma a kezünkbe került (független attól, hogy melyik hivatalos rendről van szó)? Az egyházban kialakult s az adott időszakra és helyzetre formálódott liturgiát a közösség – megfelelő indokkal, közös, jó előkészítéssel és teológiai alátámasztott döntéssel – úgy változtathatja meg, hogy annak pasztorális vonatkozását nem hagyhatja figyelmen kívül. Azaz tekintettel van a gyülekezet és az egyház egészének liturgikus nyitottságára, kultúrájára, képzettségére (vagy saját hibáján kívüli tudatlanságára). Csak úgy változtatja meg, hogy az szerves folytatása legyen az eddiginek, ne botránkoztasson meg senkit, és mégis újat hozzon. Akár a folytatás, akár az új anyag a három, fentebb már jelzett vonatkozásban az egész közösségé. Stílusában, szövegében, felépítésében. Ezért azon nem változtathat az egyén. Érdemes az előadásokban végiggondolni a három terület veszélyeit.

- A megváltoztatott stílus teológiai eltolódást, netán torzulást okozhat. A „konferálgató”, lazított, hangulatosan „beszélgetős”, „csevegős” stílus nemhogy közelebb hozza a liturgia lényegét az emberekhez, hanem műfajidegenként éppen hogy zavaró, elidegenítő lesz. Az „oldott ünnepélyesség” alapelve a liturgia stílusában fegyelmező erő lehet a megfelelő stílus kialakítására és gyakorlására. Az oldottság nem mehet az ünnepélyesség rovására. Az ünnepélyesség nem jelent rideg távol-ságtartást. A hibás stílusértelmezés mintapéldája a bejelentésként hangzó invokáció vagy glória

helyett a „legyen” betoldás. „Legyen ez a mi istentiszteletünk az Atya, Fiú, Szentlélek nevében.” (Ez csak egy kegyes kérés a hatalom vagy a dicsőség meghirdetéséhez képest.) Miközben azt hiszik az így használók, hogy barátságossá lett a szikár szöveg, a teológiai lényegét felejtették el. Hasonló példa a Miatyánk kacifántos bekonferálása (vagy más tételek magyarázgató bejelentése).

- A közbeiktatott váratlan szövegek, kiegészítések, betoldások, átírások a legtöbb esetben magukhoz rontják a liturgia letisztult, biblikus inspirációjú, ígét hordozó mondatait. Lötyögőssé, pongyolává válik a betoldás. A liturgikus szövegeket a maguk feszes voltában, irodalmi igényességében, pontosan kimért biblikus megfogalmazásában kell emberi hangon (értsd: kedves, ugyanakkor komoly, közvetlen, de ünnepélyes hangon) megszólaltatni. Szövegűen, korrekten. Dogmatikai kérdéseket nem bizonytalanságban hagyva (természetesen úgy, hogy a gyülekezet ne érezze dogmatikusan száraznak a szöveget), illetve nem félreérthető módon.
- A liturgia felépítése nem véletlenszerű. A menetrend minden egyes lépése a tudatos dramaturgia része. Úgy épülnek egymásra a tételek, hogy azok szép ívet rajzolnak, és egyik a másikat – pontos sorrendiségben – segíti, alátámasztja. Ha bármelyiket kihagyjuk, felcseréljük, nemcsak megtörik az ív, hanem félreérthetővé, értelmetlenné, netán hibássá válhat az egész folyamat. Nem véletlen az, hogy a mai istentiszteleti formákat évezredek át csiszolgatta az egyház. Ha fölöslegesnek tartjuk ezt a rendet, akkor beképzeltlen leértékeljük az előttünk jártak döntéseit és gyakorlatait. Ha felrúgjuk, az egész megbillen, labilissá s így nehezen befogadhatóvá válik.

A perikópa betartása

Egyházunk perikóparendet használ. A több mint másfél ezer éves tradíció azután alakult ki, hogy az egyház első századaiban egyaránt ismert volt a *lectio continua* és a *lectio selecta*. Az Aranyszájú Szent János óta ismert perikópagyakorlat – sokféle verzióban – meghatározza a kereszténység igehirdetését. Egyrészt szoros összefüggésben az egyházi esztendő időszakaival, másrészt átfogó képű keresztmetszetet adva az evangéliumokból és az azokhoz csatolt ó- és újszövetségi szakaszokból.

Boldog vagyok, hogy egyházunk ezt a „módszert” alkalmazza. Sok tévúttól, számos nyúgtól, észrevétlen önkényeskedéstől ment meg. Akkor is, ha nem a könnyebb utat választottuk. Legtöbbször keményen meg kell dolgozni azért, hogy a textus megnyíljon, sajátunkká váljék, és meghirdethető legyen. Sohasem érdemes megspórolni ezt a fáradságos munkát.

Az úgynevezett Pröhle-agenda, amely a németországi „porosz agenda” szellemi mintájára készült, stabil óegyházi és A-B-C éves rendet tartalmazó perikóparendet hoz (tehát tradíció és innováció egyben), és ezt a *Liturgikus könyv* is néhány apró javítással átvette. Több mint fél évszázada ezt a rendet használjuk.

- Ez a rend kifejezi a magyar evangélikusság egységét – ugyanazt az ígét hirdetjük-hallgatjuk országszerte minden vasár- és ünnepponon.
- Segít a saját érzelmi hullámainktól és szellemi étvágyunktól független igehirdetői szolgálatra.
- A kívülről és fölülről kapott textussal arra készíti az igehirdetőt, hogy alázatosan az ige szolgálja, és ne az ige ura legyen.
- A maga változatosságával a perikóparend az Isten végtelen mondanivalójának gazdagságából hoz elő, kerülve az egyoldalúságot.
- A vasárnaponkénti három ige (ótestamentumi, epistola, evangélium) összhangja segít a teljes Szentírás mondanivalóját egyben látni és meghirdetni.

- A perikóparend kilenc év alatt átfogó képet ad az igehirdetőnek és a rendszeres igehallgatónak a Biblia egészéről.

A perikóparend betartása nem hangulat kérdése, nem is a textus nehéz voltának függvénye, hanem az igéhez való viszonyunk kifejezése. Természetesen a perikópa nem isteni rendelés, így indokolt esetben (de csak abban) el lehet térni tőle, de sok évszázados tapasztalatunk az, hogy kiváló eszköz, amelyet a Szentlélek sok-sok áldással felhasznál.

Zárszó személyes kéréssel

A teológia experimentális, életközeli tudomány. Próbáljuk meg tudatosan tartani magunkat a liturgia kötöttségéhez és a perikóparend medret adó gyakorlatához.

Olvasóink előtt nem titok, hogy szívügyem az istentisztelet. A liturgia is és az igehirdetés is. Így egyben: az istentisztelet-teológia és annak gyakorlata. Tisztában vagyok azzal, hogy emberi gyarlóságok sokaságából és a világból beszűrődött attitűdből adódóan sok feszültség keletkezett a 20–21. század fordulóján a magyar evangélikus istentiszteleti élet területén. Ezek egy részének háttérben a hagyományhoz ragaszkodás, másrészt teológiai eltérések, harmadrészt hatalmi játszmák, negyedrészt ismerethiányok, ötödrészt az e területen végzett kevés (vagy hiányzó) gyülekezetpedagógia döntő szerepet játszott. A sor még folytatható. Az egyház életének szíve közepe, az istentisztelet sokszor méltatlan viták, bántások és súrlódások terévé vált. Hiszem, hogy az első feszültségek után már gyógyító idő telt el, és megjött az alkalma az érdemi – testvéri – beszélgetésnek. Szent ügyről van ugyanis szó, ahol az Istennel való találkozásunk okán le kell vetnünk az út porát jelképező sarukat, hiszen ha Őhöz közeledünk, szent ez a hely...

Vitatéma. Vitán felüli, érinthetetlen téma? A fentiekkel nem vitát kezdeni, vitahelyzetet fenntartani vagy vitát lezárni szerettem volna. Sokkal inkább a lelkeszertekezetek tanulmánykészítői és előterjesztői között és általuk *beszélgetésre hívni*, ahol nem a tekintély, nem az érzelmek, hangulatok vagy indulatok, nem is a megszokások, könnyelmű megítélések, komoly témákat elbagatellizáló hozzáállások döntenek, hanem az ígére építő és egymásra figyelő teológiai és pasztorális vélemények születnek. Az eltérő kegyességből, ismeretmennyiségből, hozzáállásbeli különbségekből adódó differenciák is megférnek egymás mellett, sőt építik egymást. Jó lenne az elkészült dolgozatokat – egymásra reflektáló módon – közkinccsé tenni. A téma feldolgozásához, a megbeszélésekhez és azok eredményeihez jó munkát, tapintatot, bölcsességet és egymás iránti megértő, figyelmes szeretetet kívánok!

Ajánlott irodalom

- BIERITZ, Karl-Heinrich 2004. *Liturgik*. De Gruyter, Berlin. <https://doi.org/10.1515/9783110914924>
- BOGÁR János 1932. *Az egyházi évkör kialakulása és hatása az igehirdetésre*. Debrecen.
- DEEG, Alexander – PLÜSS, David 2021. *Liturgik*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh. (Lehrbuch Praktische Theologie 5.)
- HAFENSCHER Károly (ifj.) 2007. A perikópa. *Evangélikus Élet*, 72. évf. 45. sz. november 11. Web: <https://zope.lutheran.hu/ujsagok/evelet/archivum/2007/45/024>. (Megtekintés: 2024. július 10.)
- HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgika. A keresztyén istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke – Luther Kiadó, Budapest.
- HAFENSCHER Károly 2022. *Beszélő Isten. Disciplina et ars praedicandi*. Magánkiadás, Budapest.
- MEYER-BLANCK, Michael 2011. *Gottesdienstlehre*. Mohr Siebeck, Tübingen. (Neue Theologische Grundrisse.)



Szentháromság ünnepe után 13. vasárnap

► Lk 10,23–37

Krisztus irgalmasságából élünk!

A vasárnap jellege

A Szentháromság ünnepe utáni 10–17. vasárnapokat a Pröhle-féle *Agenda* így foglalja össze: „Akiket Isten elhívott, azokat meg is igazította.” Az új *Agenda* pedig ezt írja a vasárnap témájához: „A hit cselekedetek nélkül halott!” A vasárnap introituszoltára pedig ezt írja: „Oly igen jó nekem Isten közelsége, Istenemet, az Urat tartom oltalmamnak.” Ahhoz, hogy ezen a vasárnapon ne essünk abba a csapdába, hogy az irgalmas samaritánus tette kegyes tetteinket erősítse, hanem lássuk meg azt, hogy a hívő keresztény ember Isten irántunk tanúsított kegyelméből és szeretetéből él, nagyban segítségünkre lehet az új liturgikus könyv kyrie része, amely így szól: „Úr Jézus Krisztus, aki a bűnösök előtt feltártad az üdvösség útját [...]; Úr Jézus Krisztus, aki felkészítetd tanítványaidat, hogy a jót cselekedjék [...]; Úr Jézus Krisztus, aki országodban terítesz asztalt a benned hívőknek...”

Jánossy pedig ezt írja: „Az irgalmas samaritánus képében méltán látja az egyház kezdetétől fogva Krisztus Urunkat, aki dajkálja és gyógyítja vérző sebekkel teli egyházát, gyülekezetét.” (JÁNOSSY 2008, 53. o.)

Amit a textusról tudni kell

Igénk elején egy olyan személy szólította meg Jézust, aki a mózesi törvények szerint tájékozódva

kereste életének értelmét és üdvösségét. Érthető, hogy érzékenyen érintették Jézus korábbi szavai, aki a Lélek által azért ujjongott, hogy a mennyek országának titkai nem a törvénytudók, nem az elit számára lett nyilvánvalóvá, hanem az egyszerű emberek számára – ha szó szerint szeretnénk megfogalmazni, akkor az együgyűek és oktalanok számára – váltak ismertté. Ez a korabeli vallásos „elithez” tartozó törvénytudó számára nem volt elfogadható és befogadható üzenet, sőt egyenesen kiverte nála a biztosítékot.

A törvénytudó éppen azért állt elő, hogy Jézust megkísértse, csőbe húzza, csapdába csalja. Nem ez volt az első eset, hogy valaki kiáll a tömegeből, és kérdez tőle azért, hogy próbára tegye a mestert. Ez a törvénytudó nem pusztán beszélgetni akart Jézussal egy valóban fontos kérdéstről. Nem azért állt ki, hogy valami általa addig nem ismertet tárjon fel előtte, és nem is azért, hogy végre valami igazán fontosat megtudjon. Nem olyan őszinte szándék vezette Jézushoz, mint például Nikodémust, aki az éjszaka közepén kereste fel, és akivel szintén fontos kérdéstről beszélgettek, az újjászületésről. Vagy ott van a gazdag ifjú is, aki szintén ezt a kérdést teszi fel, csak más szándékkal. A gazdag ifjú pusztán csak azt szeretne volna tudni, hogy jó úton jár-e, mint amikor a diák megkérdezi a tanárát, hogy jól tanulta-e meg a lec-

két; ezzel szemben a törvénytudó azért kérdezte meg, hogy Jézust megkísértse, és csapdába csalja. A válasz mind a kétszer hasonló volt: az üdvösségünk szempontjából mindnyájan Isten irgalmára szorult emberek vagyunk.

„Mit tegyék, hogy elnyerjem az örök életet?” – hangzik a nagyon fontos kérdésfelvetés Jézus felé. A törvénytudó nem valami kitalált dologgal hozakodik elő, amikor az örök élet mibenlétét kutatja. Ez a korabeli zsidó teológia egyik fontos és sarkalatos témája volt. A törvénytudó az emberi élet egyik legfontosabb kérdése felől próbál tájékozódni nála. Látszólag minden rendben van. Azonban Jézus „átlát a szitán”, mert ismeri beszélgetőpartnerének valódi szándékát, aki azt a feleletet várta, hogy nem kell semmit sem tennie. Ebben az esetben pedig rögtön meg is vádolhatta volna Jézust törvényellenességgel (PRÖHLE 1991, 178. o. 7. jegyz.).

„Pedig már kérdésfelvetése is hihetetlenül ellentmondásos, ha az eredeti szövegre figyelünk: *Cselekedni akar valamit azért, amiről maga is csak úgy tud beszélni, mint örökségről.* A τί ποιήσας (mit tegyék?) emberi aktivitást feltételez. A magyar fordítás is félreértésre adhat okot, amikor az elnyerni igét teszi a »mit tegyék« kérdése mellé, miközben az eredetiben ezt olvassuk: κληρονομήσω (kléronoméoszó), ami a κληρονομέω (kléronomeó) ige futuruma. Ez magyarul annyit jelent: örökségül kap, örököl valamit, részeseül valamiben. *Mit is tehetnének azért, ami tulajdonképpen felülről kapott ajándék, menyeyei örökség?* Ez az ellentmondás ott feszül a törvénytudó kérdésében.” (WELTLER 2017)

Ez persze nem azt jelenti, hogy ettől fogva soha semmit sem kell cselekedni. Ugyanakkor fontos mindenkor szemünk előtt tartani azt, hogy *a cselekedeteket el kell választani az érdemtől*, mert Isten nem megtalálja, hanem megteremti bennünk, ami méltó az ő szeretetére. Az örök élet elnyerése teljes egészében az ő ajándéka, és legkevésbé sem a mi érdemünk.

A perikópa megértése

Ki a felebarát?

A példázat szerint egy ember Jeruzsálemből Jerikóba tartott. A kutatók nagy egyetértésben mondják, hogy ez a mintegy 27 kilométeres táv nagyon veszélyes terepen haladt át, tele rablótámadásra alkalmas útszakasszal. A rablók kezébe esett emberről nem sok mindent tudunk, csak annyit, ami a példázat szempontjából lényeges: félholtra verték, és otthagyták, vagyis segítségre szorult. Arra ment két templomi szolga, egy pap és egy lévita. Hogy miért nem segítettek? Ebben a kérdésben sok hipotézis látott már napvilágot, de pontosan nem lehet tudni. Talán a történetünk szempontjából nem is lényeges, mert csak elvinne bennünket a lényegtől. Mégpedig attól, hogy meglátva a bajba jutott embert, *teljesen tudatosan* elkerülték őt, és más irányba mentek tovább, tehát nem törődtek vele.

Ezután arra ment egy samaritánus. Tudjuk jól más újszövetségi tudósításokból, de a korabeli történetírás nagyjaitól is, hogy faji, nemzeti és vallási különbségek mentén éles határvonalak húzódtak a zsidók és a samaritánusok között. Ettől az ellentétől maga Jézus is szenvedett. A 9. fejezet végén, amikor a samáriaiak nem fogadják szívesen Jézust és a tanítványait, mert Jeruzsálemben tartanak, a tanítványai azt kéri tőle, hogy pusztítsa el a falut. Mire Jézus jól megdorgálta őket, és ezt mondta nekik: „*Nem tudjátok, milyen lélek van bennetek, mert az Emberfia nem azért jött, hogy az emberek életét elveszítse, hanem hogy megmentse.*” (Lk 9,55b–56) Ezért nagyon tudatosan használja fel ezt az éles társadalmi feszültséget, hogy a „felebarátproblémát” a maga teljességében szemléltesse. Jézus éppen ezért emeli ki, hogy a két templomszolga ott hibázott, hogy akin segíthettek volna, nem segítettek, nem törődtek a félholtra vert emberrel.

„A samaritánus cselekedetét sem színezi ki Jézus. Nem láttatja szebbnek és jobbnak, mint amilyen valójában volt, hisz ez az ember nem tett

sem többet, sem kevesebbet, csak annyit, amennyi szükséges és elvárható volt: ellátta a rászoruló sebeit, szamarára ültette, és elvitte egy fogadóba, ahol kétnapi napszámot is otthagytott érte. A példázat szerint ugyanis a samaritánus ἐσπλαγχνίσθη (eszplánkhniszthé), tehát megszánta a bajba jutott embert. Ennek az ígének máskor Jézus vagy Isten az alanya. A samaritánusban tehát megvolt az az indulat, ami Krisztusban is megvolt.” (WELTLER 2017)

Ezzel a történettel Jézus azt szeretne volna kiemelni, hogy a törvény által saját igazságát kereső ember próbálná kategorizálni a felebarátot. Ki az, aki még belefér a segítségre érdemesek csoportjába, és ki az, aki már nem méltó rá? Jézusnál azonban nincs határ. Ő nem méricskél, hogy ki az, aki belefér, és ki az, aki nem.

Igehirdetési vázlat

Az ember magától csak arra képes, hogy meghúzza a határokat

Mióta az ember elszakadt Istentől, és megszakadt a bizalom, azóta csak arra vagyunk képesek, hogy falakat húzzunk magunk köré. Minél idősebbek leszünk, annál inkább olyanok leszünk, hogy egyeseket kizárunk, másokat viszont beengedünk szűkebb környezetünkbe, személyes terünkbe. Egyeseknek segítünk, másoknak meg akkor sem segítenénk, ha nagy bajban lennének. Nemhiába mondja Jézus, *„ha olyanok nem leszeltek, mint a kisgyermek, nem mentek be a menynek országába”* (Mt 18,3). A kisgyermekben még nincsenek meg ezek a határok, hogy ki van a körön belül, és ki van azon kívül. De ahogy felnövekedünk, egyre inkább erősebbek és élesebbek lesznek a határok, és egyre nehezebb lesz az átjárás. Sokkal könnyebben zárunk ki és rekesztünk ki embereket!

Jézus korában hihetetlen ellentét húzódott a zsidók és a samáriaiak között. Oly nagy volt ez a feszültség, hogy hithű zsidó samáriai terület-

re be sem tette a lábát, és messziről elkerülte. Ha Júdeából Galileába mentek, nem Samárián keresztül mentek, ami a legrövidebb út lett volna, hanem sokkal hosszabb úton, kerülővel, mert lábukat sem akarták betenni abba az országrészbe. Mintha leprás lett volna az a terület. Az ellentét több száz éves történelmi múltra tekintett vissza. A babiloni fogságból hazatérők ugyanis az otthon maradtakat, vagyis a samáriaiakat nem vonták be a lerombolt templom újjáépítésébe, mert szerintük a samaritánusok vallási szempontból megbízhatatlanok voltak. Cserébe a samaritánusok feljelentették a zsidó templomépítőket a perzsa uralkodónál, ezzel évekkel késleltetve a templom újjáépítésének befejezését. Az adok-kapok ezután is folytatódott.

De ilyen adok-kapokra minden korban találunk példát. E falak építéséről elődeink sokat tudnának mesélni. Például evangélikus fiú nem vehetett el katolikus lányt, és evangélikus lány nem mehetett hozzá katolikus fiúhoz. Ha pedig mégis megtörtént, akkor elég rendesen megbélyegezték őket. A rábaszentandrásí híveim mesélték, hogy mikor az ő elődjeik mentek Vadosfára istentiszteletre gyalog vagy lovaskocsin, Szanyon keresztül kellett menniük, és míg átértek a településen, mindig kaptak hideget-meleget. Vagy amikor egy andrásí legény udvarolni ment Szanyba, nemegyszer jó alaposan megverték.

Napjainkban is megvannak ezek az ellentétek két tábor szurkolói között, és akár annyira mély lehet ez az ellentét, hogy tettelegességig is fajulhat.

Jézus azért jött, hogy ezeket a határvonalakat, válaszfalakat ledöntse, eltüntesse

Amikor Jézust megkísértette a törvénytudó, és a felebarát felől kérdezte, azt várta Jézustól, hogy meghúzza a határvonalat, és elmondja, ki az, aki a határon belül, és ki az, aki azon kívül esik. Jézus ehelyett egy olyan példázatot mondott, amelyben a pap és a lévita a negatív szereplők, miközben egy idegen samáriai a pozitív hős. Jézus rámutatott, hogy a gyűlölt idegen, a samaritánus is

felebaráttá lehet. Jézus körül leomlanak a vallásos önzésből, gőgből, szeretetlenségből és gyűlöletből emelt válaszfalak ember és ember között. Jézus ugyanis átlépi az emberek által meghúzott határokat. *Az ő kegyelmének semmilyen emberi korlát nem szabhat határt.* Sokszor szemére is vetették (még a hozzá közel állók is), hogy miért megy bűnös vidékre, vagy miért ül le bűnös emberek közé. Jézus mindenkiért érkezett. Országának kapuit mindenki előtt szélesre tárta. Az irgalmas Jézus pedig irgalmasságot vár. Ő maga mondja: „*Legyetek irgalmasok, amint a ti Atyátok is irgalmas!*”

Miután megérezzük Jézus irántunk tanúsított szeretetét és kegyelmét, vele és általa mi is képesek lehetünk arra, hogy előítéleteinket leküzdve segítsünk másokon

Ha megérettük Isten irántunk tanúsított kegyelmét és szeretetét, akkor tartozunk neki azzal, hogy előítéleteinket legyőzve másokon segítsünk. Tartozunk annak az Istennek, aki féltő szeretettel hozzánk hajolt, és felemelt minket. Annak az Istennek, aki Fia által gyermekévé fogadott és országának örökösévé tett minket. A mi örömünk és hálánk soha ki nem apadó forrása, hogy nevünk valóban fel van írva a mennyben. Adja meg a Szentlélek Isten, hogy ebben az örömben, bizonyosságban és üdvreménységben élhessük életünket! Nem a rablók kezébe esett ember volt a legnagyobb bajban ebben a történetben, hanem az a törvénytudó, aki rossz helyen kereste az igazságot.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

1Móz 4,1–16; Gal 3,15–22

Énekek

EÉ 455, 327, 342, valamint Bence Imre *Legyetek irgalmasok!* című éneke.

Legyetek irgalmasok!

2021. éneke

Bence Imre

Bence Imre

Feléd nyújthatom félve a kezemet, és te azt nem taszítod el.

Feléd nyújthatom a félelmeimet, tartasz, hogy ne süllyedjek el.

Hullámok között érzem, hogy tart kezded, erős és biztonságos kéz.

Hullámok között érzem, hogy felemel, szemed rám irgalommal néz.

Refrén:

Legyetek irgalmasok, mint Isten irgalmas,

Törekenyám ez a lét,

Legyetek irgalmasok, mint Krisztus irgalmas,

Fogja a kicsinyek kezét.

Eléd tárhatom az üres szívemet, és te azt nem taszítod el,

Eléd tárhatom lelkiségemet, tartasz, hogy ne aléljak el.

Szeretetet nélkül érzem, hogy elveszek, ó, vajon ki vigasztal meg?

Szeretetedre érzem, hogy meglelem újra békeségemet.

Eléd hozok most mindent, mi elrepedt és mindent, mi már összetört,
Eléd hozom most megrendült életünk mélység és örvények fölött.
Ami előtted van, és amit te látsz, Urunk, irgalmadra szorul,
Jóságod, Krisztus, új erő forrása, indít, és minden megújul.

Illusztrációk

GONDOLATOK

„Istennek az a természete, hogy a semmiből alkot valamit. Aki azért még nem lett semmivé, abból nem is alkothat az Isten valamit. Az emberek azonban a valamiből formálnak másvalamit, de az mind csupa haszontalanság. Azért Isten csak az elhagyottakat karolja fel, csak a betegeket gyógyítja meg, csak a vakokat teszi látókká, csak a halottakat élőkké, csak a bűnösöket igazakká, csak a tudatlanokat bölcsékké, röviden: csak a nyomorultakon könyörül, és csak azoknak ad kegyelmet, akik szűkölködnek kegyelem nélkül. Azért a fennhéjázó, bölcs és igaz szent nem lehet Isten nyersanyagává, és nem érheti meg soha, hogy Isten munkálkodjék őbenne. Az ilyen ember a saját cselekedeteinek hínárjában marad...”

Luther Márton: *A harmadik bűnbánati zsoltár*, in: REUSS 2017, 183. o.

TÖRTÉNET

Az irgalmas szamaritánus 2. – Visszatérés az árokpartra

Egyszer egy pap, aki éppen egy vidéki városba tartott, hirtelen kétségbeesett kiáltást hallott az út mentén húzódó árokból.

– Segítség! Kérem, segítsenek!

A pap megállt, és nyakát meresztve próbálta kideríteni, ki szólította meg őt. Odakiáltott hát az út túlsó oldaláról.

– Mondja, mi történt magával?

– Épp a városba tartottam, amikor megtá-

madtak, kiraboltak, és félholtra vertek! Kérem, segítsen! Mozdulni sem bírok! – felelte a hang.

A pap elgondolkodott, majd így szólt:

– Nézze! Van valaki, akit irgalmas szamaritánusnak hívnak, és bajba jutott embereknek szokott segíteni. Bármelyik percben itt lehet. Ő majd segít magának! Én nem értek az elsősegélyhez, és nem szeretnék még nagyobb galibát okozni!

– Várjon! Kérem, értse meg! Én... – de a pap addigra már továbbment.

Hamarosan arra járt egy újabb utazó, egy lévita.

– Segítség! Kérem, segítsen rajtam!

A lévita megállt, és körülnézett.

– Ki van ott? Ki szólított meg?

– Itt vagyok az árokban! – válaszolta a hang az út túlsó oldaláról.

– Hozzám beszél? – kérdezte a lévita.

– Igen, magához! Éppen erre jártam, amikor megtámadtak, megverték és kiraboltak. Kérem, segítsen!

– Vagy úgy! – felelte a lévita az árok széléről.

– Úgy látom, valóban elkelve itt egy kis segítség. Várjunk csak! Hogy is mondta? Megtámadták? Megverték? És ki is rabolták? Micsoda véletlen! Erről eszembe jut egy történet, amit egy bizonyos Jézus mesélt. Nem ismeri véletlenül?

– De igen, én is ismerem a történetet. Szóval tudna segíteni rajtam?

– Az a helyzet, hogy éppen rohanok, de biztosan jön majd valaki, aki segít magán. Hogy is hívják... ööö... Megvan! Az irgalmas szamaritánus! Hamarosan itt is lesz! Tudja, sokan járnak errefelé!

– Nem tudna mégis segíteni? Fogytán van már az erőm! És nem bírok...

– Sajnálom, de nem én vagyok az irgalmas szamaritánus! Én a lévita vagyok! Ha segíték, még elrontom a történetet, márpedig ezt egyikünk sem szeretné. Nem igaz?

– Nem, semmiképpen! De ha már egyszer ügyis... Várjon! Jöjjön vissza!

– Türelem, fiam! A jó szamaritánus hamarosan ideér – mondta a lévita, és folytatta útját.

– Ó... Már nem bírom sokáig – sóhajtott a halak a sebesült.

Hamarosan felbukkant egy újabb járókelő. Amint meghallotta a segélykiáltást, azonnal az árokhoz rohant.

– Jóságos ég! Mi történt magával?

– Épp a városba tartottam, amikor megtámadtak, megvertek és kiraboltak. Már kétszer is kértem segítséget az erre járóktól, de ők magamra hagytak! Kérem, segítsen! Nem bírok mozogni!

Az utazó közelebb hajolt, hogy jobban lássa az árokban fekvő sebesült férfit, majd így szólt:

– Várjon egy percet... Azt hiszem, már látam valahol! Hová valósi?

– Samáriai vagyok!

– És nincs véletlenül valamilyen beceneve? – kérdezte izgatott hangon a járókelő.

– Becenév? Ó, igen... Néhányan irgalmas szamaritánusnak hívnak, mert nemrég segítettem egy bajba jutott emberen, amikor éppen erre jártam!

– Igen! Ez az! Képzeld! Én vagyok az az ember, akit megmentett! Azóta keresem magát, hogy megháláljam, amit értem tett. Ez fantasztikus! Alig várom, hogy elmesélhessem a barátaimnak, hogy újra találkoztunk! És végre visszafizethetem, amivel tartozom önnek! Nézze, itt van két ezüstpénz, pontosan ennyit adott a fogadósnak. Jó érzés, hogy végre vissza tudom adni azt, amivel tartoztam önnek. Ez egyszerűen csodálatos!

Azzal a hálás pártfogolt, akit egykor ugyanúgy megtámadtak, megvertek és kiraboltak, letette a két ezüstpénzt a homokba a sebesült mellé, és vidáman füttyörészve elindult az úton.

– Várjon! Várjon! Nekem nem kell a pénze...

– suttogta alig hallhatóan a szamaritánus, de már túl késő volt. Jótévedője már messze járt.

Így történt, hogy az irgalmas szamaritánus csöndben kilehelte lelkét. (RICE 2011, 258–261. o.)

Felhasznált és ajánlott irodalom

JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. Fraternitás Magyarországi Evangélikus Lelkészek Községe, Veszprém.

PRÓHLE Károly 1991. *Lukács evangéliuma*. Evangélikus Egyetemes sajtóosztály, Budapest.

REUSS András (szerk.) 2017. *Csak Krisztus légyen meseterünk. Ötszáz idézet Luther Márton írásából a reformáció 500. évfordulójára*. Evangélikus Missziói Központ, Budapest. (Élő Víz füzetek 9.)

RICE, Wayne 2011. *Fején a szöveget! 3. Újabb 100 szemléletes illusztráció előadásokhoz*. Ford. Bodogán Dóra. Új Remény Alapítvány, Debrecen.

WELTLER Gábor 2017. *Az irgalmas samaritánus példázatának magyarázata. Keresztény Igazság, Új folyam* 113. sz. 4–16. o.

■ VARGA TAMÁS

Szentháromság ünnepe után 14. vasárnap

► Lk 17,11–19

Hitből fakadó hálaadás

A vasárnap jellege

Az egyházi esztendő ezen vasárnapja jellegét tekintve szinte alig tűnik fel abban a sorozatban, amellyel kapcsolatban a Szentháromság ünnepét követő időszokról Hafenscher Károly így fogalmaz: „Az itt kezdődő hosszú sorozat egyes vasárnapjai kibontják mindazt, ami az üdvösség történetéből

és a Szentháromság misztériumából következik az egyes keresztény ember és az egyház közösségének életében.” (HAFENSCHER 2010, 332. o.) Ez a gondolat azért is szimpatikus, mert az általános megfogalmazás a konkrétumok felé irányítja a vasárnap jellegével kapcsolatos érdeklődésünket és figyelmünket. Így válik mégis a Szentháromság utáni 14. vasárnap észrevehetővé és tartalmi üzenete szem-

pontjából is lényegessé. A vasárnap témája a hitből fakadó hálaadás. Erről szól a vasárnap evangéliuma (Lk 17,11–19), amely egyben igehirdetési alapigénk is. Jánossy Lajos a vasárnap evangéliumával kapcsolatban észrevételezi az Ūrban örvendező eukharisztikus kegyesség gyakorlatának fontosságát. Az epistolai szöveg (Gal 5,16–24) „a Szentlélekből való új életét rajzolja elénk, »akik Krisztuséi«, s akikkel együtt nekünk is ugyancsak van okunk a hálaadásra» (JÁNOSY 2008, 53. o.).

Amit a textusról tudni kell

Lukács evangéliumának olvasása során sokaknak bizonyára ismerős az a momentum, hogy az evangélium írója nem tekinthető klasszikus értelemben vett teológusnak, mint más újszövetségi iratok szerzői, akikről általánosságban elmondható, hogy egyes fogalmakat szemléletesen érthetővé tesznek, megmagyaráznak a mindenkori olvasó számára. „Lukács nem alakított ki határozott koncepciót a keresztény tanítással és a keresztény magatartással kapcsolatban. Ő mindenekelőtt elbeszélő.” (KLEIN 2006, 52. o.) Az evangélium szerzőségének témaköre kapcsán Udo Schnelle megemlíti: „A harmadik evangélium ismeretlen szerzője, akit továbbra is Lukácsként emlegetünk, Lukács 1,1–4-ben irodalmi értelemben képzett teológusként és történész-ként mutatkozik be, aki elsősorban a keresztény tanítás hagyományának megbízhatóságát akarja bemutatni olvasóinak.” (SCHNELLE 2013, 315. o.)

Klein kritikai észrevételére visszatérve az evangélium szerzője nem definiál teológiai fogalmakat, inkább mesél, méghozzá abban az értelemben, hogy sokféle hagyományt ismer, amelyek nem azonos teológiai nézőpontokat tükröznek vissza. Ezért számos alkalommal előfordul, hogy egy adott kérdésre inkább egy elbeszéléssel vagy példázattal válaszol. Lukács minden evangéliumi szerzőnél jelentősebben és tudatosabban hangsúlyozza azokat a történelmi és kulturális szempontokat, amelyek nélkülözhetetlenek voltak művének megírásakor.

Erre utalnak az evangélium bevezető sorai (Lk 1,1–4). Ez a szempont megjelenik a tíz leprásról szóló elbeszélés kapcsán is. Jézus úton van, Jeruzsálem felé tart. A perikópa eleme egy tárgyilagos útleírásnak, amely üdvörténeti jelentőséggel bír. A beszámoló minden részletre kiterjedően írja le Jézus útját (Lk 9,51–19,27). Jézus szolgálatának több mint fele ebben a szakaszban kerül bemutatásra, amikor is a szenvedéseinek, halálának és feltámadásának városa felé tartó Názáreti tanítványi körének jövőbeni, missziói szolgálatának előkészítésével van leginkább elfoglalva (NIEBUHR 2020, 114. o.). A tanítványok még szorosabban kötődnek Jézushoz, mert ha lassan is, de szembesülnek Jézus közelgő szenvedéseinek valóságával. Az útleírásban szereplő textusunk a tíz leprás meggyógyításáról szól, azzal a lukácsi kitételrel, hogy a tíz közül mindösszesen egyetlen tért vissza, és mondott köszönetet Jézusnak a gyógyulásáért. Ő pedig egy samáriai illetőségű ember volt. Lukács a szövegben ezzel a motívummal vezeti be a hitet mint vezérgondolatot, rámutatva a Lk 17,5–10 versekben megjelenő tanítványi igényre (SCHWEIZER 1993, 176. o.). Hangsúlyeltolódás figyelhető meg a samáriai hálaimája mellett a hitből fakadó, ajándékba kapott új élet elfogadásának irányában.

Az úti beszámoló elején (Lk 9,51kk) az evangélista arról tudósít, hogy Jézust nem fogadták be egy samáriai faluban. A tanítványok reakciója ismert, ugyanakkor a samáriaiakról konstruált történelmi, kulturális és kultuszi kép még ennél is sokkal sötétebb színezetű volt a korabeli közgondolkodásban. Ezért is figyelemre méltó Lukács evangéliumában a samáriaiak bemutatásának koncepcionális megváltoztatása, amikor az irgalmas samaritánus példáját említi a felebaráti szeretet altruisztikus, határokat nem ismerő etikai normatívájaként. Ahogyan az irgalmas samáriai a felebaráti szeretet mintaértékű megjelenítője, úgy a meggyógyított egykori leprás samáriai ember a hit példaképe. Lukács ennek fényében építi fel saját gondolatmenetét: a samáriai ember Jézus gyógyító cselekedetére adott válaszát állítja az elbeszélés középpontjába (SÖDING 2023).

A történetet bevezető vers (Lk 17,11) arról tudósít, hogy Jézus vándorol. Ezt szemlélteti az elbeszélés írója a *διέρχομαι* igével, amelynek praeteritum imperfectum alakja (*διήρχετο*) rámutat arra, hogy a Jeruzsálembe tartó Jézus *átment* Samária és Galilea között. Sokan sokféleképpen magyarázták ezt a földrajzi értelemben vett diszrepanciát. A Jeruzsálem felé vezető úttal kapcsolatos útvonalak nyelvtani értelemben történő pontatlan említése (*διήρχετο διὰ μέσον* helyett a helyes nyelvtani alak: *διήρχετο διὰ μέσον Σαμαρείας καὶ Γαλιλαίας*) nem feltétlenül azonosítható Lukács földrajzi értelemben vett tájékozatlanságával, bár ez sem zárható ki teljes biztonsággal. Inkább tudatos bizonytalansággeltésről lehet itt szó, amikor az evangélista szándékosan több földrajzi helyet is megemlít a Jeruzsálem felé vezető úton. Más igemagyarázók szerint a szövegben azért lett előbb Samária megemlítve, mert a gyógyítandó ember samáriai volt (BOVON 2001, 149. o.). Ugyanakkor különös, hogy a falu pontos nevét, ahova Jézus betér (12. vers), az ismeretlenség homálya fedi.

A gyógyulásra vágyó leprások ebben a név nélküli faluban látják meg Jézust. A korabeli tisztasági szabályoknak megfelelően (3Móz 13,45–46) a tíz leprás férfi távolabb megáll, és kiáltozva megszólítják Jézust (13. vers). A tisztas távolból kért segítségnek egyik magától értődő alapja az, hogy a beteg férfiak feltehetően hírből ismerik Jézust, és ezért bíznak gyógyító hatalmában. A másik inkább személyes jellegű: a betegségükből fakadóan megvetett, peremszituációba sodródott és csaknem teljesen kitaszított létből kétségbeesetten vágyakoznak az egészséges élet után. A már egy ideje tartó izoláltságból, elszigeteltségből megszabadulva ismét esélyük és reményük lehet a szellemi és fizikai értelemben is teljesebb, egészségesebb emberi életre. Jézus látva a gyógyulni vágyók egyetlen kívánságát (14. vers), felszólítja őket, hogy mutassák meg magukat a papoknak. A leprások gyógyulását az ószövetségi törvények előírásainak megfelelően a papok állapították meg (3Móz 13,49–50). Ezért fontos a betegség utáni tisztulás vonatkozásában

a görög szövegben az *ἐπιδείξατε* – *ἐπιδείκνυμι* kifejezés, amelynek jelentése gazdag tartalommal bír: 1. 'mutatni', 'megmutatni', 2. átvitt értelemben fordítható még az 'odaállít', 'kiállít', 'köszemlére tesz', 'bebizonyít', 'rámutat' szavainkkal (BAUER 1988, 591. o.). Jézus hatalmát mutatja, hogy a gyógyulás csodája szavára történik, miközben a figyelmet a papokra irányítja. Útközben a betegek megtisztulnak, ti. megtisztíttatnak (aor. passivum – *ἐκαθαρίσθησαν* – *καθαρίζω*). BAUER megjegyzi, hogy ez a görög kifejezés egyfelől a fizikai szennyeződésektől való megtisztulást jelenti, másfelől a „kultikus értelemben tisztátalanná tévő betegségekből – különös tekintettel a leprára – történő tisztulási folyamatokra” utal a szó (1988, 785. o.). A szenvedő nyelvtani formula Istenre mint az eseményben cselekvőre mutat (SÖDING 2023, 91. o.).

Úgy tűnik, mintha az elbeszélés itt véget érne. Jézus megértette a betegek segélykiáltását: elsősorban a hozzá forduló gyógyulását akarja. Nem érdekes, és nem is lehet tudni, hogy a leprások – és közülük az egy samáriai – eljutottak-e saját papjaikhoz. Az sem igazán lényeges szempont, hogy a samáriai hogyan találja meg ismét Jézust. A lukácsi elbeszélésben azon van a valódi hangsúly, hogy a gyógyulásért Istent dicsőítő, Jézusnak hálát adó és köszönetet mondó férfi nem zsidó, hanem *samáriai* származású volt (15–16. vers). Jézus kérdése (17. vers) a hiányzókra összpontosul. Elsőként a többi kilencre. Hol vannak? Miért nincsenek jelen? Nem gyógyultak meg ők is? Jézus mindezeket problémaként jelzi: bár a kilencnek lett volna lehetősége a köszönetre és a hálaadásra, mégsem tették ezt meg. A gyógyult férfi Jézus lábai előtt való leborulása kedves gesztus, viszont nem azonos a Lk 24,52-ben említett imádatlással és hódolattal, mert az csak a megdicsőült Krisztusnak jár (BOVON 2001, 153. o.). Máté ezzel szemben már Jézus földi pályafutásától kezdődően hangsúlyozza, hogy Mestere méltó a hódolatra és az imádatra (Mt 8,2). Jézus céljai a leprából meggyógyult férfira vonatkozóan nem hozhatóak összefüggésbe a *proszküénézisz* (προσκυνέω) élményének statikus megjelenítésével. Ő azt szeretné, ha a meggyógyított

ember a leborulás állapotából dinamikusan talpra állna, és továbbhaladna a gyógyulás, a változás és az üdvösség útján. Ezért a lukácsi stílusra jellemző mondattal zárul az elbeszélés: „*Kelj fel és menj el, a hited megtartott téged.*” (Lk 17,19)

A perikópa megértése

A textus egy csodatörténet leírása. Jézus messiási csodat hajt végre, amelynek hatására az általa meggyógyított ember megtér, majd visszatér hozzá, hogy hálát adjon és köszönetet mondjon neki. Ezt az elbeszélést nem lehet krisztológiai és üdv-történeti szempontok nélkül megérteni. A legújabb kommentárok általában azt hangsúlyozzák, hogy ez a történet Jézus messiási szerepének megjelenítése és annak bizonyítéka. A samáriai gyógyításával Jézus kifejezésre juttatja Izrael egészére vonatkozó messiási igényét. A samáriaiak által látogatott szentély jelentősége a Garizim hegyén immáron háttérbe szorul, az örökkévaló Isten valódi tisztelete Jézus jelenlétében realizálódik. Az evangélium most már minden népnek hirdetik, legyőzve földrajzi, kultuszi és kulturális határokat, valamint az ezekből fakadó emberi ellentéteket. Isten szeretete és irtalma, Jézus személye, tettei háttérbe szorítják a zsidósággal és a samáriaiakkal kapcsolatos korábbi koncepciókat. Jézus Keresztelő Jánosnak adott válaszában fogalmazza meg küldetésének lényegét (Lk 7,22). A messiási tettek, csodák sorozatában Isten dicsőségének megtapasztalásán van a hangsúly. A meggyógyított samáriai férfi Istent dicsőítő (δοξαζων) kiáltása hangosabb, mint egykoron a betegsége miatti segélykérés hangja volt. Ez jelentős változás az elbeszélésben nemcsak dramaturgiai, hanem spirituális szempontból is. Amennyiben ezt a történetet a fentebb említett nézőpontok szerint értelmezzük, kézenfekvő, hogy a meggyógyított samáriai felkel, eleget tesz Jézus parancsának, és hirdeti Isten országát jelenvalóságának személyes megtapasztalását, amellyről Jézus maga is szól (Lk 11,20; Lk 17,21).

Egy lehetséges igehirdetési vázlat

Amikor ezeket a sorokat írom, szikrázó napsütésben ülök a virágokkal beültetett teraszon, velem szemben a budaörsi Magas-Frank-hegy. Szép látvány. Megnyugtatóan zöld. Csend és nyugalom van, semmi stressz, jó hallgatni a csicsergő madarak énekét. A hétköznapok ellenére sincs autóforgalom, csak a szemben lévő házból szűrődik ki a játszó gyermekek zsvajva. Érthető az örömük: vége van a tanévnek, önfeledten élvezik a féktelenség érzését. Elgondolkodom, milyen szabadok, felhőtlen az örömük. Szeretem ezt a helyet, jól érzem magam itt, és örülök a pillanat varázsának. Még a meleg sem zavaró, lágyan fúj a nyári szél. Semmit nem érzek még a hőségből. Legszívesebben megállítanám az időt, dehogy kell még a szeptemberre gondolni, hiszen most van itt a nyár, és még nem is nyaraltam igazán. Majd gondolatban továbblépek, hiszen már csak egy kis idő, és itt van az ősz. Sokunknak sokféle jelentéssel és számos feladattal bír a nyári-őszi évszakváltás: diákoknak tanévkezdés, gyülekezeti tagoknak egyházi munkaévkezdés, szabadságról a munka világába való visszatérés, nyugdíjasoknak unokáik különórákra kísérése, a fiatalabb családtagoknak aktív segítségnyújtás... és a tíz leprásról szóló történet. Szeptember 1-jén, a tanév első napja előtt idősebbek és fiatalok még bizonyára hozzám hasonlóan szívesen nosztalgálnak, a nyári élményekre, táborokra, találkozásokra, nyaralásokra, a pillanatok örömeire visszaemlékezve. A tíz leprás története mindannyiunkat megállít, ha csak egy rövid időre is: miért mondhatunk köszönetet, és miért lehetünk hálásak Istennek?

Gyógyulásra várva

Lehet-e ujjak nélkül halat pucolni? Bár a kérdés némelyeknek komolytalannak tűnhet, mégis nyomasztóan hat. Egy Indiában forgatott dokumentumfilm képkockái elevenednek fel emlékeim között, ahol asszonyok végezték napi tevékenységeiket, de mindezt ujjak nélkül tették. Úgy kellett végezni mindennapi munkájukat, mintha egész-

ségesek lennének, mint amikor még voltak ujjai. Megrázóak voltak ezek a filmkockák, a betegség gyógyíthatatlansága, a szegénység, a napi tevékenységekben való korlátozottság megélése hirtelen mélyen tudatosult bennem. A leprás betegek 80%-a ma Indiában él, számuk egyre növekszik Brazíliában és Indonéziában. Az egészségügyi hatóságok évente száznegyvenezer új leprás megbetegedést regisztrálnak, de vannak betegek, akikhez sohasem jutnak el a szükséges gyógyszerek, és a megfelelő kezelés lehetőségének esélye is elérhetetlen. Pontosan úgy élhetnek ők betegsüggükkel, mint annak idején a történetben szereplő tíz leprás. Tegyük félre a száraz statisztikákat.

Bármennyire is távolinak tűnik számunkra kulturális, egészségügyi és szociális értelemben ez a probléma, azért még létezik, foglalkozni kell vele. Ahogyan Jézus is tette egykoron Samária és Galilea között Jeruzsálem felé vándorolva, amikor is meglátta a tíz leprás férfit, akik az egészségügyi szabályoknak megfelelően megálltak, és távolról kérték, hogy gyógyítsa meg őket. Milyen életük lehetett ezeknek az embereknek? Ma minden bizonnyal kijelenthetjük, hogy emberhez méltatlan életkörülményeik voltak. Egy korábbi írásomban említettem, hogy a méltóság fogalma azonnal előtérbe kerül ott, ahol az ember a méltatlansággal találkozik. Ezeknek az embereknek a közösségből kizárva, értelmes munka nélkül, szociális segítségnyújtásra ítélve, a létminimum alatt kellett létezniük. Betegek voltak, már hospitalizálódtak és stigmatizálódtak.

Hogyan szocializálódtak? Valószínűsíthetően csak egymás között. A betegségből fakadó kiszolgáltatottság elnyomta kulturális, egészségügyi és vallási előítéleteiket. Itt már nem számított, hogy ki a zsidó és a samáriai, nagyobb probléma volt az „ujjnélküliség”. Ma számos társadalmi csoportról mondható el, hogy hasonló módon marginális helyzetben vannak, mint a Jézus korabeli leprások, csak lehet, hogy már nem kiabálnak, mert elnyomták hangjukat, vagy már nincs erejük kiabálni. Ki törődik velük, ki figyel azokra, akik intenzíven várják és óhajtják gyógyulásukat? Nem az történik

velünk is, hogy szívesebben beszélünk róluk ahelyett, hogy kezdeményeznénk velük a kapcsolatot?

Bizalommal, reménységgel hálátelt szív

A leprások végső elkeseredésükben kérték Jézust, hogy könyörüljön rajtuk. Jézus látja őket, drámai sorsukat, szenvedéseiket. Különös dolog a betegség. Addig, amíg nincs zavaró, esetleg maradandó fizikai probléma, az ember egészséges állapota nem tűnik fel, nem vagyunk különösebben hálásak. (Pedig lehetnénk.) Amikor nagy baj van, akkor csak ez a „könyörülj rajtam!” kiáltás segít, és a gyógyítóba, valamint a gyógyulásba vetett reménység. Jézus segíteni akar, és el irányítja őket a papokhoz. A gyógyulás miatt fontos a Jézusba vetett feltétel nélküli bizalom. A tíz teszi, amit Jézus parancsolt. Útközben megtisztulnak, meggyógyulnak, tünetmentesek: végre lepranegatívak. Azt nem lehet tudni, hogy nem hálásak. Mégis csak egy tér vissza hálátelt szívvel köszönetet mondani Jézusnak. A rutintalan hívő játékos örömeivel. Hangosan kiabálva, hálaadással leborulva. Hol van a többi kilenc? Jézus kérdése hozzánk is szól. Nem hasonlítunk-e inkább a meggyógyult kilenchez? Észre vesszük-e Isten ajándékait életünkben? Mi szükséges ahhoz, hogy úgy tudjunk köszönetet mondani, mint az az egy, aki kiáltozva dicsőítette Istent?

A hitből fakadó improvizáció áldásai

A meggyógyult és hitét vállaló boldog samáriai példája máig ható. Ezen a vasárnapon Jézus őt állítja figyelmünk középpontjába. A samáriaitól tanult hangosság is fontos. Az Istenben bízó hálátelt szív kreatívvá tesz, nem csak a szavak szintjén, hanem a hétköznapiakban is. Az új tanév, munkaév kezdetén, amikor építő szándékkal jövőbeni terveket és célokat fogalmazunk meg, tudjunk felszabadultan örülni, hálát adni a minket szüntelenül gyógyító, az életünkről gondot viselő Istennek. A hálás samáriai példája reményteljes történet, amelyben az egykor betegsége miatt kirekesztett ember gyógyulását követően mert és tudott improvizálni. Örömmel nyitotta meg szívét Isten előtt, mert mindenekelőtt

az Ajándékozót kereste, és nem az ajándékot. Így hirdethetjük mi is a zsolttárossal együtt: „*Áldjad, lelkem, az Urat, és ne feledd el, mennyi jót tett veled! Ő megbocsátja minden bűnödöt, meggyógyítja minden betegségedet.*” (Zsolt 103,2–3)

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

1Móz 28,10–22; Gal 5,16–24

Énekek

EÉ 48; 470/320; 54

Imádság

Mennyei Atyánk! Hisszük, hogy a te segítséged, kezdeményezésed nélkül semmi sem mozdul. Mozdíts és indíts minket gyülekezetként és egyenként is ezen az istentiszteleten: mutass célokat és terveket, hogy lássuk az értelmét annak, amit teszünk. Áldd meg istentiszteletünket, hogy hálaltelt szívvel tudjuk hallgatni igédet. Ébressz hitet szívünkben Szentlelked által, hogy felismerjük: egészen hozzád tartozunk. Add, hogy mindenkor örömmel forduljunk feléd és embertársainkhoz. Jézus Krisztus nevében kérünk, akit veled és a Szentlélekkel együtt áldunk és dicsőítünk. Ámen.

Illusztrációk

VERS

Túrmezei Erzsébet: *Csodákra emlékezni jó!*

Határkőnél hittel megállni,
határköveknél visszanézni,
hálás szívvel múltat idézni:
csodákra emlékezni jó!

Meglátni hogy minden utunkat
hű és hatalmas kéz vezette,

javunkat szolgált minden tette:
csodákra emlékezni jó!

Látni, hogy át viharon, vészen
hű Mesterünk hogyan segített,
éjekre fényt hogyan derített:
csodákra emlékezni jó!

Határköveknél hálát adni,
és hallelujás köszönetben
méregetni, mi mérhetetlen:
csodákra emlékezni jó!

Messzi évekre visszanézni,
és számba venni ezer áldást,
erőt, kegyelmet, megbocsátást:
csodákra emlékezni jó!

Hallelujás hálaadással
leborulni egy határköre,
s elindulni hittel előre,
amerre hív égi szó.

FILM

Az auschwitzti tetováló (The Tattooist of Auschwitz). Brit minisorozat, 2024. Rendezte: Tali Shalom-Ezer

GONDOLAT

„A hála nem az emberi szív saját képességéből fakad, hanem csak Isten igéjéből. A hálát ezért tanulni és gyakorolni kell...” (BONHOEFFER 1996, 490. o.)

Felhasznált irodalom

- BAUER, Walter 1988. *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*. Walter de Gruyter, Berlin – New York.
- BONHOEFFER, Dietrich 1996. *Konspiration und Haft 1940–1945*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh. (Dietrich Bonhoeffer Werke 16.)

- BOVON, François 2001. *Das Evangelium nach Lukas*. 3. köt. *Lk 15,1–19,27*. Benziger Verlag – Neukirchener Verlag, Düsseldorf–Zürich. (Evangelisch-Katholischer Kommentar III/3.)
- HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgika. A keresztény istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke – Luther Kiadó, Budapest.
- JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. Fraternitas, Veszprém.
- KLEIN, Hans 2006. *Das Lukasevangelium*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. (Kritisch-exegetischer Kommentar über das Neue Testament 001,3.)
- NIEBUHR, Karl-Wilhelm 2020. *Grundinformation Neues Testament. Eine bibelkundlich-theologische Einführung*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- SCHNELLE, Udo 2013. *Einleitung in das Neue Testament*. 8. kiad. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- SCHWEIZER, Eduard 1993. *Das Evangelium nach Lukas*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen–Zürich. (Das Neue Testament Deutsch 003.)
- SÖDING, Thomas 2023. *Das Evangelium nach Lukas*. 2. köt. *Lk 13,22–24,53*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. (Die Botschaft des Neues Testaments.)

■ VÁRI KRISZTINA ÁGNES

Szentháromság ünnepe után 15. vasárnap

► Mt 6,24–34

„Feszkó nem veheti át az irányítást!”

A vasárnap jellege

A Szentháromság ünnepe utáni 15. vasárnap témája: csak egy Urat lehet szolgálni. A hét igéje 1Pt 5,7: „Minden gondotokat őreá vessétek, mert neki gondja van rátok.” A textusunk első verse mintha a téma, a többi vers pedig a hét igéjének a kibontása lenne, ugyanakkor össze is köti őket: azt az Urat válasszuk, annak szolgáljunk, akinek gondja van ránk, akinek a kezébe letehetjük a gondjainkat.

Külön érdekesség, hogy a hét igéje a június 16-ai vasárnap (sok gyülekezetben tanévzáró istentisztelettel) textusának része volt, ez a vasárnap pedig sok helyen a tanévnyitó istentisztelet alkalma – így Isten gondviselésével zártuk az előző és nyitjuk az új tanévet. Szépen illeszkedik a gondviselés és a tanévkezdés koncepciójához a kötelező lektió (1Móz 2,4b–15), amely egészen az emberi élet kezdetéhez visz minket. A második teremtéstörténet ezen szakaszában még nincs szó állatokról, *csak az Isten van és az ember*.

Amit a textusról tudni kell

24. vers: A „szolgálhat” egy szókapcsolat: δύναται – ’képes’, ’tud’, ’-hat/-het’ és a δουλεύειν ’szolgálni’ (’rabszolgamunkát végezni’) összetétele. Ez a szókapcsolat kifejezi, hogy nem döntés kérdése, hogy mondjuk a mi munkabírásunkba vagy multitasking rendszerünkbe belefér-e két Úr, hanem ez egyszerűen képtelenség. A szolgálat pedig nem szívesség, plusz energiáink felajánlása (ha éppen akad), hanem az elsődleges feladat. Ebben az összefüggésben nézzünk rá a két „Úrra”, Istenre és az anyagi javakra.

25. vers: Αμεριμνάω ige hatszor jelenik meg a textusban, jelentése több árnyalatot is hordoz: 1. ’aggódik’; 2. ’gondoskodik’; 3. ’törődik valammivel’; 4. ’elmélkedik’, ’meditál’. Újabb párhuzam a hét igéjével a *gond* kifejezés, ami az *aggódni* igénk főnévi alakja: μέριμνα – ’gond’, ’gondoskodás’, ’aggályosság’. Az *életre* ebben a versben a ψυχή – ’lehelet’, ’lélek’, ’élet’ szó szerepel.

27. vers: Érdekesség, hogy a görögben nem időmértékegységet, hanem hosszsmértéket hasz-

nál a szerző: hozzátenni életkorához egy könyöknyit – Πῆχυς (44,4 cm).

30. vers: A mező füve nem haszontalansága vagy a gaz terjedésének megakadályozása miatt kerül a kemencébe, hanem a fában szegény Izrael földjén fűtőeszközként használták az elszáradt fűvet is.

32. vers: A pogányokkal való szembeállítás és megkülönböztetés Máté jellemző fordulata, ezzel is alá akarja húzni, hogy aki Istenben hisz, az akkor is más, ha ugyanabban a világban él. Mások a céljai, a törekvései, a beállítottsága. A pogányok vonatkozásában nem az *aggódik* ige szerepel, hanem az ἐπιζητέω vagy ἐπιζητῶ – ’keresgél’, ’keres valamit’, ’szeretne valamit’.

Ennél a versnél kiemelném a *tudja* kifejezést, amely számomra különösen fontos az istenkapcsolatban: ő nem csak gondol, aggódik, érzel, és nem is olyan szerepben van, hogy elengedhetetlen lenne, hogy mi elmondjuk neki, hogy mire van szükségünk. Ő tudja. Sokkal inkább tudja, mint mi, hiszen ő alkotott minket ilyennek, ezekkel a szükségletekkel.

33. vers: ζητέω vagy ζητῶ – ’keres’, ’kíván’, ’törekszik’ – a pogányok keresése, törekvése az étel-ital és öltözködés témájában merül ki, a miénk célja pedig az Isten országa és igazsága legyen. Nem kizárólagosan, hiszen nekünk is foglalkoznunk kell az étel-ital-ruha hármassal, de πρώτων, azaz ’elsőként’, ’először’, ’mindenekelőtt’ az Isten országával és igazságával.

34. vers: A istentisztelet tanévnyitó jellege miatt hozom be a *baj* görög kifejezését: κακία – ’rosszaság’, ’hitványság’.

A perikópa megértése

Aggódás

Az aggódásnak ugyanez a szava több helyen előfordul az Újszövetségben; néhányat idehozok, mert a mondanivalóban is találhatunk kapcsolatot: Mária és Márta történetében (Lk 10,41–42a) Jézus mondja: „Márta, Márta, sok mindenért aggodsz és nyugtalan-kodsz, pedig kevésre van szükség, valójában csak egyre.”

Mt 10,19-ben, amikor Jézus kiküldi tanítvá-

nyait, „*mint juhokat a farkasok közé*”, azt mondja, hogy ha elfogják, megkínózzák őket, akkor „*ne aggodjatok amiatt, hogyan szóljatok, vagy mit mondjatok, mert megadatik nektek abban az órában, hogy mit mondjatok*”.

Fil 4,6: „*Semmiért se aggodjatok, hanem imádságban és könyörgésben mindenkor hálaadással tárjátok fel kéréseiteket Isten előtt...*”

Mi-kérés

A Mt 6,24–34 szakasz a Hegyi beszéd közepén helyezkedik el, megelőzik a boldogmondások és a Miatyánk, és utána következik az aranyszabály. A beszéd második fele, amelybe a kijelölt igeszakaszunk is tartozik, kapcsolódik a Miatyánk „*mi-kéréseihez*”: bízni Istenben, hogy biztosítja az élelmet és a ruházatot („...*mindennapi kenyерünket add meg nekünk ma...*”), kerülni mások elítélését („...*miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek...*”), Istent Atyaként közelíteni meg kéréseinkkel („*Mi Atyánk, aki a mennyekben vagy...*”) és a keskeny és nehéz úton járni („*szabadíts meg*”).

Igehirdetési vázlat

Mire ne figyeljek? – „Nem szabad félni”, „Majd lesz valahogy” Ebben az igében egyre-másra az szerepel, hogy ne aggodjunk. Ne parázzuk túl a dolgokat. Szokás mondani, hogy majd csak lesz valahogy – olyan még nem volt, hogy ne lett volna sehogy. Valóban, az időt nem tudjuk megállítani, és mivel halad előre, valahogy lesz. Ezzel a stratégiával próbáljuk hátrítani, tompítani a tehetetlenségünkön fakadó feszültséget. Hasonlóan „hasznos” stratégia a rossz dolgok letagadása, a „nem szabad félni” stratégiája – lásd a *Valahol Európában* című színdarabot („Odakint most szörnyek járnak...”). Az aggodalom, a szorongás nem tűnik el attól, hogyha valaki azt mondja, hogy ne aggodj. Egyre jellemzőbb, hogy az aggodás szorongássá erősödik, és ezáltal valóban meghatározza a gondolkodásunkat. Ezt nem lehet csak egyszerűen eltüntetni vagy letagadni. De ha még nem is jutottunk el ilyen mélységig,

akkor is: hogyne aggódnánk a szükségleteinken? Enni kell, és igazán akkor érdemes, ha az az étel finom is, vagy egészséges, ideális esetben mindkettő. Inni pedig – hű, annyi menő üdítő ütötte fel a fejét, hogy legalább valamelyikkel mutatkozni kell a suliban (meginni nem muszáj). Az öltözködésről ne is beszéljünk... A menőség igénye örök. Mégis azt mondja Jézus, hogy ezek másodlagos dolgok. Ott a helyük a listán, persze, de nem a legelején.

Valami új kezdődik – Mire figyeljek ebben az új tanévben/ munkaévben? – Prioritások

Az ismeretlen, amellet, hogy izgalmas, félelmetes tud lenni. Az új helyzetek új megoldásokat, új stratégiákat követelnek. Indulás előtt pedig tisztáznunk kell magunkban a stratégiát. Az igénk két nagy választást helyez elénk, de a lényege mindkettőnek ugyanaz: Isten vagy az anyagi javak töltik be a gondolatainkat? Persze ebben a világban élve a materiális dolgok sem kerülhetnek perifériára, de tisztáznunk kell, hogy mi a prioritás. Apró dolgokban is állandó prioritási döntéseink vannak: Ha meglátogatjuk a nagypapát, akkor telefonozzak vagy beszélgetsek? Miért megyek, mi a célom? Nem spórolhatjuk meg a gondolatot, hogy az életünknek is van célja, és aszerint érdemes a hétköznapijainkat is megélni. Tudok magamnak célt kitűzni erre az évre? Istennel „foglalkozni”, kapcsolatban lenni – ez hogyan tud az életem prioritása lenni?

Hála

A Filippi levélben ezt olvassuk: „*Semmiért se aggodjatok, hanem imádságban és könyörgésben mindenkor hálaadással tárjátok fel kéréseiteket Isten előtt; és Isten békessége, mely minden értelmet meghalad, meg fogja őrizni szíveteket és gondolataitokat Krisztus Jézusban.*” (Fil 4,6–7) A hála megfogalmazása segít elcsitítani az aggódó lelket. Ahogyan végigmondjuk, hogy mi mindennünk van, mi minden csodálatos dologban volt részünk, mennyi szeretetet kaptunk a minket körülvevő emberektől, máris könnyebbnek érződik mindannak a terhe, ami miatt aggódunk. Könny-

nyebb bizalommal Isten kezébe helyezni, hiszen láttuk, hogy mennyi gondoskodásban és csodában volt már részünk általa. Használhatunk akár hálapanaplót, akár rendszeresített hálaimádságot.

Isteni ráadás – emberi bizalom

„Bízzál Istenben, és tartsd szárazon a puskaport.” (Oliver Cromwell) Százszor hallottuk, hogy Istenben bízni nem azt jelenti, hogy nekünk semmi dolgunk nincs, csak várni a „gondoskodást”. Azt jelenti, hogy tegyük meg, ami rajtunk múlik, de ami nem tőlünk függ, abba ne csimpaszkodjunk görcsösen, hanem merjük Isten kezébe tenni. Hiszen ő pontosan tudja, hogy mi az, amire tényleg szükségünk van, és meg is tudja adni – „grátisba”. Vannak dolgok, amelyekért megdolgozunk, dolgok, amelyeket kiérdemlünk, és van a kegyelem. Nem alamizsna, hanem kegyelem. Akár egy állás, akár egy véletlen találkozás, amelyre később támaszkodhatunk, akár egy régi vágyunk beteljesedése. Isten velünk van ma is, holnap is – nem kell előre rágörcsölnünk a holnapra, mert abban egészen biztosak lehetünk, hogy ő akkor is velünk lesz.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

1Móz 2,4b–15

Énekek

EÉ 332, ZÉ 8, ZÉ 97

Liturgiai elem

A Biblia neked – Interaktív kiadás fiataloknak kötet bemutat egy istentiszteleten is megvalósítható interaktív elemet: „Sokszor ragaszkodunk az aggodalmainkhoz, pedig Isten törődik velünk, és azt szeretné, ha átadnánk neki ezeket. Fogj egy darab papírt, és írd le bármit, ami jelenleg aggaszt téged! Ha elkészültél, akkor gyűrd össze a lapot, és tartsd szorosan a markodban, miközben imádságban Isten segítségét kéred a leírtakkal kapcsolatban. Ezt követően engedd el a papírt annak jeleként,

hogyan Isten kezébe tette félelmeidet.” Ezeket az összegyűrt vagy -hajtott lapokat az oltárra is feltehetjük, ezzel Isten elé víve az aggodalmainkat.

Illusztrációk

ZENE

Hősök & Deniz: *Majd lesz valahogy*¹
Dés László – Nemes István: *Valahol Európában*
– *Nem szabad félni*²

FILM

Agymanók (Inside out) 1. és 2. animációs film. A második részben (júniusban került a mozikba) megjelenik egy új érzelem: Feszko, aki az egészséges aggodalmakon túl rápörög minden lehetséges rossz forgatókönyvre, nem enged felszabadultan élni ma, hanem az örök holnaptól retteg. Fantasztikusan ábrázolja a film az érzelmeket, azok egymással való együttműködését, feszültségét – felnőtteknek is kifejezetten ajánlom, a gyerekekhez pedig kapcsolópontra ad.

¹ https://youtu.be/WL_nlWZlyUs.

² <https://youtu.be/nYSdHGbl3wo>.

TÖRTÉNET

A 33. vers évekig előttem volt napi szinten. A második gyermekünket vártam a szívemben, ígéretet kaptam rá az Úrtól (és nevet neki), de valósággá csak akkor vált, amikor minden más szempontot hátrébb sorolva igent mondtam az (újra)hívására, és lelkész lettem. Az avatásom évfordulója a lányom névnapja – örök emlékeztetőként.

Felhasznált irodalom

Biblia neked. Interaktív kiadás fiataloknak. Harmat Kiadó, Budapest, 2021.

HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgia. A keresztény isztentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben.* Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke – Luther Kiadó, Budapest.

HARRINGTON, Daniel J., S. J. *Evangelium Szent Máté szerint.* Ford. Hazai Péter. Bencés Kiadó – Korda Kiadó, Pannonhalma–Kecskemét. (Szegei Biblia-kommentár Újszövetség 1.)

JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása.* Fraternitás, Veszprém.

KARNER Károly 1935. *Máté evangéliuma.* Keresztény Igazság, Sopron.

SPINETOLI, Ortensio da 1983. *Máté. Az egyház evangéliuma.* Ford. Turay Alfréd. Agapé, Budapest.

■ KOVÁCSNÉ STERCZER RITA

Szentháromság ünnepe után 16. vasárnap

► Lk 7,11–17

A gyász fájdalomából az élet örömére

A vasárnap jellege

A Szentháromság ünnepe utáni 10–17. vasárnap témája: „Akiket Isten elhívott, azokat meg is igazította.” Ezen belül a 16. vasárnap fókusza: „Életünk el van rejtve Krisztusban.”

Ez a vasárnap idén belesik az Ars sacra feszt

tivál (szeptember 14–25.) időszakába, ráadásul előző este (14-e) a templomok éjszakája program központilag ajánlott napja. Ennek az országos rendezvénysorozatnak célja kitárni a templomok kapuit, megmutatni építészeti, művészeti értékeiket és előadásokra, orgonakoncertre, installációkra, beszélgetésekre, gyerekprogramokra

hívni az érdeklődőket. A vasárnap textusa nagyon jó választás akkor is, ha a programba bekapcsolódik a gyülekezet.

Exegézis

Grendorf Péter 2016-os előkészítőjében ragyogó és részletes exegézist találunk. Igyekszem az ismétléseket kerülve olyan információkat átadni, amelyek csak érintőlegesen vagy nem kerülnek elő az említett munkában.

Felütés: Lukács evangéliumának ez a naini epizódja (külön anyaga) mintha az emmausi tanítványok vallomásának előízeként jelenne meg: „...ami a názáreti Jézussal esett, aki cselekedetben és szóban hatalmas próféta volt Isten és az egész nép előtt...” (Lk 24,19)

11. vers: Nain városa. Galilea délnyugati részén, Názárettől csak mintegy tíz kilométerre fekszik, ma Nein néven találjuk meg. A város közelsége felveti annak lehetőségét, hogy Jézus korábban is megfordult itt, azonban csak ez az említés van róla. Legtöbben úgy vélik, túlságosan kicsi volt ahhoz, hogy városfala legyen. Városkapuja is inkább áthidaló volt. Az bizonyos, hogy a településtől nem messze sziklasírokat találtak, régi temetkezési helyek maradványait.

καὶ συνεπορεύοντο αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ καὶ ὄχλος πολὺς – és együtt mentek vele tanítványai és nagy sokaság. Az elhangzó tanítások és a megelőző kapernaumi csoda együtt azt eredményezik, hogy a Jézust követők száma erősen megnövekedett. Nain városához érve Jézust és tanítványait jelentős tömeg követi, dacára a mai szemmel nézve jelentős gyalogútnak, a harmincöt-negyven kilométeres távolságnak.

Az idézett jelenet egy ókori drámához hasonlít: a jelen lévő sokaság, mint egy görög kórus, kíséri és magyarázza a cselekményt.

12. vers: ἰδοὺ ἐξεκομίζετο τεθνηκῶς – íme, egy halottat hoztak ki. ἐξεκομίζετο – az ige passzív praet. imperfectum: kihozatott; jelentése: 'ha-

lottat (eltemetésre) kivinni a településről' – csak itt fordul elő az Újszövetségben.

μοιρογενιῆς υἱὸς τῆ μητρὶ αὐτοῦ – egyszülött fia az ő anyjának. Az asszonynak egyetlen földi reménye és támasza ez a fiú. A gyász megpróbáltatásán túl azt is látjuk, hogy kétségbeejtően magára maradt. A farizeusi gondolkodás még azt is vélelmezte, hogy valamilyen nagy bűnt követett el ez a nő, amiért Isten ekkora fájdalommal sújtotta (ti. férje halála után még a fiát is elveszte).

A teológiában hangsúlyos „egyszülött Fiú” kifejezés bizonyára óhatatlanul munkál bennünk. A protestáns felfogás szerint Jézusnak fiú- és nőtestvérei is voltak (Mk 6,3), akiket a római katolikus teológia unokatestvéreknek tekint. Jézus tehát édesanyja szemszögéből az első, de nem az egyszülött fia volt. (Aki azonban a kereszt szenvedései közben is gondoskodik édesanyja képviselétéről, amikor Jánosra bízta Máriát.) Azonban ő az Atya Egyszülöttje, „... az egyszülött Isten (Fiú), aki az Atya kebelén van...” (Jn 1,18).

καὶ αὐτὴ ἦν χήρα – és ő özvegyasszony volt. Mivel az asszony férje korábban meghalt, a fiúnak kellett volna a későbbiekben anyja anyagi ellátásáról és jogi képviselétéről gondoskodni.

καὶ ὄχλος τῆς πόλεως ἰκανὸς – a város nagy tömege (sokaság kísérte). Fiatal elhunytál jellemző, valamint halottat utolsó útjára elkísérni érdemszerző cselekedetnek számított.

13. vers: καὶ ἰδὼν αὐτὴν ὁ κύριος – és meglátván őt az Úr. Bár ebben a szituációban a látás lehet „észrevétel”, az ezt követő különleges, érzelmi töltésű kifejezés mégis azt a fajta látást idézi emlékezetünkbe, amely az Isten sajátja: „Az ember azt nézi, ami a szeme előtt van, de az Úr azt nézi, ami a szívben van.” (1Sám 16,7)

A κύριος a Septuagintában legtöbbször a Tetragrammaton ἰηϋ̄ helyettesítője. Lukács a másik két szinoptikus evangéliumhoz képest gyakrabban használja ezt az erős krisztológiai kifejezést, ahogyan itt is teszi.

ἐσπλαγχνίσθη – 'megkönyörült', 'könyörületre indult', '(szívében) megindult'. Ritka és ne-

hezen lefordítható ige. A belső részek megreme-gését, a fizikailag átértett együtt szenvedést (com-passio), az anyai szeretetet, Isten könyörületét és irgalmát fejezi ki. Jézus irgalmassága, mai diva-tos szóval: empátiája jelenik meg Lukács tolmá-csolásában. Egy párhuzam még ezzel a kifejezés-sel: „*Arra ment egy samaritánus is. Amikor oda-ért hozzá, és meglátta, megesezt rajta a szíve.*” (Lk 10,33; Káldi-Neovulgáta)

Μὴ κλαῖε – Ne sírj! Jézus így szólítja meg az asszonyt: Ne sírj többé! Hagyd abba most már a sírást! A görög igealak nem egyszerűen a sírást tiltja meg az édesanyának (ez nem is lenne helyénvaló), hanem azt a reményt és bizonyossá-got fogalmazza meg, hogy hamarosan olyasvala-mi fog történni, ami minden sírásnak véget vet (SZÉKELY 2016).

14. vers: καὶ προσελθὼν ἦψατο τῆς σοροῦ – és odamenve megérintette a koporsót. A zsidó temetkezési szokások szerint lepelbe bugyolálták a holttestet, amit egy ládára emlékeztető koporsóba fektettek, s ezt egy „Szent Mihály lovára” emléke-zető eszközre helyezve vittek a temetőbe. Érdekes-ség, hogy ezen a helyen kívül egyedül a József hal-látát követő balszamoszás és temetés vonatkozásá-ban kerül elő a koporsó szó. A temetkezés-holttest témája az egyiptomiak számára a hitükhöz tarto-zott, ellenben a zsidóság még az említését is kerüli. Az, hogy Jézus megérinti a koporsót, jelentéssel bír: ezzel vállalja, hogy a mózesi törvények szerint egy hétig tisztátalanra lesz, a templomba sem mehet, sőt meg is kell tisztítania magát (4Móz 19,11kk).

Α ἅπτω ige az érintésben az erő kifejeződése is. Párhuzamos hely, ahol ez előkerül: „*Az egész tömeg érinteni akarta őt, mert erő áradt ki belőle, és meggyógyította mindnyájukat.*” (Lk 6,19; Káldi-Neovulgáta) Jézus érintése gyógyító erő, amelyre vágynak az emberek.

Νεαίνισκε, σοὶ λέγω, ἐγέρθητι – „*Ifjú, ne-ked mondom, kelj fel!*” ἐγέρθητι – kelj fel! Szó sze-rint: keltessél/támasztassál fel! Νεαίνισκε – ifjú.

15. vers: ἀνεκάθισεν ὁ νεκρὸς καὶ ἤρξατο λαλεῖν – felült a halott, és elkezdett beszélni.

Megdöbrentő jelenet, amelyet Lukács még az-zal is fokoz, hogy hangsúlyozza: a halott ül fel (s nem az ifjú). Nem tetszhalott, nem félholt, nem halálán lévő, mint Kapernaumban – hanem egy halott. (Jn 11 még egyet rátesz: a *negyednapos* ha-lott.) Α λαλεω ige egyaránt kifejez csevegést, fe-csegést, beszédet, sőt méltatást (a latin *laudatio* is innen ered). Ebben az esetben az élet kétségbe-vonhatatlan bizonyítéka ez a beszéd. A fiú mon-dandója hiányzik, Lukács megítélése szerint alig-hanem érdektelen.

16. vers: Προφήτης μέγας ἠγέρθη ἐν ἡμῖν – nagy próféta „támasztatott”. ἐδόξαζον τὸν θεὸν – dicsőítették Istent. Ἐπεσκέψατο ὁ θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ – meglátogatta Isten az ő népét. Profetikus megnyilvánulás a szem-tanúk részéről, tartalmi egyezés Zakariás éne-kével (Lk 1,78).

17. vers: ἐν ὅλῃ τῇ Ἰουδαίᾳ – egész Júdea-ban. Jézus híre Galileából elterjed Júdea-ba, a mes-siási reménységek erősödnek.

A gyász fájdalomból az élet örömére

E vasárnapon az úgynevezett ünneptelen félév nagyjából a felénél tart. Valójában ez is ünne-pel teli, hisz minden vasárnap alkalom, hogy még szorosabb kapcsolatba kerüljünk az Úrral, aki ér-tünk földre jött, s az emberlét minden állomását megjárva értünk önmagát áldozatul adta a ke-reszten. Ünnepi pillanatai életünknek, amikor az evangéliumot hallgatva találkozunk Jézus irgal-mas és emberszerető megnyilvánulásaival. Taní-tásai, gyógyításai, csodái mind ennek eszközei. Ezek közül az ógyházi perikópa egyik gyöngy-zseme a naini ifjú feltámasztásának története.

A modern pszichológia igencsak kibővítette az emberi veszteséglistát. A szeretteink elvesz-tése miatti gyász mellett megjelenik már benne a háziállatok, a munkahely, az egészség, a fiatal-ság elvesztésének, a válásnak vagy akár a Covid-szabályok miatt elmaradt szalagavatónak vagy

ballagásnak a veszteségélménye. Láthatjuk, hogy valójában mindenki átél nehezen elhordozható helyzeteket, megtapasztalásokat. Azonban egy közvetlen hozzátartozó halála s kimondottan a gyermekhalál olyan mélyen érinti emberi énünket, hogy minden megkérdőjeleződik, még az élet értelme vagy értelmessége is.

Amikor mi magunk is magzatot veszítettünk, és sokan próbáltak valamivel vigasztalni, egészen megdöbbsentem, mennyien vannak körülöttem, akik ezt valamikor megtapasztalták. Addig nem került elő beszélgetésekben, mélyre temették magukban. Ma már tudom, minden gyülekezetben jó páran hordoznak némán nagy terheket. Ez a textus tehát sokakat mélyen érint, és ezek az emberek vágyakoznak arra, hogy megerősödhessenek a feltámadás reménységében, vigasztalás és békesség töltse be szívüket.

Az a Jézus pedig, aki megállt a naini özvegy fájdalmát enyhíteni, rájuk-ránk is ugyanezzel az irgalommal tekint. Neki a mi mai fájdalmunk-gyászunk is számít! (Azt nem merném állítani, hogy egy elmaradt szalagavató bál a veszteséglistánkon megállásra készítené az Urat, de egy elrontott házasság, megromlott testvérkapcsolat, szülő-gyerekek konfliktus bizonyosan.) Nem véletlen az sem, hogy Jézus ezt a fiút visszaadja anyjának. Nem hívja magával, mert anyja mellett a helye.

Épp ezért hirdessük azt az Urat, aki nemcsak egyperces főhajtásra áll meg, hogy részvétét kifejezze, hanem mellénk lép, és életet teremtő szavát ajándékozza nekünk. Elűzi a halál szomorúságát, és reménységgel tölti meg a szívünket. Mert aki Jézussal találkozik, és szavának enged, annak reménye és jövője is van.

Igehirdetési vázlat

1. Ünnepeink élet és halál mezsgyéjén – az emberi élet nagy állomásai
2. Veszteségeink – Jézus nélkül
3. Veszteségeink – Jézussal találkozva

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

JSir 3,22–33; Ef 3,13–21

Ének

EÉ 362

Imádság

30. zsoltár (Hálaadás az életért)

Illusztrációk

VERS

Jobbágy István: *A naini ifjú*¹

A naini ifjút
Halál elragadta,
Egyedül maradt már
Özvegy édesanyja.

Siratja, siratja
Kicsi város népe,
Viszik és kísérik
Temető kertjébe.

Az Úr Jézus éppen
A várost eléri,
Az özvegyet szánja:
„Ne sírj” – mondja néki.

A koporsót akkor
Megérinti karja,
És a fiú fölkél,
Szóra nyílik ajka.

Általveszi anyja,
S dicsőítik Istent,

¹ http://jonas.magveto.sk/menu-bal/keresztynversekgyujtemeny/keresztynversekgyujtemeny/Jobbagy_Istvan.htm.

Nain városában
Hogy ily csodát mívelt.

Hisszük, hogy halálunk
Annyi, mint egy álom,
Mert Jézus feltámaszt,
Úr ő a halálon!

KÉPZŐMŰVÉSZET



Woditzer Judit síremléke² (Kőszeg, Jurisics tér 14.). A késő barokk síremlékművészet szép és

² https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Grabstein_Woditzer_%E2%80%A01791,_J%C3%BCngling_von_Na%C3%AFn,_2021_K%C5%91szeg.jpg.

egyedi alkotása az a sírkő, amelyen a naini ifjú feltámasztásának jelenetét láthatjuk. A síremléket Woditzer József kalaposmester állíttatta feleségének, Juditnak.

Számos festmény, ikon jeleníti meg a naini ifjú történetét. Mégis ezt a síremléket választottam, mert azon tűnődtem, hogy mi mindenre gondolhatott az özvegy férj, amikor a felesége tiszteletére állíttatott sírkövön rátekintett az égbe mutató Jézusra, a gyermekének örvendő anyára vagy éppen a fél szemét kitakaró angyalra. Úgy gondolom, a halál Legyőzője, a szeretet Megjelenítője adott vigasztalást a gyászoló Woditzer kalaposmesternek és ad nekünk is.

Felhasznált és ajánlott irodalom

PRÖHLE Károly 1966. *Lukács evangéliuma*. Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest.

VARGA Zsigmond 1992. *Görög–magyar szótár az Újszövetség irataihoz*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.

KISS Sándor 1983. *Újszövetségi görög–magyar szógyógyarázat*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.

MARTIN, John A. 1997. Lukács evangéliuma. In: John F. Walvoord – Roy B. Zuck (szerk.): *Máté–János*. Ford. Köves Gábor. Keresztyén Ismeretterjesztő alapítvány, Budapest. (A Biblia ismerete kommentársorozat 6.)

SZÉKELY János 2016. A Biblia üzenete: „Ne félj már, megmentelek téged!” – Lk 7,11–17. *Új Ember*, június 3. <https://ujember.hu/a-biblia-uzenete-ne-feljmar-megmentelek-teged-lk-711-17/>. (Megtekintés: 2024. július 1.)

GRENDORF Péter 2016. Szentháromság ünnepe után 16. vasárnap (Lk 7,11–17). *Lelkipásztor*, 91. évf. 8–9. sz. 344–346. o.

■ SCHALLER BERNADETT

Szentháromság ünnepe után 17. vasárnap

► Lk 14,1–11

Jézusi közösségben – szabadságra szeretve, szeretetre szabadítva

A vasárnap jellege

A Szentháromság ünnepe utáni vasárnapok igéi a bennünk és értünk munkálkodó Isten cselekvését tárják elénk, bemutatva a krisztusi megváltásnak minket érintő, személyes hatásait. Hangsúlyosan jelennek meg a megigazítás, megújítás, megvilágosítás, megszentelés (ordo salutis) elemei, amelyek a Lélek munkáját, mint az ember üdvösségre vezetését, illetve annak hitbéli növekedésben megnyilvánuló ajándékait írják le. Ezért a zöld a liturgikus szín, amely Isten ültetvényének zsendülését, növekedését jelképezi (JÁNOSY 2008, 44. o.).

Ünnepnapunk témája a Pröhle-agenda szerint: „Akiket Isten elhívott, azokat meg is igazította – egyek vagyunk a Krisztusban!” A kötelező lekción (Ézs 49,1–5) is ezt a kegyelembeli egységünket mutatja be, amelyben az Úr a népekhez küldi világosságul szolgáját, hogy mindenkihez eljuthasson szabadítása.

Ez az egység jelenik meg az oltári bevezető igében is: „Egy az Isten, egy a közbenjáró is Isten és emberek között, az ember Krisztus Jézus, aki váltásul adta önmagát mindenkiért...” (1Tim 2,5–6)

Amit a textusról tudni kell

A prédikációs alapigénk Lukács külön anyagához tartozik. A két, egymástól külön is értelmezhető történetet a farizeusok házába betérő Jézus tanítása köti össze.

1. vers: A σάββατον kifejezés többet jelent pusztán idői meghatározásnál. A szombat mint ünnepnap megtartásához a legszigorúbb ószövetségi parancs kötődik. A nyugalom napjáról való megemlékezésben a fogság utáni zsidó ha-

gyományban az Istennel kötött szövetség jelét látták, illetve a maguk részéről egyfajta személyes bizonyágtételt a kiválasztottságról. A szombati törvény mögött ezért áll(t) a tilalmak és tevékenységek legaprólékosabban szabályzott rendszere. Bár Izrael tanítói a különböző kihívásokra adott válaszaikban többféle utat, megoldást adtak a törvény kazuisztikájának megvalósítására, abban egyetértettek, hogy azon a napon csak a nem halasztható, életmentő tevékenységek megengedettek. Úgy látták, hogy minden, ami túl van azon, az bűn Isten ellen.

A φαγεῖν ἄρτον (kenyeret enni) kifejezést jórészt az „étkezni, ebédelni” szavakkal fordítják a fordítók. A cselekvés a szombatnap ünnepi étkezést jelenti, egyben asztalközösséget. Azt a teret és időt, amelyben közösségbe kerülünk a másikkal, vállalva őt. Ennek értelmében vált ki más helyzetben a farizeusokból és írástudókból felháborodást, amikor Jézus a bűnösökkel együtt eszik és iszik.

2. vers: A vízkóros (ὕδρωπικτὸς) szó csak itt jelenik meg a Szentírásban. Betegsége a vízkóróság, az orvosi ödéma jelenségének a kifejezése, amely jórészt a szív alulműködésének jele, következménye. Alapvetően nem fenyegeti az életet, ha nem orvosolják azonnali hatállyal.

11. vers: A „felmagasztálás és megalázás” közmondása ismert volt a zsidóság körében. PRÖHLE utal arra, hogy Jézus előtt Hillél rabbi hasonlóan fogalmazta meg az emberi kicsinység és nagyság párhuzamát (1966, 234. o.). Az evangéliumok három alkalommal (Mt 23,12; Lk 14,11; Lk 18,14) idézik Jézustól a gondolatot (apró eltérésekkel), de mindhárom esetben a farizeusi (törvénykegyes) hittel, látásmóddal kapcsolatban. A megaláztatik (ταπεινωθήσεται) és felmagasztaltatik

(ἰψωθήσεται) szavak jövő idejű (divinum) passzív ragozásai a cselekvő Istenre és ítéletére mutatnak.

A perikópa megértése

Jézus asztali beszélgetései Lukács evangéliumának középső, nagy részéhez tartoznak. A mester Jeruzsálembé, a golgotai kereszt felé tart, hogy megváltói művét véghez vigye. Tanítása, cselekvése azt a célt szolgálja, hogy hallgatóságában a megtérést, a bűnbocsánatot, az új életet munkálja. Beszédében ezért nem egy újabb törvényt mond, nem a „mit és hogyan cselekedjem” etikai kérdéseit boncolgatja, hanem provokál – az életért. Tanításában rámutat a farizeusi hit és kegyesség hibáira, az Isten tiszteletéről alkotott hamis fogalmukra, mérhetetlen becsvágyukra, amelyek gátjai az Isten országába való bemenetelüknek (PRÖHLE 1966, 231. o.).

Nem a cselekedetek minőségét, mennyiségét vagy azoknak esetleges hiányát (szeretet) mutatja meg, hanem azok téves alapjait, mozgatórugóit, zsákutcáit.

Jézus megszabadítani, életre menteni jött. Helyreigazítása nem a javítgatást célozza, hanem gyökeres változásra sarkall. Ezért is provokálja a (mindenkori) hallgatóságát, hogy megnyerje őket az új teremtésre, az új kezdetre.

Igehirdetési vázlat

A kegyelmi közösség

Luther-kabátom gombolása közben gyakran akad meg a szemem a néhai német katolikus pap, Sieger Köder festményének másolatán. Az iroda falán függ. Jó, hogy ott van. Nagyon kell a csendemhez, az örömhöz, a szolgálatomhoz. A mindennapos jézusi kegyelmet ábrázolja. Asztalánál a leprásnak, a farizeusnak, az utcanőnek, a bohócnak, a tudósnek (ki kit lát még ott) helye van. Pusztán amiatt, mert a Mester így akarja. Szereti őket

annyira, hogy úgy fogadja el őket, ahogy vannak. Ebben az elfogadásban, befogadásban születik meg a gyülekezet közössége. Igénk evangéliuma abból az aprónak tűnő részletből fakad, hogy Jézus bement a farizeusok egyik vezetőjének a házába ebédelni. Közösséget vállalt velük. Azokkal, akik figyelik őt, keresve az alkalmat az elítéléséhez. Ő mégis leül közéljük. Nem is tehet mást. Az ő ügye az ember: megkeresni az elveszettet, életre szeretni az ellenséget. Ezt csak ő tudja megtenni.



Sieger Köder: *Vacsora a bűnösökkel*

A lukácsi közlésből nem derül ki, mi lett annak a közösségnek az utóélete, de a gyülekezeteinket ismerjük. Azok is az életre szeretettek közössége, ahol nekünk is helyünk van. Vállal minket minden esendőségünkkel együtt, hogy mentsen. Ő nem ítélni jött, hanem menteni. Jézusban adatik mindannyiunknak a kegyelem, a „közös ég”. Ebben minden különbözőségünk ellenére osztozunk, egyek vagyunk, mert ő így ajándékozza, személyválogatás nélkül.

Az Úr van velünk, közöttünk, értünk minden összejövetelünkön. Éppen ezért lehet a mostani istentiszteletünk egyben hálaadó ünnep a Krisztus közösségéért, a gyülekezetért – kegyelméért. Hiszem, hogy sok panasz, megfáradás, csüggedt hangvétel szűnhet meg, oldódhat fel bennünk, ha erre a jézusi örömhírré, ajándéokra figyelünk.

Szabadságra szeretve – szeretetre szabadítva

Idegen számunkra a megannyi ószövetségi törvény által meghatározott hívő életvitel. Nem vonatkoznak ránk a tisztasági, liturgikus szabályok. Még a

szombatnapi nyugalmat is az igével való megszenteléssel tartjuk meg (vö. Luther magyarázatai a *Kis kátéban* és *Nagy kátéban* a 3. parancsolatról). Jóval szabadabban éljük hitünket. Ugyanakkor a farizeusi kegyesség sok más helyen felbukkan életünkben. Egyszerűen azért, mert valahol belőlünk fakad. A hitéletünkben, a másikkal való kapcsolatunkban világos határokat szabunk a „mit szabad, és mit nem”, a „mi bűn, és mi nem” gondolatainkkal – csakúgy, mint Jézus akkori hallgatósága. Ezek a határok pedig észrevétlenül hálózák be, kötik gúzsba szívünket. Ez minden, csak nem szabadság. Márpedig mi arra lettünk teremtve, elhívva.

Nem véletlen, hogy Jézus cselekvésével, tanításával minket is provokál. Ahogyan az akkori farizeusokat, minket is számtalanszor állít kihívásokkal teli határhelyzetekbe. Olyanokba, ahol minden „rendszerbiztonságunk”, megoldásunk összeomlik: krízist idéz elő. Szándékosan: ugyanis a krízis a változás, fejlődés, növekedés motorja, elindítója lehet.

Jézus pedig formálni akar minket az életre, Lelkével változtatni, szabadítani, újjászülni. Nem is tehet mást. Úgy fogad el minket, ahogy vagyunk – mert ennyire szeret... Ugyanakkor szeret minket annyira, hogy ne hagyjon meg olyanak, amilyenek vagyunk. Drága ajándékok azok az alkalmak, helyzetek, amelyekkel kimozdít minket az Úr a megszokott, biztonságos vallásosságainkból a bizalommal teli szabadságra.

Ezért állítja elő a vízkóros embert, és teszi fel hallgatóságának az egyszerű kérdését, hogy szabad-e... A mondat voltaképpen így folytatható: szeretni. A farizeusok némasága mutatja, hogy mennyire bonyolult vagy egyenesen lehetetlen számukra a felelet. Évekkel később egy másik, egykori farizeus adott erre nagyon egyszerű választ: a törvény betöltése a szeretet (Róm 13,8). Azért tudta ezt leírni Pál, mert tetteinek, döntéseinek, világlátásának mértéke, oka a Szabadító úr lett. Őbenne vált az apostol szabaddá önmagától.

Ezt a szabadságot üzeni Jézus a főhelyek változtatásával a hitük, rangjuk elismerését, a megtiszt-

lést elváróknak. Értelmetlen az igyekezetük. Isten országában az első és az utolsó hely is ugyanannál az asztalnál van. Jézus a valóság, az evangélium meglátására hív. Nem az alázatos magatartásra akar megtanítani, hanem fel akar szabadítani a rangkorságaink okozta szorongások görcsei alól, mégpedig úgy, hogy ünnepeinken és hétköznapjainkban egyaránt közösséget vállal velünk, és egymás mellett jelöli ki helyünket az ünnepi asztalnál és a hétköznapok szolgálataiban egyaránt. Az óvatoskodó számítást és mérítségkészt kizorítja a bizonyosságot adó felismerés: „Boldog, aki az Úr Krisztus asztalának vendége!” (MAGASSY 1997)

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

Ézs 49,1–5; Ef 4,1–6

Énekek

EÉ 446; 265; 320

Illusztrációk

GONDOLAT

„Mindig is úgy találtam, hogy a kegyelem nagyobb sikerre visz, mint a szigorú igazságosság.”
Abraham Lincoln (1809–1865) amerikai jogász, politikus, az Amerikai Egyesült Államok 16. elnöke

„A valódi szeretet szabadságból van szöve.”

Müller Péter (1936–) Kossuth- és József Attila-díjas magyar író, dramaturg, forgatókönyvíró

IMÁDSÁG

Add, Istenem, hogy a világ kisimuljon és elcsendesedjen bennem és mindenkiben. Hogy az éjszaka csöndjében asztalodhoz ülhessek, ahhoz az asztalhoz, amely mellől senki se hiányozhat.

Ahhoz az asztalhoz, hol a Nappal és a csillagokkal együtt a hétköznapok is kiálszanak, s egyedül a te békéd világít. Igen, hogy helyet foglalhassak már most egy rövid időre annál az eljövendő asztalnál, amelyet egy öröklétre megígértél, s amelynek egyedül a te békéd a lámpása, eledele és terítéke.

Add meg előlegként azt a csendet, azt az asztalt, ahol minden civódás, félreértés és megkülönböztetés megszűnik végre, ahol mindenki helyet kap, a maga helyét, s a legkisebb féltékenység is leveti csúf álarcát, s színét veszve elpárolog.

Nevezd meg valódi nevünkön, mivel valamennyien szenvedünk attól, hogy álnéven élünk, telve álnoksággal, amit magunk fabrikáltunk, mivel jobbnak, különbnek, állhatatosabbnak és áldozatkészebbnek kívántunk látszani másoknál.

[...]

[A] bűnösök és szentek közös kiáltása itt a földön, a kérés nélküli ima jók és gonoszak számára talán nem egyéb, mint egy pillantást vetni az asztalra, mely öröktől fogva terítve áll az atyai ház udvarán.

Ennél az asztalnál – Jézus isteni ígérete szerint – nem lesz többé se ellenség, se barát, se vér szerinti rokonság, se szülő, se feleség. Mindenki mindenkije lesz mindenkinek, áthatva az Atya, a Fiú és a Szentlélek egyetemesen beteljesült ígéretétől. Ennél az asztalnál mindenkinek akad egy szék, s mindenki a maga eleve kijelölt, ezerszer áldott helyére kerül – annyi vita, helycsere és zűrzavar után. Pilinszky János (1921–1981) Baumgarten-, József Attila- és Kossuth-díjas magyar költő: *Imádságért*

Felhasznált és ajánlott irodalom

BARTHA Tibor (szerk.) 1993. *Keresztvén bibliai lexikon.*

1–2. köt. Kálvin Kiadó, Budapest.

JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása.* Fraternitás, Veszprém.

MAGASSY Sándor 1997. *Ógyházi perikópák.* 1. köt. Magánkiadás, Budapest.

PRÓHLE Károly 1966. *Lukács evangéliuma.* Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest.

SZAKÁCS Tamás é. n. *Igefalatok.* <https://igefalat.lutheran.hu/ÚSZ/3%20-%20Lk/>.

■ ESZLÉNYI ÁKOS

Szentháromság ünnepe után 18. vasárnap

► 2Móz 20,1–17

A szeretet törvénye

A vasárnap jellege

A *Liturgikus könyv* és az *Agenda* témamegjelölése erre a vasárnapra csaknem szó szerinti egyezést mutat: „Járjunk elhív(at)ásunkhoz méltó(an) szeretetben!” Az evangéliumi ige (Mt 22,34–46) a szeretet kettős nagy parancsolatában tárja elénk Jézus tanítását a törvény aljáról és lényegi üzenetéről, az Isten és a felebarát iránti szeretetről, majd pedig bemutatja Jézust mint Krisztust és Urat, aki nem csupán értelmezi, de be is tölti a törvényt.

Jánossy Lajos értelmezése szerint a levélbeli ige „azt mutatja meg, hogy miként jár a keresztvén hívő a tökéletességnek ezen az útján, amelyen a hú Isten népét megvilágosítva, megerősítve és megszentelve, állhatatosságban megtartja és vezeti a Krisztus napjára. Krisztus kegyelme tölti be és teszi gazdaggá ezt az életet!” Ennek a vasárnapnak a fényében már szent várakozással és feszültségben, eszkatologikus távlatokkal tekintünk előre a kegyelmi idő vége felé (JÁNOSY 2008, 56. o.).

Amit a textusról tudni kell

A Tízparancsolat az isteni törvényadás központi eleme. Az egyiptomi fogságból való szabadulás után, a Sínai-hegynél Izrael néppé, Isten népévé formálódásának kezdetén hangzik el alapvetésként. Ezek a parancsolatok nem csupán történelmi dokumentumok, hanem időtlen útmutatók, amelyek segítenek eligazodni az emberi élet minden területén.

A mindennapi élet alapját jelentő etikai és vallási szabályrendszer az ókori héber vallás és kultúra számára. A Tízparancsolat fejezi ki azt a magatartást, amelyet Isten elvár a népétől.

Néhány pontja szoros kapcsolatban áll az ókori keleti kultúrák jogi és vallási szabályozásaival. Az asszír és babilóniai törvényekben is hasonló etikai és morális alapelvek jelennek meg. Ez mutatja, hogy az ókori Izrael nem volt izolált a világtól, hanem része volt egy szélesebb kulturális kontextusnak.

A Tízparancsolat és a további törvények segítettek Izrael törzseinek közösségeit azonos értékrend kialakításában és egységesítésében. Ezek a szabályok hozzájárultak ahhoz, hogy az izraeliták identitása formálódjék és kialakuljon egy közös vallási és jogi keretrendszerben. A törvények nagy jelentőséggel bírtak az izraeli vallási gyakorlatban. Ezek az etikai és vallási normák meghatározták az istentiszteleti szertartásokat, az áldozatokat és a közösségi élet szabályait. Összességében a Tízparancsolat, Tíz Ige nemcsak vallási jelentőséggel bírt az ókori Izraelben, hanem jogi és etikai alapokat is szolgáltatott a közösségi élet számára, valamint hozzájárult a héber identitás és vallási gyakorlat formálásához és fenntartásához. Ezek az alapelvek messze túlmutatnak az ószövetségi koron, beépültek a nyugati jogi és etikai gondolkodásba, és a modern jogrendszer alapjai között is megtalálhatók. A hétköznapi életben a Tízparancsolat útmutatást ad arra, hogyan éljünk harmóniában Istennel és embertársainkkal. Az erkölcsi döntéseinkben, a munkahelyi etikában, a családi életben és a társá-

dalmi felelősségvállalásban is iránymutató. A modern világ kihívásai között is időtálló normákat kínálnak, amelyek segítenek megőrizni emberi méltóságunkat és közösségi értékeinket.

A perikópa megértése

A Tízparancsolathoz számos teológiai kérdés kapcsolódik alapvetően.

- *Isten kinyilatkoztatása és autoritása:* a Tízparancsolat közvetlenül Isten szavaként jelenik meg, ami hangsúlyozza Isten szuverenitását és a törvény isteni eredetét.
- *Az erkölcsi törvény egyetemessége:* a parancsolatok nemcsak Izrael népe számára lettek útmutatássá, hanem az emberi társadalom alapvető erkölcsi normáit képviselik.
- *A törvény és az evangélium kapcsolata:* a Tízparancsolat bemutatja az isteni törvény tökéletességét és az emberi képtelenséget annak teljes megtartására. Ezáltal a törvény szerepe, hogy rámutasson a bűnre és megváltásra szorult helyzetünkre, vezessen az evangélium felé, amelyben Jézus Krisztus beteljesíti a törvényt (Mt 5,17), és a megváltás, a bűntől való szabadulás örte és oáltala lett miénk.
- *A szeretet kettős parancsolata,* amely az evangéliumi igében elhangzik: Jézus összefoglalja a Tízparancsolatot a két legnagyobb parancsolatban: „szeresd az Urat, a te Istenedet” és „szeresd felebarátodat, mint magadat”. Ezzel rávilágít arra, hogy a parancsolatok forrása Isten irántunk való szeretete, és célja, hogy rávilágítson igazi valónkra, és segítsen a szeretet megélésére Isten és embertársaink iránt. Jézus szavai a felépült társadalom alapjait, kultúráját, lelkiességét érintik, és nem csupán a felszínen tetten érhető gyakorlatot, hanem mindazt, amiből ezek fakadnak. Ez pedig nehéz, konfrontatív helyzeteket idéz elő, amint azt gyakran látjuk az evangélium olvasása során.

- *A törvény betöltése és a keresztény élet:* a Tízparancsolat útmutatást nyújt a keresztény életvezetéshez, hangsúlyozva az istenfélelem és az emberek közötti hiteles kapcsolatok fontosságát. Az isteni parancsolatok nem elavult szabályok, hanem az életünk irányítói, amelyek segítenek megtalálni a helyes utat. A parancsolatok követése nem korlátozás, hanem az igazi szabadság forrása.

A Szentlélek munkája életünkben naponkénti bűnbánatra indít, és egyúttal hálaadásra is, annak az örömmel megelégedésére, hogy ismerhetjük Isten akaratát, és naponként törekedhetünk aszerint élni az ő dicsőségére és a körülöttünk élők javára.

Igehirdetési vázlat

Isten a megszólító, törvényadó Úr

A Tízparancsolat, amelyet Isten Mózesen keresztül adott, az emberi élet minden területére vonatkozó iránymutatást nyújt. Ezek az isteni törvények nemcsak az ókori Izrael számára voltak fontosak, hanem ma számunkra is a mindennapi élet alapját jelentik. Isten saját maga nyilatkoztatta ki ezeket a parancsolatokat, amelyek egyedülálló autoritással bírnak. Ahogy Isten kiszabadította Izrael népét az egyiptomi rabszolgaságból, úgy hív bennünket is, hogy szabaduljunk meg mindattól, ami a bűn rabságában tart minket, és éljünk gyermekeiként a világban a tőle kapott szabadság felelősségével, megújult életben. Isten megszólító üzenete itt közvetlen és személyes, amely kapcsolatot teremt közte és az emberek között, egyúttal megmutatja azt is, hogy ő a kezdeményező, a megszólító, akinek szavában erő van ahhoz, hogy változásra hívjon, változásra segítsen.

A törvény alapja a szeretet

Hazánkban, ahol a keresztény hit évezredek múltjára tekintve mélyen gyökerezik, az első parancsolat ma bennünket emlékeztet arra, hogy Isten iránti szeretetünk és tiszteletünk töltse be életünket. Ne

engedjük, hogy a mai korban is a hitet próbára tevő bálványok – mint a pénz, a hatalom vagy a hírnév – elvonják figyelmünket, elfordítsák életünket Istentől! Mi az, amit imádunk, és amire az életünket építjük, amiben a legnagyobb bizalmunk van? Fontos, hogy az imádatunkat egyedül Istenre irányítsuk, és ne tegyünk semmi más életünk középpontjává. Erősödjünk meg a szavainkkal és cselekedeteinkkel való tanúságtételben! Isten nevének tiszteletben tartása arra is emlékeztet bennünket, hogy életünkkel tükrözzük az ő szeretetét és igazságát. Ebben pedig benne van az odaszentelt idő szükségessége és fontossága. Az ünnepnap megszentelése nemcsak fizikai pihenést jelent, hanem elsősorban lelki megújulást, amelyre mindannyiunknak szüksége van.

A szeretet gyümölcsei a mindennapokban

A hétköznapi számos találkozási pontban, gyülekezetben, munkahelyen vagy bármerre járunkban számtalan kihívást és kísértést tartogathat. A gyülekezet közösségében, Isten közelében erőt és sokszínű, friss ötletet nyerhetünk arra, hogyan lehetünk tanúi Isten szeretetének a világban. Az élet alapvető érték, különösen fontos, hogy kiálljunk az élet védelme mellett, elutasítva az erőszakos cselekményeket, keresve az erőszakmentességet minden körülmények között. A házasság és a család védelme, valós segítése az egyik legfontosabb társadalmi feladatunk. A hűség és a tisztaság megőrzése a házasságban nemcsak a család stabilitását biztosítja, hanem a társadalom egészének egészséges működését is. A szülők tisztelete nem csupán a családi kapcsolatok megerősítését szolgálja, hanem a nemzedékek közötti tisztelet és szeretet fenntartását, továbbadását is. A becsületesség és az anyagi javak tisztelete alapvető erkölcsi követelmény. A lopás minden formája – legyen az fizikai tárgyak eltulajdonítása vagy szellemi tulajdon megsértése – rombolja a közösséget és aláássa a bizalmat. Az igazság és a hitelesség alapvető fontosságú minden emberi kapcsolatban. Az igazság iránti elkötelezettsé-

günk határozza meg hitelességünket, legyen szó akár személyes, akár közösségi szintről. A megelégedettség és a hála alapvető erények, amelyek megvédik szívünket az irigységtől és a kapzsiságtól. A gazdasági különbségek, életlehetőségek hatalmas eltérései nagy feszültséget okoznak, különösen fontos, hogy megtanuljunk értékelni azt, amink van, és hálásak legyünk érte.

Milyen nagyszerű lenne mindezeket s még ennél is többet, amit a Tízparancsolat magában foglal, megtenni a mindennapokban! Az isteni törvény szavának fényében őszintén rátekintve életünkre láthatjuk, hogy messze vagyunk mindentől. Lehetetlen erre a tökéletességre vagy akár csak a közelébe is eljutnunk. Ebben a lehetetlen helyzetben sem hagy magunkra Isten. Törvényének szavát is felhasználja arra, hogy a szabadulás helyéhez, szeretetének legmélyebb valóságához, Krisztus keresztyéhez vezessen. Itt gyógyul meg büntől sebzett életünk, s válik a törvény szava külső korlát helyett belülről fakadó őszinte törekvésé, hogy szavainkkal és tetteinkkel továbbadjuk a bennünk élő hit örömét és áldásait.

Illusztrációk

GONDOLAT

„Ugyanaz a Jézus, aki épp csak az imént utasította az ifjút a »jó Mestertől« az egyedül jó Istenhez, most maga veszi igénybe a teljhatalmat, hogy kimondja a végső szót és parancsot. Az ifjúnak fel kell ismernie: maga Isten Fia áll előtte. Jézusnak az ifjú elől elrejtett fiúsága volt az, amely őt tőle az Atyához utalta, mivel tökéletesen egyesítette magát Atyjával. Ugyanez az egység az, amely most magával Jézussal szólaltatja meg az Atya parancsát. Ennek félreérthetetlenül világossá kell lennie az ifjú számára, amikor Jézus követésre szólító hívását hallja. Ez a parancsolatok összefoglalása – az ifjúnak a Krisztussal való közösségben kell élnie, Krisztus a parancsolatok célja. Ez a Krisztus áll most vele szemben, és hívja őt.

Nincs többé kibúvó az erkölcsi összeütközés valótlanágába. A parancs egyértelmű: Kövess engem!”
(Dietrich Bonhoeffer: *Követés*)

VERS

Székely Magda: *Súlytalanság*

Alig valami dönti el
hogy ide vagy oda
kis mozdulatok súlytalanság
állapota

Alig valami ki a bátor
és ki a gyáva
honnét mégis a helyzetek
végső világossága

Weöres Sándor: *Vonj sugaradba*

Vonj sugaradba Istenem!
mint madár a fészkére, szállnék hozzád,
de látod, a rét örömei közt
elpattant a szárnyam csontja.
Végy kosaradba Istenem!
mint hal a horogra, sietnék hozzád,
de látod, a gyűrűző mélynek
rám-tekeredett ezernyi hínárja.
Lelkemet mért áztatod
maró-lúgban évek óta,
ha sose végzel a mosással?
Kondérodban a tüzes lé
minek fortyog körülöttem,
ha sohase puhulok meg?
Mit akarsz szöni belőlem,
ha mindig szétmállok, mint a szecska;
Gonoszaid megtérnek, de hozzám
sose jön el a te országod.
Szívemet kétféle húzás tépi,
egyre lyukasabb, egyre zavartabb –
ládd-e, sokszor már azt se tudom,
melyik a te horgod zsinogje
s melyik a mélység inda-köteléke.

Vonj hevesebben! ön-erőmből
nem jutok én soha hozzád.

Felhasznált és ajánlott irodalom

- BONHOEFFER, Dietrich 1996. *Követés*. Ford. Böröcz Enikő. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest,
- CSERI Kálmán 2019. *Tízparancsolat*. Harmat Kiadó, Budapest.
- FABINY Tamás 2009. Tízszabadság. In: uő: *Ajtórésnyi zsoltár*. Luther Kiadó, Budapest. 131–137. o.

JÁNOSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. Fraternitás Magyarországi Evangélikus Lelkészek Közössége, Veszprém.

ROSTÁNE PIRI Magda 2006. Szentháromság ünnepe után 18. vasárnap. 2Móz 20,1–17. *Lelkipásztor*. 81. évf. 10. sz. 388–389. o.

SZÉKELY Magda 2000. *Székely Magda összes verse*. CET Belvárosi Könyvkiadó, Budapest.

ZINK, Jörg 1996. *A megújuló Tízparancsolat*. Ford. Szabó Csaba. Kálvin Kiadó, Budapest.

■ SÜLLER ZSOLT

Szentháromság ünnepe után 19. vasárnap

► 2Móz 34,1–10

„Bárcsak”

A vasárnap jellege

A vasárnapot megelőző időszak igehirdetési igéi izgalmas szintézist alkotnak, hiszen Jézus csodáinak láttatása után a Tízparancsolat világába érkezik az igehallgató, hogy a Szentháromság ünnepe utáni 18. vasárnapon megszólalhatson mindaz a tíz mondat a szószéken, amelyet Isten a Sínai-hegyen átadott Mózesnek és a népnek. E magasztos és dicsőséges pillanat szemtanúiként azonban hamar meg is érkezünk a fájó realitásba a vasárnapra kijelölt ige által. Hirtelen eltűnik a fenséges hangnem, sőt már kőtáblák sincsenek, pusztán egy magából kikelt s most szegénykező ember, Mózes áll a Sínai-hegyen, és vele szemben az ember hűtlenségével újra és újra szembesül, de mindent azért fel nem adó élő Úr. Milyen hatalmas kontraszt!

„Járjunk elhívásunkhoz méltóan!” – szólít fel a Pröhle-agenda nyitó gondolata, de fájón szakad rá az igehallgatóra a teher: hogy lehet méltónak lenni, ha az ember újra és újra elbukik, és nem képes Isten útján járni? Ebből a zsákutcá-

ból a két lekción próbálja kimozdítani az embert, amelyek így kifejezetten jó társai az alapigének.

A lekciókban rejlő lehetőség

Pál apostol az Efezusi levél 4. fejezetében, igénk fényében mintha aktualizálná, értelmezné azt az eseményt, amely Mózesrel történt a Sínai-hegy lábánál. Ami ott történt, hatással volt az Egyiptomból épphogy kiszabadult nép életére, de megkerülhetetlen hatással van mindazokra is, akik az évszázadok tengerében Isten népéhez tartoznak. Sőt egyfajta párhuzam is kibontakozik a lekción kontextusában. Hisz Pál épp azokat a kifejezéseket használja Jézus kapcsán, amit Mózes is átélt az Istennel való találkozás pillanatában. Mózes felment a hegyre Istenhez, majd lejtött a hegyről a néphez, így élve át a transzcendens és immans valóság közti hatalmas szakadékot, csakúgy, ahogy Jézus is tesz a 9. vers elmesélése szerint: „felment”, de „le is szállt” (Ef 4,9–10).

Mintha csak a Sínai-hegyi eseményt ismét-

lódne meg Krisztus időszakában. Isten kapcsolatba lép az emberrel, közelebb érkezik népéhez, mint azt valaha álmodni merték volna, de a nép akkor sem, Jézus idejében sem és félt, hogy ma sem képes ennek a közelségnek és a közelségben rejülő hatalmas tisztességnek a jelentőségét felmérni és megérteni. Mózes idejében a széttört kőtáblák, Jézus idejében a golgotai kereszten függő Megváltó volt az emberi bűn mértéktelenségének fájó lenyomata.

Milyen szép, hogy egyfajta mankóként a levél 4. fejezetének zárszava bátorít, és továbbvezeti az igeolvasót: „...Isten [...] megbocsátott nektek Krisztusban.”

Az epistola gondolatai után az evangélium rögtön meg is mutatja a krisztusi bűnbocsánat erejét. Jézus odalép egy bénához, és nem mond mást, csak azt az igazságot, amely Istenből árad. Ő bünt megbocsátó Úr! Ő nem akarja a bűnös halálát, hanem hogy megtérjen és éljen, és ha valaki megvallja bűnét, annak irgalmat ad. És még akkor is így van ez, ha mi, farizeusok végtelenül fel vagyunk ezen háborodva. Mert Isten annak bocsát meg, akinek akar, és annak kegyelmez, akinek akar, ahogy a mai textust megelőzően Mózesnek megvallja ez az élő Úr.

Milyen szép az evangélium záróképe, amely hirtelen el is repít minket a vándorló nép Sínai-hegyi sátorábrához! Hiszen a béna és a vándorló nép vágya ugyanaz: a hazatérés. Jézus nem mond mást a meggyógyult bénának, csak ennyit: „*Kelj fel, vedd az ágyadat, és menj haza!*” (Mt 9,8)

Textus

A textus mélyebb elemzése kapcsán izgalmas látni az 1. versben, hogy Isten arra vállalkozik, hogy újrírja a táblákat. Látszólag nem jelentős esemény mindez, számomra mégis az, hiszen életemben számtalanszor megesett már, hogy amit nehéz munkával megírt és kiformált az ember – legyen az egy ige hirdetés vagy teológiai mun-

ka –, az egy szempillantás alatt tud megsemmisülni egy hiba vagy figyelmetlenség okán. S ha valami igazán nehéz, az a már egyszer elkészült és befejezett írás újrakezdése. Ehhez igazi kitartás, akarat és eltökéltség szükségeltetik. Így számomra az, hogy Isten elkezd újra leírni a parancsolatokat, egyfajta bizonyítéka annak, mennyire fontos számára az ember.

A 2. versben található kifejezés, amit Mózes-től kér Isten („légy készen!”), megmutatja, hogy még olyan embernek is, aki figyel Isten szavára, készülnie kell a vele való találkozásra. Eszembe jutnak nagyszüleim, akik mindig komoly igei és lelki készüléssel, imádsággal indultak el az Isten házába. Vajon a ma embere hogyan érkezik Isten elé vasárnapról vasárnapra?

Izgalmas látni, hogy a 6–7. versben található mondat milyen megkülönböztetett jelentőséggel bír a zsidó hagyományban. Számukra Isten tizenhárom tulajdonsága tárul fel ezekben a mondatokban. Már maga a szám is izgalmas, hiszen többször megjelenik a zsidó hagyományban, mégis meglehetősen szokatlan épp Istenre vonatkoztatva. Magyarozatként a prímszám végtelent reprezentáló volta sejlik fel előttünk, és az a tény, hogy a könyörületes Isten épp ebben a tizenhárom tulajdonságában tanít minket arra, hogy az ő könyörülete korlátok és határok nélküli.

Isten tizenhárom tulajdonsága így az örökkévalóság, az isteni létezés, az irgalom, a kegyelem, a türelem, a bőséges szeretet, az igazság, az őrzés képessége, a megbocsátás, amely kiterjed a belőlünk eredő hűtlenségre, de kiterjed azokra a bűnökre is, amelyek kívülről érik az embert, de hatással vannak az életére. Végül Isten tulajdonsága a következetesség is: következménye van az ember életében mindennek, és ez a következmény akár generációkon átívelő is lehet, vagyis Isten nem csupán egyéneként számol az emberrel, hanem egy közösség részeként is.

Ezt a gondolatot Mózes a 9. versben meg is erősíti, amikor egyfajta kollektív bűnről beszél. Érdekes, hogy mennyire távolinak, sőt idegen-

nek érezzük ma ezt a kifejezést és mindazt, ami mögötte – főleg az elmúlt évszázadok történelmi terhei miatt – meghúzódik.

Végül a 10. vers feloldása az igeszakasznak, mondhatnánk azt is: *happy end*, hiszen Isten szövetséget köt, amely kulcsfontosságú eleme az Isten–ember kapcsolatnak, de ezen túlmenően csodákról és jelekről is ígéretet tesz, amely egyfajta folytonos bizonyítéka Isten és a nép kapcsolatának.

Az igehirdetés felé

Vincze Gergely és Molnár Csaba, a Follow The Flow együttes frontemberei írtak egy gyönyörű slágert 2023-ban, amely hónapokon keresztül uralta a rádiók lejátszási listáját. Számomra Mózes lelkiállapotát rajzolja meg ennek a dalnak egy részlete, mit érezhetett azokban a pillanatokban, amikor találkozunk vele az ígében.

„Villámokat szór ma ránk az ég fenn, tombol a világ,
de bennem szélcsend van belül!”

Különleges kapcsolat bontakozik ki előttünk a Sínai-hegy lábánál. Megrendítő látni, ahogy a fáraó udvarában nevelkedő úrfi, az egyiptomi gyilkos, majd a puszta pástora hogyan válik szép lassan, lépésről lépésre a bűntől és régi terhektől megszabaduló, Isten közelségébe megérkező hívővé.

A Sínai-hegy környezetét áthatja a zűrzavar. Mindenfelé tombol a vihar. Széttört kőtábla darabjai hevernek az úton, a vérfürdő, amelyet Lévi fiai rendeztek, nyílt sebként lüktet a táborban, látzólag minden elveszett, pusztulás lett a szabadság útja. A rend helyett a káosz az úr. Mégis, amikor Mózes elindul a Sínai-hegy csúcsa felé, és elkezd párbeszédét Istennel, nem a tomboló világ villámai villannak fel, jóllehet kemény és nehéz párbeszédet folytatnak. Sokkal inkább egy olyan Isten képe rajzolódik ki előttünk, akinek szeretete és irgalma határtalan, és egy olyan emberé, aki noha nagyon sok mindent elrontott, egeti szívét

a bűn, mégis lehetőséget kap, hogy egészen megrendítő közelségbe kerülhessen Istenhez.

Bárcsak a ma embere is megértené, hogy ez a lehetőség számunkra is adottság!

„Mert átéltem már százszor, hogy maga után fényt hagyott a zápor”

Számtalanszor átélt tapasztalata az embernek, hogy a legnehezebb helyzetekben való helytállás igazi erőforrássá válik a jövő számára. Sokszor nem értjük, miért vannak próbák, miért vannak mélységei az életnek, milyen jó lenne ezek nélkül élni a mindennapokat, de az igazság az, hogy a nyitott szemmel járó ember előtt a mélységben tárul fel igazán Isten emberszeretete és hűsége, amely valódi fényvel tudja megtölteni a szürke hétköznapiakat.

Mózes élete legnehezebb óráit éli, és mégis egyszerre tapasztalja meg azt a csodát, hogy fényt hagyott maga után a zápor, mert nemcsak lehetőség, hanem realitás lett számára, hogy olyan közel kerülhessen Istenhez, mint még soha. Szinte egyszóval válhat teremtő Urával, aki feltárja magát Mózes előtt, ami már túlmutat az ember és Isten kapcsolatának eddig megélt lehetőségein.

Az egész vasárnapon lüktet az a kérdés, hogyan lehetek igazzá Isten előtt, és az ige leforrázása az ember akarását és cselekvését. Mert megmutatja, hogy nem az ember tudja megoldani ezt a helyzetet, hanem Isten, aki felállítja a bénát, felöltözteti az új embert, és aki feltárja magát Mózes előtt.

Bárcsak a ma embere is megértené, hogy Isten közelsége realitás!

„Úgy érzem, magamra hagyott a világ, attól félek, hogy túl messze van, aki lát. Attól félek, hogy túl messze van, aki vár, attól félek, hogy túl késő lesz, ha kivár”

Mózes, megtapasztalva Isten közelségét, végül előretekint egy félelemmel és bizonytalansággal terhelt időszakra. Megértjük persze Mózes, hiszen sosem könnyű az újrakezdés, főképp akkor,

amikor kudarcok sorából kell újraépíteni Isten és az ember, Isten és a nép, Mózes és a nép viszonyát.

Segítséget, támogatást, kísérést kér Istentől, de sokkal többet kap. Tulajdonává ajánlja Istennek önmagát és a népet, ehelyett azonban Isten szövetséget köt vele! Nem úr és szolga, hanem apa–fiú viszonyt kezdeményez, mert a szövetségkötés olyan mély elköteleződést feltételez, amely mindkét fél számára erős, megrendíthetetlen kötelék, amelyet áthat a hűség és a béke.

A szövetség szól a jelennek, hogy minden bűn ellenére terve van Istennek a néppel, de szól a jövőnek is. A békesség és a szeretet királysága feltartóztathatatlanul érkezik, mert Isten szövetségben ígérte meg, hogy csodák és jelek kísérik mindazokat, akik teljes szívvel az övéi, akik az ő népéhez tartoznak.

Bárcsak a ma embere is megértené, hogy ez a szövetség Jézus Krisztus által ma is aktuális!

Illusztráció

Ady Endre: *A Sion-hegy alatt*

Borzolt, fehér Isten-szakállal,
Tépetten, fázva fújt, szaladt
Az én Uram, a rég feledett,
Nyirkos, vak, őszi hajnalon,
Valahol Sion-hegy alatt.

Egy nagy harang volt a kabátja,
Piros betűkkel foltozott,
Bús és kopott volt az öreg Úr,
Paskolta, verte a ködöt,
Rórátéra harangozott.

Lámpás volt reszkető kezemben
És rongyolt lelkemben a Hit
S eszemben a régi ifjuság:

Éreztem az Isten-szagot
S kerestem akkor valakit.

Megvárt ott, a Sion-hegy alján
S lángoltak, égtek a kövek.
Harangozott és simogatott,
Bekönnyezte az arcomat,
Jó volt, kegyes volt az öreg.

Ráncos, vén kezét megcsókoltam
S jajgatva törtem az eszem:
„Hogy hívnak téged, szép, öreg Úr,
Kihez mondtam sok imát?
Jaj, jaj, jaj, nem emlékezem.”

„Halottan visszajöttem hozzád
Én, az életben kárhozott.
Csak tudnék egy gyermeki imát?
Ő nézett reám szomorún
S harangozott, harangozott.

„Csak nagyszerű nevedet tudnám.”
Ő várt, várt s aztán fölszaladt.
Minden lépése zsoltár-ütem:
Halotti zsoltár. S én ülök
Sírván a Sion-hegy alatt.

Felhasznált irodalom

ASZTALOS Richárd 2017. Szentháromság ünnepe után 19. vasárnap (2Móz 34,1–10). *Lelkipásztor*, 92. évf. 10. sz. 388–390. o.

MACKINTOSH, C. H. 2000. *Elmélkedések Mózes 1. 2. 3. könyvéről*. Ford. Kádár Imre. Evangéliumi Kiadó, Tuttlingen.

MAGASSY Sándor 1970. Szentháromság után 12. vasárnap. 2Móz 34,6–10. *Lelkipásztor*, 45. évf. 7. sz. 434–438. o.

SZTANKÓ Gyöngyi 2006. Szentháromság ünnepe után 19. vasárnap. 2Móz 34,4–10. *Lelkipásztor*, 81. évf. 10. sz. 390–392. o.

■ PONGRÁCZ MÁTÉ

Szentháromság ünnepe után 20. vasárnap

► 1Móz 8,14–22

Az ember világának megmentése

Az ünnep

A Szentháromság ünnepe utáni huszadik vasárnap mottója: „Járjunk elhívásunkhoz méltóan – megszentelt életben!” A Mikeás prófétától való cím: „*Ember, megmondta neked, hogy mi a jó, és hogy mit kíván tőled az Úr! Csak azt, hogy élj törvény szerint, törekedj szeretetre, és légy alázatos Isteneddél szemben.*” (Mik 6,8)

A lekiók: Ef 5,15–21 bölcs életre és szolid magatartásra biztat, az evangélium, Mt 22,1–14 pedig a nagy vacsora keményebb változata. Ennek csattanója az ünnephez való igazodás, ráhangolódás kérdése. Az ünneplő vendég nem ünnepi ruhába öltözött.

A szöveg

Köztudott, hogy az őstörténet egység. A kis szemlényünk nem csupán Nőé és az özönvíz történetének része, hanem az egész őstörténetnek. A teremtés, a bűnbeesés, Kain és Ábel, az özönvíz és Babel tornya egy-egy külön témát hoznak elő, ugyanakkor egymásra is épülnek, többféle fejlődési vonal húzható bennük. Van tartalmi ritmusa is, amelynek első taktusa, hogy Isten jót tesz az emberrel. A körkörös logika szerint ezt az ember bűnné teszi, azaz úgy bánik vele, mintha ő lenne Isten. Ez azonnal magában rejti a büntetését. Nem retorziós Isten válasza, hanem a tett maga hozza a kárt, azaz kárhozatos. Isten azonban még ebből is lehetőséget teremt, így újraindul a kör.

Megfigyelhető a távolság növekedése is. Az Édentől keletre, aztán Kaint messze zavarja, az özönvíz elsodorja, végül pedig a legtávolabbi helyre kerülnek: Babel a babiloni fogság helye, ahol a szöveg keletkezik. Isten azonban mindenhol jelen van.

A bűnök egyre nagyobbak, az egymást követő

lehetőségek pedig egyre szűkebbek. Egy ilyen fordulatot jár körül a mi kiválasztott szakaszunk is.

Talán felesleges elmondani, hogy az őstörténet mítoszának sajátos gondolatfüzerei hitünk alapjai. Ennél azonban még tovább mehetünk. Az utóbbi időben méltán kaptak népszerűséget Yuval Noah Harari könyvei. Ateista világlátása sok érdekes kérdést vet fel akkor is, ha a tudományos világ nem tapsol ennek egybehangzóan. Azzal szembesíti egy helyen az egyházat, hogy miközben a tudomány vizet visz a száraz földrészekre, addig ő nem csinál mást, mint a régi szövegeit próbálja kimagyarázni. Aztán persze megtalálja a vallás helyét a világban, de a vád elég erős ahhoz, hogy reagáljunk rá. A válasz az őstörténet. A világ mai modern kérdéseire megoldásig menő útjai vannak. Az ökológiai felelősség a teremtésről szóló leírásban, az etikai bizonytalanság a bűnbeesésnél, a kirekesztés témája Kain és Ábel történetében, a végső pusztulás problémája az özönvízzel kapcsolatban és az ember istenülése a technológiai fejlődéssel kapcsolatban kerül elő.

A mi kiválasztott szövegünkben szembeötülő Isten antropomorf jellege. Egyrészt megbánja azt, amit tett. Megbánta, hogy embert teremtett, most pedig megbánja, hogy elpusztította a világot. Az antropomorf Isten, a kedves illatot megszagoló Isten a Targumnak túl sok, így fordítja: „És az Örökkévaló tetszéssel fogadta áldozatát.”

Isten kísérletezik. A végtelen szeretet, amely a teremtés indítéka, kudarcot vall, de Isten nem mond le tervéről. Ezután nagyon nehéz már egy haragvó Istent vizionálni.

Mi a probléma?

A *Lelkipásztor* előkészítőiben nem jelenik meg a talán legfontosabb igehirdetői kérdés, amitől egy ige-

hirdetés aktuális, esetleg izgalmas is lehet. Ez pedig így hangzik: mi itt a probléma? Magyarán, hogy a szakaszunk milyen olyan kérdéseket fogalmaz meg, amelyek ma feszítőek lehetnek, és talán a hallgatók érdeklődésére is számíthatnak. Nekem ezek ugyanazok a kérdések, amelyek engem is foglalkoztatnak.

A világvége-probléma nagyon is aktuális. Sok korban beszéltek róla, de ennyire elképzelhetően még talán soha nem került elő. Mi nem azt kérdezzük, eljön-e a világvége, hanem azt, hogy mikor. Képesek vagyunk egy helyi árvíz – vagy más katasztrófa – amúgy helyileg is félelmetes erejét globális méretekben elképzelni. Lehet vitázni arról, hogy melyik víziónk teljeseedik be előbb, a túlszaporodás és éhezés, a vízhiány, az ökológiai összeomlás, a járványok, az atomháború vagy valami űrbeli fenyegetés. A probléma jelenvalóságát mutatja, hogy nem egy hollywoodi alkotás váltja képpé ijesztő elképzeléseinket.

Isten ígérete az, hogy nem pusztítja el a világot. Látja a világ özönvízre méltó voltát, de nem teszi meg. Ha még mélyebbre megyünk, és a mítosz képeit teljességgel kiaknázzuk, miszerint az áradás maga a bűn, az Istentől való eltávolodás, ami katasztrófává nő, és ismerjük Isten nem retorziós büntetési stílusát, akkor az ígélet még nagyobb: Isten a bűn következményeit sem engedi a pusztulásig fajulni.

A probléma tehát ez: a világ pusztulni látszik, de hordozzuk Isten ígéletét, hogy ez nem következik be. Mi következik ebből? Vajon nem átkos biztonságérzetet kelt ez? Tudhatjuk, hogy úgyszem lesz bajunk. Vagy éppen magunkat látjuk Isten szavai beteljesítőinek, mi magunk állunk a pusztulás útjában mint Isten emberei?

Többféle válasz is születhet. Az egyik az, ami elég közkeletű, hogy a pusztulást nem Isten, hanem az ember okozza. Ha azonban komolyan vesszük, hogy Isten büntetési formája az, hogy hagyja a bűnök eszkalálódását, akkor ez így is indirekt módon Isten tette. Viszont lehet, hogy az ígélet mégis így hangzik: én nem kezdeményezem a pusztulást, mert az ember gonosz ifjúságától fogva, majd ő megteszi.

Másfelől – hogy a probléma még bonyolultabb

legyen – fel lehetne vetni, hogy a bolygó pusztulása az ember fejlődésén keresztül jött létre. A technikai alkotások, az orvostudomány, az erőforrások felhasználása valamiféle fejlődési eszköz vagy termék, bár szoktuk mondani, hogy ebben az ember önimádata is ott van. Ugyanakkor az, hogy az ember repül, óriási, a tévhitekkel szemben lehet Isten akarata! Csakhogy a repülőgépek csúnya dolgokat művelnek a természettel. Világpusztító bűn lenne a fejlődés?

Másik lehetőség az, hogy Isten nem a természet-ről, hanem az ember világaról beszél. Mi általában a bolygó pusztulásáról szólunk, Isten számára az ember világa több. Az „új ég és új föld” többet hordoz, mint a bolygónk. Ilyen értelemben Isten ezt az új világot őrzi meg az ember számára. Lehet, hogy a látható világ elpusztul, de Isten az ember világot megőrzi. Itt megjelenhetne egy újabb megoldandó gond, nevezetesen, hogy a Biblia más helyein megjelenő világvégéket hogy hozzuk összhangba Isten ígéletével. Erre ez a megoldás szintén választ adhat.

És ha egészen máshonnan néznénk?

Az özönvíz története nem morális kérdéseket feszeget, hanem magával a bűnnel foglalkozik. A bűnnek mindig van következménye. Félreértenénk a szakaszunkat, ha arra gondolnánk, hogy Isten nem törődik a bűnök következményével, vagy félvállról venné, hogy emberei életét mennyire károsítja az, ha tőle elhajlanak. Nem beszélhetünk arról, hogy a világ el nem pusztításának ígérete szabadon engedné a bűnt.

Elég erősen meghatározottak vagyunk az Újszövetségtől, hogy felfedezzük a másik lehetőséget. Isten nem pusztítja el az ember világot, akármit is értünk ezalatt, és az ember világának megmentésére egyetlen utat ismer: hogy a saját világot pusztítja el. Krisztus keresztje úgy menti meg az embert az emberség számára és Isten számára, hogy közben Isten magát adja, magát pusztítja.

A protoevangéliumtól pár lapra megerősödik az evangélium előrejelzése: Isten nem pusztítja el az ember világot, de ez azzal jár, hogy szeretetből feltöri a maga világot. Nem az ember pusztul, hanem Isten.

Ha mindenképpen kell vázlat

1. Isten ígérését hordozzuk (és ennek konfliktusait)
2. Vegyük komolyan a világvégét! (Mai küzdelmeink a természetért, a különböző katasztrófák, világégések ellen)
3. Globális pusztulás helyett globális élet

Illusztrációk

TÖRTÉNET

A halálraítélttől megkérdezték, mi az utolsó kívánsága.

– Azt akarom, hogy egy tenyérjós nézze meg a tenyeremet.

– Melyik?

– Amelia – válaszolta –, a király tenyérjósnoje.

Amelia valóban a legderekből volt valamenyi tenyérjós között, a király annyira bízott benne, hogy sosem hozott semmilyen döntést, mielőtt nem tanácskozott vele.

Elvitték hát a halálraítéltet Ameliához. Az nem tudta, kit vezetnek elébe. Belenézett a férfi bal tenyerébe, s mosolyogva állapította meg:

– Szerencsés fickó vagy, fiú, nagyon sokáig fogsz élni.

– Ennyi elég is – mondta a halálraítélt, s visszavetette magát a börtönbe.

A történet rögtön elterjedt, az emberek hahotázva mesélték egymásnak.

Másnap reggel vesztőhelyre kísérték a foglyot. A hóhér felemelte bárdját, hogy lesújtson vele, de megállt a keze a levegőben, és sírva fakadt.

– Nem, nem! – kiáltotta. – Nem tudom megtenni! Képzeljétek el, ha megtudná őfelsége! Nem, teljességgel képtelen vagyok rá! – És elhajította a bárdját.

Dino Buzzati (1906–1972) olasz író, újságíró, festő, költő: *A tenyérjósnoje*

VERS

Lackfi János: *Nem hiszek az Istenben, aki...*

Nem hiszek az Istenben,
aki a sötétben leskelődik,
és hirtelen rátör a gyanútlan halandókra,
aki nem ver bottal, csak franciakulccsal,
aki örömét leli a gyengék bántalmazásában.
Nem hiszek az Istenben,
aki excel-táblázatban vezeti bűneinket,
bekukkol a hálószobákba,
és a félrelépéseket strigulázza,
a függők minden pohár borát
és fecskendőszúrását számontartja,
és be is vasalja mindenkin a büntetést,
bárhogy könnyörög az illető
sírva kegyelemért.

Nem hiszek az Istenben,
aki kísérletező tudós,
apró, dühös emberkéket teremt,
kiéhezheti és felhergeli,
majd egymásra uszítja őket,
aztán érdeklődve tanulmányozza,
hogyan falják fel egymást elevenen.
Nem hiszek az Istenben,
aki nyámnyila és béna,
tulajdonképpen jót akart eredetileg,
de alaposan elcseszte,
most még ijedten szaladgál
egyik gazembertől a másikig,
sóhajtozva nézi, mennyi pizsokságot
művelnek ezek, de hát megöregedett,
nincs ereje közbelépni.
Hiszek abban az Istenben,
aki megsegíti a gyengét,
és a bántalmazónak is lelkére beszél,
keserves könnyeket sír
minden emberi fájdalom láttán,
átöleli a szenvedőt,
és a halálon túl is öleli tovább.
Hiszek abban az Istenben,

akinek irgalma égig ér,
és hűsége hatalmasabb a tengernél,
aki nem kukkol minket,
de gyengéden behívhatjuk
legbensőségebb pillanatainkba is,
aki olyan messzire hajítja
megbánt bűneinket,
mint amilyen távol esik kelet nyugattól,
és nem emlékezik rájuk többé,
örömmel nyit tiszta lapot nekünk.
Hiszek abban az Istenben,
aki egy percre sem hagyja magára
teremtményeit, csak ha azok
kizavarják őt a szobából
fene nagy önállóságukban,
aki a háborúk vérontása közepette

menti a testeket és lelkeket,
titkos csodákat tesz,
melyeket csak az őt keresők
vesznek észre,
aki szabadnak szereti az embert,
nem kontrollálja,
ám hívogatja szüntelenül, szelíden.
Hiszek a hatalmas és lenyűgöző
Istenben, akinek viharok és vulkánok
simulnak a lábához engedelmesen,
aki parancsol az elemeknek,
és aki mégis altatódalt dünyög
gyermekei fülébe,
mert gyengéd is tud lenni,
mint az igazán erősek általában.

■ KOCZOR TAMÁS

Szentháromság ünnepe után 21. vasárnap

► Jer 29,1–14

Otthon idegenben?

A vasárnap jellege

A vasárnap témája: „Járjunk elhívásunkhoz méltóan – a hit harcában!” Elsőre kifejezetten harcias tartalmat várnánk ezen a vasárnapon. Megerősíti ezt Jánossy, mikor a hitben tusakodó *ecclesia militans* képét rajzolja elénk (idézi FARKAS 2017, 396. o.). Ehhez képest textusunk harciassága éppen a vereség utáni *modus vivendi* megtalálásáról szól. Nem külső ellenséggel, hanem a nép saját irreális és veszélyes álmaival kell harcolni a józanság jegyében.

Exegetikai, kortörténeti szempontok

Egy levél első része textusunk, amelyet a babiloni fogságban lévők vezetőinek és az egész népnek címez Jeremiás. Egyfajta diplomáciai levélként (ALLEN 2008, 323. o.) viszi magával egy hivata-

los ügyben úton levő küldöttségnek egy – valószínűleg Jeremiással szimpatizáló – tagja a távoli birodalmi fővárosba, Babilonba.

Kiemelkedő történelmi szituációban szólal meg a próféta üzenete, korának nagy társadalmi kérdését tematizálja megdöbbenő állásfoglalásával. A fogság első hullámában, Kr. e. 597-ben elhurcoltak helyzetével és jövőjével foglalkozik. Miközben a Jeruzsálemben maradtak azt gondolják, hogy ők Isten kegyelméből maradhattak, és ők a zsidóság folytatói (amire a tények alapján minden okuk megvan), addig az elhurcoltakon a csüggedés uralkodik. A gyors szabadulás vágya és a mindennapi élet szervezésének gondjai egyszerre jelentkeznek az idegen környezetben. Jeremiás állítása amennyire világos, annyira botrányos ebben a kontextusban: a fogság hosszú lesz, be kell rendezkedni, és ez a fogságban lévő csoport a zsidóság jövőjének hordozója (BRUEGGEMANN 1998, 260. o.).

A béke egy versben háromszor szerepel, egy háborúban lévő országban érthetően, csak éppen megvalósulásának helyszíne a meglepő: nem Júda, hanem Babilon (ALLEN 2008, 324. o.). A magyar fordítások közötti különbség is visszaadja a *salom* többes jelentését. A legújabb (RÚF) a város jólétén, a korábbi (ÚF) a város békességén való munkálkodásra szólít fel. A *salom* sokszor kiemelt gazdag tartalmát ebben a helyzetben különösen világosan érezhetjük. A testi-lelki béke, az anyagi jólét és a jóllét lelki dimenziói mind az emberi kiteljesedés részei. Az a fajta létbiztonság és prosperitás, amelyről itt szó van, olyan társadalmi cél, amely a foglyok számára is előnyös. Egy bezárkózó, ellenséges kisebbség nemcsak a társadalmi harmónia, de a lelki példaadás lehetőségét is elzárja. Komoly missziói felelősséget ruház ezzel a sérült kis közösségre Jeremiás levele (BRUEGGEMANN 1998, 257. o.). Kivételes hang ez a Babilonnal szemben ellenséges bibliai üzenetek között, ahol az elkülönülés, a saját identitás őrzése a feladat. Kockázatos nyitásra hívja Jeremiás a kintieket, ahol Isten terve a garancia a megmaradásra. Ő döntött az elvitelről, ő tart meg, ő ad békét, amelyen munkálkodni kell, és ő ad reményt a távoli visszatérés ígéretével.

Teológiai témák

Isten gondviselése és aktív szerepe a történelemben nyilvánvaló teológiai témája textusunknak. Szintén izgalmas etikai kérdés az a magatartás, amelyre Jeremiás hív. Az ellenoldal nemzeti büszkeségét jogosan sérti, és kollaborációnak, peszsimizmusnak tűnik szemükben az idegenben lévőknél adott prófécia. Isten útja néha még a nemzeti érzés alapigazságaival ellentétes irányba is vezethet. Az igaz és a hamis prófécia közötti különbségtétel nehézségét könnyű belátni, ha a levél babiloni olvasóinak kényelmetlen helyzetébe képzeljük magunkat. Kinek higgyünk, honnan tudjuk, hogy ő képviseli Isten valós akaratát? Ez a kérdés a relatív igazságok és komplex problémák

korában fokozottan érvényes. Jeremiás már bizonyított, korábbi prófécijája az egyiptomi szövetség kudarcáról megvalósult. A prófécia pedig a jelenben mutatja józanságával valóságát.

Ószövetségi textusunk erős krisztológiai tartalommal is rendelkezik, amire BRUEGGEMANN kommentárja (1998, 260. o. 35. jegyz.) külön emlékeztet, a megvetett és bukott végső diadalában (1Kor 1,18–25; Fil 2,5–11).

Az igehirdetés felé

Levélírás

Napjainkban is előfordul, hogy különösen fontos közéleti ügyekben mértékadó értelmiségiek, akár egyházi vezetők olyan levelet fogalmaznak meg, amelynek címzettje a legszélesebb nyilvánosság. Van egy pont, ahol meg kell szólalni, és nem könnyű eldönteni, mikor. Ennél már csak az a nehezebb, ha a megszólalás tiszta lelkiismereti meggyőződésből indul, de széles rétegek véleményével ellenkezik, és a hősiességgel, a nemzeti mítoszokkal megy szembe. Jeremiásnak ezt kell tennie. Honnan van bátorsága hozzá, mi a motivációja, és mit tanulhatunk mi tőle?

Mit szólnak hozzá?

Bizonyos szempontból könnyű dolga van, hiszen az üzenetet Istentől kapja, ami miatt nem kell kételkednie álláspontja helyességében. Csak-hogy ezt a többiek nem tudhatják biztosan, hiszen a konkurens próféta vagy a jeruzsálemi vezetés nem ugyanezt mondja. Számolnia kell azzal, hogy azonnal meg fogja kapni az „idegen érdekek képviselője”, „nemzetietlen”, „hitetlen” és „gyáva” jelzőket. Ugyanakkor szeme előtt sokkal inkább a kétségbeesett helyzetű babiloni foglyok lehetnek, hozzájuk pedig igazi lelkigondozói üzenetként érkezhetsz meg a próféta szava. Rövid távon útmutatás a mindennapi viselkedésre, hosszú távon a remény biztató hangja, hogy van értelme elviselni a jelen viszontagságait, mert Isten terében ennek helye van.

És mi?

Mint az ószövetségi politikai textusoknál általában, ott a kérdés: hol és mennyiben vonatkozik ez ránk, mit mond nekünk évezredekkel később? Néhány éve sajnos sokkal közelebb vagyunk ahhoz a valósághoz, amelyről ezek a textusok szólnak (járvány, menekültek, háború és béke új értelmet kaptak). Bár sokan úgy érzik, ez a fő dolgunk, mégsem olyan egyértelmű, hogy nekünk is ilyen világos politikai üzenetekkel kell megjelenünk közösségünk aktuális ügyeiben. Ez a prófétai lendület mindig az egyik lehetséges opció, amelyet mégis érdemes megvizsgálni. Itt is igaz: utólag bölcs az ember. Ki volt az igaz és ki a hamis próféta? – ez csak a jövőben, az események bekövetkezése után derül ki biztosan. Ez a túlzott prófétai lendületünket kritikával kell illesse, nehogy pótcselekvés és tévedés legyen a vége. Ugyanakkor ha hitünk, a ránk bízott üzenet alapján világos a helyzetértékelésünk, akkor vállalni kell a megszólalást, ha tudjuk is, hogy kemény elutasítást fogunk kapni. Kicsiben és nagyban ezt a nehéz mérlegelést minden kereszténynek sűrűbben el kell végeznie, mint sokszor gondoljuk.

Néhány gondolat a jelen útkereséséhez

A béke összekapcsolódik

Bár a Bibliában bőven találunk a világtól elkülönülésre szólító ó- és újszövetségi ígéretet, és a beolvadás, a korszellemnek engedelmességes veszélyei ismertek, ez az ige az együttműködésre hív, akár az ellenséggel is, akivel most már sorsközösségbe kerültünk. Míg korábban ellenérdekeltek voltunk, győzelmével most már ő adja a nagyobb kontextust, amelyben léteznünk kell. A tényeket azért fogadja el, mert Isten kezét és szándékát fedezi fel benne. Van-e ilyen lehetőségünk saját ügyeinkben? Megsejthetjük-e Isten kezének munkáját a minket érintő sorsfordulókban?

A vereség nem a vég

A sorsforduló lehet negatív, lehet vereség, de ez nem jelenti minden elvesztését. Józanul kell megítélni helyzetünket. Meg kell találni a radikálisan megváltozó körülmények között is a mindennapi élet, az istenhit helyét és új lehetőségeit. Az ember életében Isten az egyetlen állandó, még hitünk is ingadozik hozzá képest.

A büszkeségből engedni keresztény erény

Az előző gondolatból következik, hogy a veszteség elfogadásakor a büszkeségünktől, a dactól, a revans vágyától is meg lehet szabadulni. Különben foglyai maradunk vereségünknek. A Krisztusban kapott szabadság minden földi úrral szemben és minden zsákutcának megélt szituációban megadja az autonómiát a hívó embernek. Nyugodtan el lehet engedni a bosszú, a kesergés vigasztát, mert tudjuk, vannak nagyobb összefüggések. Hogy ezt mennyire nehéz megtenni, azt gyakran láthatjuk keresztény közösségeinkben, saját konfliktusainkban.

Az igaz prófécia a helyes üzenet kimondása helyes időben

Jeremiás tanulsága, hogy Isten történeti tervében részesedni a feladatunk, nem pedig saját terveinkhez Isten támogatásának megszerzése. Isten gondviselő munkájába hív, hogy aktív kereséssel, kapcsolatfelvétellel forduljunk felé, ami a jövő záloga. Pesszimizmus és keserűség a legáltalánosabb lelkiállapot, különösen mifelénk. Isten még a nekünk idegen és ellenszenves környezetben is reményteli jövőt tud adni. Amikor csalódtunk magunkban, mert veszítettünk, amikor kicsinek és idegennek érezzük magunkat az idegen világban, amikor legszívesebben biztonságot adó kereteink közé menekülnénk, Isten akkor és ott ad feladatot, otthont és újjalást.

Keresztények számára ez a normalitás: gondoljunk az első keresztények életére a Római Birodalom globális nagyvárosaiban, a Názáreti Jézus hídépítő csodáira Kapernaumban vagy a felátadott Krisztus minden emberi tapasztalatot

és reményt meghaladó győzelmére a keresztt után. Ezt jó tudatosítani és erre jó meghívni az újra és újra kiábránduló, fásult mai igehallgatókat.

Javaslatok az istentisztelethez

Énekek

A javasolt énekek (EÉ 438, 451) mellett, sok tartalmi párhuzama miatt Scholz László éneke (EÉ 70) is ajánlható.

Lekció

A kapernaumi királyi tisztviselő története János evangéliumából (Jn 4, 46b–54), ahol érdekes párhuzam lenne a szinoptikus verzióban a hangsúlyosan pogány századossal való közösségvállalása Jézusnak. Míg az epistola (Ef 6,10–17) éppen a felfegyverkezés sajátos keresztény lehetőségét mutatja meg.

Illusztrációk

FILM

David Lean 1957-es klasszikusa: *Híd a Kwai folyón*. A film a megmutatja azt az erkölcsi dilemmát, amelybe a japán hadifogságba került angol csapat került. Munkálkodni az ellenség stratégiai fontosságú hídján, ezzel bizonyítva a morális és civilizációs elsőbbséget, vagy harcolni és szabotálni a háború logikája szerint? A válasz nehézségét mutatja a különbség, hiszen a film alapjául szolgáló regényben a híd megmarad, és használja az ellenség, viszont a filmben felrobban, illetve maga a történelmi valóság a vasút nyomorúságos megépítésével.

GONDOLATOK

„A keresztyén reménység, amely a legforradalmibb, amit csak ki lehet gondolni, és amely mellett minden más forradalom csupán vaktöltény, fegyelmezett reménység. Az ember határait kijelöli.”

Karl Barth (1886–1968) svájci protestáns teológus, a dialektikus teológia alapítója

„Kiemelhetsz egy embert a szülőföldjéről, de a szülőföldjét sohasem emelheted ki az emberből.”

Siddhartha Mukherjee (1970–) indiai származású amerikai orvos, biológus, író

„A reménység, mint a hit, mindenekelőtt bátor, és attól sem riad vissza, hogy nevetséges legyen. A remény veresége nem kétségbeeséshez, hanem rezignációhoz vezet, és az olyan ember rezignációja, aki valaha reménykedett, mindig megőrzi a reménység erejét.”

Thornton Wilder (1897–1975)
amerikai regény- és drámaíró

VERS

Friedrich Schiller: *Remény* (részletek)

„Álmodnak egy szebb, jobb hazáról,

Ez álom minden emberé:

Lihegve tör a földi tábor

Egy felragyogó cél felé!

A föld tavaszra, télre válik –

Az ember remél mindhalálig.

[...]

S ez nem valami lázas eszme

Bomlott agyvelők éjjelén;

A lélek harsog messze, messze:

Nagyobbért, szebbért élek én! –

S amit a lélek hangja hirdet,

Az nem csalhat meg soha minket!

(Ford. Dsida Jenő)

Felhasznált irodalom

ALLEN, L. E. 2008. *Jeremiah. A Commentary*. Westminster John Knox Press, Louisville.

BARTH, Karl 2006. *Szemvillanások. Elgondolkodtató szövegek*. Ford. Zámbróné Tóth Emese. Kálvin Kiadó, Budapest.

BRUEGGEMANN, W. 1998. *A Commentary on Jeremiah*. Eerdmans, Grand Rapids.

FARKAS Ervin 2017. Szentháromság ünnepe után 21. vasárnap (Jer 29,1–14). *Lelkipásztor*, 92. évf. 10. sz. 396–398. o.

■ SZABÓ B. ANDRÁS

TARTALOM

Mécses a te igéd

FARKAS ETELKA: *A fák bölcsessége* 421

Tanulmányok

PAP KINGA MARJATTA: *A teremtésbe rajzolt hit. Nem emberi létezők evangélikus énekeinkben* 423

TÓTH BENCE: *A Logosz Földön kívüli inkarnációjának lehetősége* 440

MOLNÁR LILLA: *Feszültségek hálójában. Az emberi élet értéke a Tórában* 449

Figyelő

Könyvrecenzió

PÁNGYÁNSZY ÁGNES: *Minden életkérdés mögött egy hitkérdés áll* 457

Lmk-előkészítők

LABORCZI GÉZA: *A lelkész közéleti szerepvállalása. Előnyök, veszélyek, elvárások, lehetőségek* 461

BÉRES TAMÁS: *Luther vitája Erasmusszal a szabad akaratról* 465

SIMON RÉKA: *Munkatervezés a gyülekezetben – időgazdálkodás a lelkészi szolgálatban* 470

HEGEDŰS ATTILA: *A lelkészi elhívás változásai Péter apostolt követve. Hogyan nyithatunk a világ felé?* 474

LÁZÁRNNÉ SKORKA KATALIN: *Temetési szolgálatunk tartalma és gyakorlata* 477

GÁNCZ TAMÁS: *Jakab levelének aktualitása* 482

FABINY TAMÁS: *Júdás, az elvesztett tanítvány* 487

KORÁNYI ANDRÁS: *Az apologéták mestersége. Tévtevételek kívül és belül* 491

REUSS ANDRÁS: *Hitvallásaink szerepe az egyházban. Az Egyességi irat* 495

HAFENSCHER KÁROLY: *Rend a lelkészi szolgálatunkban. Liturgia, perikópa* 499

Az igehirdető műhelye

VARGA TAMÁS: *Szenháromság ünnepe után 13. vasárnap (Lk 10,23–37)* 504

VÁRI KRISZTINA ÁGNES: *Szenháromság ünnepe után 14. vasárnap (Lk 17,11–19)* 509

KOVÁCSNÉ STERCZER RITA: *Szenháromság ünnepe után 15. vasárnap (Mt 6,24–34)* 515

SCHALLER BERNADETT: *Szenháromság ünnepe után 16. vasárnap (Lk 7,11–17)* 518

ESZLÉNYI ÁKOS: *Szenháromság ünnepe után 17. vasárnap (Lk 14,1–11)* 523

SÜLLER ZSOLT: *Szenháromság ünnepe után 18. vasárnap (2Móz 20,1–17)* 526

PONGRÁCZ MÁTÉ: *Szenháromság ünnepe után 19. vasárnap (2Móz 34,1–10)* 530

KOCZOR TAMÁS: *Szenháromság ünnepe után 20. vasárnap (1Móz 8,14–22)* 534

SZABÓ B. ANDRÁS: *Szenháromság ünnepe után 21. vasárnap (Jer 29,1–14)* 537

